
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
34 C
38

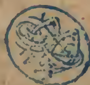
VITI AMERBACHII COMMENTARIA IN

Ciceronis tres libros de Officijs.

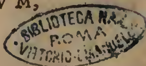
His adiecimus Petri Ioannis Oliuarij Scholia in Somnium Scipionis: & alia quædam, quæ sequens indicabit pagella.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM,

1541.

INDEX EORVM, QVAE IN hoc opusculo habentur.

LIBER AD LECTOREM.

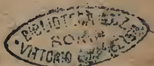
Non tantùm tibi nunc Lector me trado legendum,
Trado, sed ut nostri censor & esse queas:
Sic tamen, ut lector maneas, censorq́; nec ultra,
Quàm decet officium, progrediare, tuum.
Este procul, quibus est odium uenale, fauorq́;,
Pectoraq́; Illyrica sunt nigriora pice.
Hos uolo, quos ficum delectat dicere ficum,
Quiq́; scapham possunt dicere uelle scapham.
Quod si non illos potero uitare, paratum
Nepenthes norint semper adesse mihi.

CLARISSI-
MO ET GENEROSISSI-
mo principi Ioanni Ernesto, Saxoniæ Duci, Lantgrauio Turingiæ, Marchioni Misniæ, Mecœnati suo Vitus Amerbachius S. P. D.

VM proposuissem mihi, tum ob alias causas, tum quòd rogatus essem ab amicis quibusdam, ædere istas commentationes, quas superiore anno conscripsi in libros Ciceronis de Officijs, & dictaui nõnullis honestis, & mei literarumq; amantißimis adolescẽtibus in hac schola priuatim, quando ab alijs laboribus (quorum ut publicè non prorsus nullos, ita priuatim satis magnos pro mea imbecillitate sustineo) meum quoddam ocium, & uelut uacationem haberem: nihil perinde mihi in uotis fuit, quàm ut tibi placerent, clarißime Princeps, ac aliquid acceßionis, quantulumcũq; esset, facerent tuis studijs, & culturæ: tum etiam, ut alijs pueris & adolescentibus, uel ad intelligendum Ciceronem, uel ad iudicandum, uel etiam ad cogitandum de tota hac parte philosophiæ, quæ à moribus & consuetudine Græcis ἠθικὴ dicitur, Latinis aut morum, aut officiorum, aut uirtutum doctrina, & ratio, aliquod afferrẽt adiumentum. Quanquàm enim non hoc efficit sola cognitio talium rerum, ut simus iusti, fortes, aut liberales,

& item alijs uirtutibus præditi, honesteq;, & bene, ac beatè, & congruenter naturæ uiuamus: non tamen leuissimum pondus habet illa ad hoc, quod dicunt honestè, & rectè uiuere. Idq; uel ipse Aristoteles, qui propter hoc Socratem reprehendit, quòd uirtutem in scientia posuerit, aut uoluerit esse tantùm scientiam quandam uirtutem, cogitur concedere, cum, ut inquit Poëta, ignoti sit nulla cupido, sed tum intelligentia rerum extimulet nos ad agendum aliquid, tum ipsæ res pro eo, ac pronunciatæ à nobis sunt bonæ esse, aut malæ. Quòd autem non sit hoc solius doctrinæ munus, ut homines sint boni, & probi, declarant multa exempla non tantum superiorum temporum, sed præsentium etiam. Quot enim fuerunt ingeniosi, quot eruditi uiri, qui multa perturpiter fecerunt, &, si quas, paucas illas habuerunt uirtutes? Quot nunc sunt exculti literis, qui malunt tamen de uirtute alios docere, quàm ipsi facere, quæ uirtus iubet & præscribit? Non hoc dico literarum odio, ut calumniatores interpretari possunt, & solent, sed ut ostendam, in doctrina & Philosophia non hoc tantum esse positum, ut simus boni uiri, sed alijs etiam, & quidem grauioribus adminiculis ad eam rem opus esse. Ego quidem sentio, & sine pudore fateor, non statim esse me, quando uideo, & intelligo, quid sit honestum, ad faciendum etiam idoneum, aut promptum. Quid igitur deest ad uirtutē habendam, cum nunc est cognita? Magnæ sunt de hac re ueterum sapientum, & difficiles disputationes, sed hoc tamen est maximè consentaneum rationi & naturæ, quod Aristoteles docuit, usum, & exercitationem, aut consuetudinem debere cogni

cognitioni accedere, quendamq́; naturæ impulsum, quem Græci uocant, δεινότητα, aut ὁρμὴν φυσικὴν, quæ tanquam supremam uirtuti manum imponat. A' Christianis doctoribus hæc non paulo aliter explicantur. In eo tamen cum Philosophis concordant, quòd non omnino tollunt ex natura, nisi si qui sunt plus quàm Stoici, uirtutes, & illa uirtutum initia, & incrementa, & perfectiones, quatenus possunt in hac infirma natura esse, uersanturq́; tantum fere intra præcepta secundæ tabulæ Diuinæ legis, atq; actiones pariunt, quæ illi uocant bona opera, quæ ad homines inter ipsos respiciunt. Sed huc illa nõ pertinent. Quare neq; ij, qui literas didicerunt, neque illi, qui usu nunc & consuetudine, quodamq́; naturæ beneficio sunt hoc assecuti, ut & ament uirtutem, & faciant plerunque illa, quæ cum ratione consentiunt, putare debent ueram se & absolutam uirtutem habere. Alteris enim deest cognitio, seu φρόνησις, alteris consuetudo, & exercitatio. Atq; tu ornatißime Princeps, cum non omnino nihil habeat momenti ad honestatem, & officij rationem cognitio & doctrina, meumq́; hoc sit propositum & studium, ut hoc opusculum Ciceronis probatißimum, & dulcißimum illud quidem, facilius & clarius intelligi queat, adeoq́; illud Philosophiæ genus, quod ad uitam est accommodatißimum, & quod Principes in primis cõmendat, debes religiose de omni genere præceptorum sentire, diligenter ea legere ac discere, præsertim quæ de moribus, & à doctißimis hominibus, inq́; sua Republi. Principibus perscripta sunt, & ea deinde beneuolentia & studio me complecti, quo complecteris alios, quoq́; complecti

omnes, qui conantur talia, debere te iandudum persuasum habes. Id quod multis manifestis argumentis testatum nobis quotidiè facis, cum & ipse literarum studia colis, & quibuscunq; potes officijs & honoribus afficis honestas artes, earumq́; professores. Qua in re nihil adeo mirum uidetur mihi fieri. Nam, etsi hoc tempore pauci Principes magnifaciunt illas disciplinas, tamen cum maiores tui semper unicè dilexerint pacem, & omnia, quæ pacem adiuuare possunt, inter quæ uel primas literæ tenent, præcipuè uerò patruus tuus Princeps nulli secundus, uel sapientia, uel pietate, uel amore erga suos ciues, & paulo ante pater cum alijs uirtutibus insignis, tum integritate & constantia præcipuus, & hoc tempore tuus frater, de quo nihil nunc aliud dico, nisi quòd illius maximè cura & uigilantia perfectum est, ut tam diu in hoc pulcherrimo ludo, & tractatione literarum, uelut in incepto cursu ad uirtutem detinereris: Cum, inquam, semper dilexerint pacem, & literas illi, non aliter debuisse, aut potuisse fieri arbitror, quàm ut tu quoque maiorum uestigijs incedens, illa faceres, quæ facere Saxonicos Principes nunc propemodum naturale, aut hæreditarium est, quæq; tuis maioribus æternam gloriam pepererunt. Nihil fingo, quod facere procul à meis moribus abest: hoc dico prorsus, quod sentio, putoq; uerum me dicere, & multo, quàm conueniebat, tenuius. Vnde autem est illa immortalitas, & perpetuitas uestræ gloriæ? Non quidem certè ex uirtutibus tantùm uestris, quanquam ex illis præcipuè, sed prosunt ad hoc scripta etiam doctorum uirorum, qui in uestra schola semper fuerunt,

quàm

quàm diu illa fuit, singulares. Et pro summis uestris beneficijs in totam rem literariam hoc gratiæ uobis rependunt, quod ut in speciem exiguum est, ita maius, & durabilius, quàm ullæ opes, aut potentia, sicut egregiè & uerißimè canit Ouidius:

Tabida consumit ferrum, lapidemq; uetustas,
Nullaq; res maius tempore robur habet.
Scripta ferunt annos, scriptis Agamemnona nosti,
Et quisquis contra, uel simul arma tulit.

Breuius idem & significantius Græcus Poëta dixit hoc uersiculo:

Ἐκ μουσῶν ἀγαθὸν κλέος ἔρχεται ἀνθρώποισι.

Verum non hoc tantum faciunt eruditi homines, ut uirtutes, & præclarè facta Regum & Principum notæ sint in multam posteritatem, sed uitia quoq; illorum depingunt posteris: & rectè quidem, cum, ut uirtutes laudem, ita uitia mereantur uituperationem. Quam ob causam quoq; sapienter non tantum ualde amauit doctos uiros Alexander Seuerus Imper. sed formidauit etiam, ne de se aliquid asperum scriberent, & cauit, quantum potuit fieri, ne rectè aut uerè possent hoc facere aliquādo. Quæ poterant hic multa alia dici de laudibus literarum, & officio Principum in conseruandis ijs, & colendis, cum & nota nunc sint, & talibus uocibus quotidie aures tuæ circunsonent, omitto illa, & quædam potius addo pauca de hoc Ciceronis opere, & hisce meis scholijs. Et certè uel propterea debent omnibus hi libri commendatißimi esse, quòd præcipiunt de honestis actionibus, & ea uitæ ratione, sine qua nemo potest hominem agere, & ne quidem di

dem dignus esse hominis appellatione. Quod tu proculdubio probè intelligis optime Princeps, nec habes opus ea de re longa oratione. Iam ea luce & elegantia usus est Cicero in hac disputatione, ut nullam eius Philosophicam disputationem, quanquam multas longè prolixiores eius generis nobis scriptas reliquit, huic anteferendam putem. Certè, quod ad utilitatem attinet, hæc facilè cæteras omnes uincit. Quàm aptè definiuit, quàm pulchrè diuisit Officium? quàm commodè partitus est totam disputationem in suas partes, uelut corpus aliquod in sua membra? quàm diligēter inuestigauit initia, unde omne officium oritur? Quàm appositis usus est exemplis, quàm illustribus tum exemplis tum similitudinibus, quàm doctis & ingeniosis collectionibus? Quàm multas & graues sententias ex Platone, & alijs magnis Philosophis, & scriptoribus ueteribus desumpsit? Quàm grauiter reprehendit aliquando magnos autores? Sed quis omnia queat enumerare, quæ in hoc uolumine sunt aut recte aut ornate dicta? Infinita sunt illa. Potest hoc tibi etiam satis argumenti esse, cognoscendum esse hoc opus diligentißime, quòd idem Seuerus nobilißimus Imper. adeò lectione eius delectatus est, ut Latina legens nihil penè aliud legerit, quàm libros Ciceronis de Officijs. Et Augustus Cæsar capto eo libello de manibus cuiusdam suorum nepotum, & plurima eius parte stando perlecta, reddidit eum illi, hæc uerba addens: Eloquens hic uir, eloquens fuit fili, & amans patriæ. Venio nunc ad meos commentarios. Recte enim uidentur mihi appellari sic posse, cum exponant summatim Ciceronis sententiam oratione continua, & hoc in

hoc in posterioribus libris paulo prolixius. Præter hoc autem sunt addita similia dicta ex autoribus Græcis & Latinis, ubi uisum est commodum. Adscripsi etiam locos ex Græcis maxime, si quos potui, aut citatos integros à Cicerone, aut signatos tantum, aut etiam uersos. Postremo intricatiores, & difficiliores disputationes paulo uberius, & liberius, prout est mea consuetudo, explicaui: illæ tamen non multæ sunt, & sic longæ, ut sine fastidio legi arbitrer eas posse. Ac Ciceronis sententiam, quoties ita se res dedit, cum Aristotelis sententia contuli, sic tamen, ut pro rerum subtiliore, & preßiore explanatione magis in Aristotelis, quàm Ciceronis iudicium & sententiam inclinauerim. Atq; id unicuiq; liberum esse existimo. Quod si cui uidebor durius, & impudentius fecisse, quòd non omnia Ciceronis approbauerim, sic ille putet, nec defensione mea Ciceroni admodũ opus esse, nec mea, aut cuiusq; alterius repræhensione, laudibus eius amplissimis, quod sit alicuius momenti, posse decedere. Et non studio diminuendarum laudum Ciceronis, quem amo, ut qui maxime, gratia quicquam dixisse. Præterea hoc quoq; ille meminerit, hominem fuisse Ciceronem, & de talibus rebus disputasse plerunque, quæ in uarias partes agitari possunt, ipsius etiam iudicio. Quo magis miror illorum uel stultitiam, uel puerilem amorem, qui pro singulis tantum non syllabis Ciceronis, aut aliorum magnorum autorum, tanquam pro patria, aut pro aris & focis, dimicandum sibi esse censeant. Porrò tametsi multæ annotationes eruditæ, & utiles, tum his annis aliquot, tum antea quoq; à doctißimis uiris in hoc Ciceronis opus sunt

æditæ, illisq; neutiquam nos pares sumus, non tamen existimo, nullum locum inter horum scholia meos Commentarios habere posse. Et hoc audeo affirmare, à nemine hactenus, quod ego sciam, isto modo, & ratione expositos esse hos Ciceronis libros. Quàm bene aut feliciter, alij iudicent. Voluntas profectò, & studium, aut labor adeò mihi non defuit, quicunque erit euentus, ut pleraq; uideri poßim etiam, quàm cõueniebat, exposuisse superstitiosius. Habes nunc præclarißime & clementißime Princeps, & satis prolixè habes, quæ ad commendationem partim huius operis, partim studij, & conatus mei, tum etiã meiipsius ad te hoc tempore mihi scribere in animo fuit. Et rogo te uehementer, à tam honestis laboribus ut ne me absterreas, sed potius ad eos inuites, & accendas. Quod fiet, si animaduertero tibi non omnino, quod feci, bono quidem animo, & pleno erga te summi amoris, & obseruantiæ, displicuisse. Vale. Et, sicut ego tibi Princeps clementißime cupio commendatus esse, ita cupio & expeto, & precor, ut CHRISTO Opt. Max. tu sis quàm commendatißimus. Iterum uale. Datum Vitembergæ, V. Idus Nouemb.

AD PRINCIPEM.

Heroum soboles paruum clarißime Princeps
  Hoc tibi commissum protege nutis opus.
Parua decet magnos defendere: parua tuetur
  Sic Deus, & maius nil queat esse Deo.

Vitus

VITVS AMERBACHIVS CANDIDIS LECTORIBVS S. D.

XCITAT auditor studium, laudataq; uirtus Crescit, & immensum gloria calcar habet, Ingenuè dicit Poëta, nosq; professores artium sæpe id sentimus, nec est hoc dißimulandū quacunq; ratione fiat in natura, non mala, ut existimo per sese, aut si quis alioqui sibi norit imperare. Sic uos quoq; Lectores excitauistis magnum quoddam meum studium erga uos, & hoc meum opusculum non quidem audiendo me concionantem uobis, quanquàm cōcionantem etiam aliquo modo uobis, sed legendo meas nugas illas fortasse, quæ tamen, si tales omnino sunt, non cum paucis huius seculi scriptoribus id commune habeant: Si quid patrocinatur peccato illorum, qui peccant, multitudo: certè mihi non sine labore constant, quæcunq; sunt illæ, nec studium docendi mihi defuit. Cur enim non arbitrer, uos etiā legisse, cum eas emeritis adeò cupide, ut nunc sibi recudendas Librarius existimet? Nolo enim putare uos in eorum numero esse, qui hoc agunt potius ut habeant libros, & uideantur eorum lectores, quàm ut legant, ac utantur eis rectè. Quod ut non est omnino ex sese turpe, ita qui uelut Magistratum aliquem in hac literaria Republica gerunt, hoc ne possunt quidem commodè facere. Sed ineptus sum, qui meum etiam librum huc referendum cen-

ſeam. Quanquam quid uetat hoc me de uobis ſperare, & ex emptione, tanquam ex manifeſto ſigno quandam ueſtram erga me beneuolentiam colligere? Siue autem decipior in hac animi mei inductione, quod certè nolim, ſiue, quod expeto, & ſpero, uerus mihi uates fui, perpulſus hac re, meos iſtos commentariolos quàmprimum ad me perlati ſunt ex officina Typographica, relegi totos ac emendaui, ſicubi corruptè ſcriptos inueni: Inueni autem in pleriſque locis: & quædam etiam addidi, magis ornandorum ipſorum, & implendarum poſtremarum, quæ erant uacuæ, paginarum gratia, quàm qui exiſtimauerim aliquid deeſſe iuſtæ expoſitioni, præſertim correctis nunc erroribus chalcographicis. In ordine prorſus nihil mutatum eſt, ac ſeparaui à diſputatione Ciceronis noſtram expoſitionem, ſic, ut quædam coniunctio tamen ſit facta, licetq; ſi libet, hoc uocare uel ſeparatam coniunctionem, uel ſeparationem coniunctam. Non autem exiſtimo in hac re peccatum aliquid eſſe, cum & ijs, qui habuerunt antea Ciceronis hoc opuſculum, ſeruitum ſit deſcriptione ſuperiore, & nunc ſeruitur ijs, qui nondum habent. Puerorum enim & adoleſcentium, ac imperitorum adeoq; tenuiorum cauſſa hoc laboris eſt ſuſceptum. Habent ſapientes, & docti alia, quæ uel legant, uel ipſi componant, longè his noſtris meliora, & perfectiora, nec ſuum cuiquam inuideo. Mihi ſatis eſt, me & meos quoſdam delectare, & iuuare, donec aut ſimulis illis factus fuero, aut paulò propius ad eos acceſſero. Non cupio mihi locum inter hos dari, ut qui norim infirmitatem meam, & res ipſa teſtatur, magna ex parte res pueriles

hic me tractasse, eroq; contentus eo, quemcunq; tum ipsi, tum fortuna mihi locum tribuerit. In eorum enim potestate, aut iure aut iudicio prorsus esse nolo, qui aut nihil horum didicerunt, aut si quid didicerunt, odio & inuidia transuersi aguntur ita, ut nequeant iudicare. Molestum est genus hominum utrunque & odiosum, nec dignum, quod inter honestos & probos uiros ullum consuetudinis gradum teneat. De his existimaui nunc uos monendos esse, in quorum manus liber hic perueniet, ac rogo uos, in bonam partem hanc meam solicitudinem ut accipiatis. Ego ubicunque sic usus tulerit, par pari ut referam, studebo, ac omnibus uiribus hoc agam, ut huius uestræ beneuolentiæ, studij, amoris, officij memoria, nunquam ex animo meo deleatur. Valete.

ARGVMENTVM TOTIVS OPERIS.

E OFFICIIS *hic liber est inscriptus, propterea quòd doceat, quid in tota uita cuique agendum sit pro sua ætate, conditione, uitæ genere, pro temporum, locorum, personarum, & aliarum circunstantiarum ratione. Notum enim est, quantum habeant hæ momenti in omnibus uitæ partibus. Sed his de rebus ordine, & suo*

loco

loco in Commentarijs abunde spero me dicturum esse. Itaque his omißis, qua ratione & uia doceantur illa in toto opere, paucis exponamus. In primo libro de actionibus illis traditur, quatenus ex honesto oriuntur, & illud respiciunt, ut causam & principium. Diuisum est autem honestum, aut uirtus, in quatuor partes, Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem, & Modestiam. Has ordine percurrit Cicero, ostendens, quæ officia ducantur ex unaquaque. Sub finem libri confert etiam duo, aut plura honesta inter se, docetq; Maius Minori in usu rerum præferendum esse. In secundo libro perpendit, & excutit hoc genus Officiorum, quod in utilitatis ratione uersatur, aut quatenus ad utilitatem refertur, & propter eam suscipitur: in cuius fine fecit comparationem utilium inter se, & monuit grauius leuiori, aut plura paucioribus præponi debere. In tertio libro confert utile cum honesto, & indicat, quid sit faciendum, quando illa uideantur sibi aduersari mutuo, sic ut honestum aliò nos inuitet, aliò quod utile dicitur. Nam re uera nunquam hæc inter se pugnare ex Stoicorum doctrina contendit. Qua de re nos etiam quid sentiremus, aut potius Aristoteles, in ea parte indicauimus. Atque sic tota res ad duo capita bonorum, honestum, ac utile accommodata est. Tertium est omissum, quod uoluptatem dicimus, nisi quantum est obiter de eo dictum. Hos enim ordines, & partes bonorum fecerunt Peripatetici. Quarum postremam Stoici cane peius & angue oderunt. Si tamen in uita & moribus fuerunt quoque tam rigidi, & tantum non ἀναίσθητοι, quàm fuerunt in scholis & libris.

bris. Sed,ut tum hanc,tum alias ueterum Philosophorum disputationes intelligant melius imperitiores, hoc uelut auctarium addam. Quatuor maxime insignes, & præcipuæ sectæ Philosophorum fuerunt, Peripatetici,Stoici, Epicurei, Academici: atque hi omnes ex Platonis schola,tanquam ex stirpe aliqua, prodierunt. Nam in illius libris ita Socrates disputat, ut magis ostendere uideatur quàm uarie poßint res disputari, quàm ut doceat, quid de rebus sentiendum sit. Inde quisque eorum, qui secuti sunt, plerique auditores etiam Platonis,decerpserunt, quæ suæ naturæ,tanquam palato saperent. Quanquam enim semper inter homines fuerunt hæc discrimina opinionum de rebus, tamen illa magis latebant adhuc in animis, aut in priuatis moribus, & usu uitæ interiore, quàm pro doctrina, & profeßione, quæ publicum quiddam sunt, & sparsum late inter homines, habebantur. Ac durabit hoc animorum iudicium tam diuersum, donec homines erunt. Quæ res alia fuit Iudæis causa tot sectarum, Pharisæorum, Saducæorum, Essenorum, & similium, quàm illa uarietas iudiciorum humanorum? [illegible] *Nam etsi ferè infiniti sunt illi, tamen quatuor ex eis, ut præcipui, qui sectas illas Philosophorum exprimant, sumi possunt. Hos qui uolet sibi seligat, & diligentius conferat cum sectis Philosophorum, nobis satis hoc sit monuisse. Porrò fuerunt inter Philosophos præter alias multas, uariæ disputationes de finibus bonorum & malorum, seu de summo bono, seu ultimo, seu extremo, quod etiam felicitas & beata uita dicitur.*

citur. Peripatetici, qui & Aristotelici dicuntur, in uirtute sic posuerunt fœlicitatem, ut suum tamen etiam aliquod momentum alijs bonis tribuerent. Stoici uirtutem solam contenderunt esse non tantum fœlicitatē, sed etiam bonum. Reliqua enim bona contra commune omnium hominum iudicium, negarunt esse bona. Quanquàm illa uocauerunt prælata aut prædućta, Græcè προηγμένα, sicut mala alia præter uicium, non mala, sed ἀποπροηγμένα, id est, postposita, aut reiećta, appellauerunt, non rebus, sed uocabulis tantum à Peripateticis dissentientes. Epicurei pro uoluptate sic pugnauerunt, ut pro uirtute Stoici. Academici nihil istorum statuerunt, sed ut in alijs rebus, quod maximè uerisimiliter esset disputatum, hoc tanquā datum accipiebant. Et re uera spećtatores magis fuerunt in his fabulis, si ita est dicendum, quàm ačtores. Ex eorum professione fuit Cicero, & semper tamen in Stoicorum sententiam magis propendit, quàm ullorum aliorum. Fuerunt & aliæ de hac re sententiæ, sed ego præcipuas tantum uolui, & quidem non nisi procul ostendere: de alijs poterunt, quibus hæc cordi sunt, consulere Ciceronis opus de Finibus conscriptum. Nunc ad alia pergo.

Argumen

ARGVMENTVM PRAEFATIONIS PRIMI LIBRI.

VAE ſunt in hac Præfatione partes præcipuæ. Prior eſt, Suaſoria. Cicero enim in ea filium ſuum hortatur ad lectionem ſuorũ librorũ, duobus maxime argumentis: tũ quòd ipſe hoc fecerit, tũ quòd feliciter fecerit. Excitat eum ibi ſimul, occultius tamen, ad uniuerſæ Philoſophiæ ſtudium. Hæc pars eſt ornata Occupatione, quòd non temere dixerit ſuos libros ad dicēdi facultatem conducere, cum ſit diu in foro uerſatus: & Collatione, quòd Græci non cum dicendi ſtudio coniunxerint Philoſophiam, ſicut ipſe coniunxerit. Poſterior eſt expoſitio cauſæ, cur de officijs ad eum ſcribat, ſumptis argumentis ab utriuſq; ætate, ſeu perſona, & ab honeſto ac utili. De hoc ſuo ſtudio tractandi Philoſophiam, & diligentia explicandi hanc partem eius de Officijs ita ſcribit ad Pomp. Atticum: Nos hic φιλοσοφούμεθα, quid enim aliud? et τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος magnificè explicamus, προσφωνοῦμεν τε Ciceroni. Qua de re enim potius pater filio? In fine eſt addita reprehenſio Epicureorum, qui omnem rationem officiorum ſua doctrina perturbauerant, & corruperant. Id autem fit per Correctionem.

Quoniam Ariſtonis, &c.

Horum Philoſophorum Cicero cum in alijs pleriſque locis, tum in 2. lib. de Finibus, & in 2. Acad. quæſt. meminit. Sunt autem hæc eius uerba in eo loco de Finibus,

Quæ cum Aristoni *&* Pyrrhoni *omnino uisa sunt pro nihilo, ut inter optimè ualere, & grauißimè ægrotare nihil prorsus dicerent interesse, rectè iampridem contra eos desitum est disputari.* Dum *enim in una uirtute sic omnia esse uoluerunt, ut eam rerum selectione expoliarent, nec ei quicquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur, uirtutem ipsam, quam amplectebantur, sustulerunt.* Herillus *autem omnia ad scientiam reuocans, unum quoddam bonum uidit, sed nec optimum, nec quo uita gubernari poßit.* Itaq; *hic ipse iampridem est eiectus.*

Placet igitur.

Quia non uno modo solet de officio disputari, & officia non sunt unius generis, initio huius operis Cicero, *& de quo genere officiorum uelit docere, ostendit, & simul duas officiorum diuisiones ponit:* Quarum *utraque duas habet species, & sunt inter se cognatæ, aut posterior ad priorem pertinet.* Vtrum *enim officium aliud alio sit præstantius, & perfectius, in illa exactiore disputatione de officijs, quæ habetur de finibus, dubitatur, & inquiritur.* In *hac* Ciceronis *disputatione, & similibus, non hoc quæritur, sed tanquam certum sumitur, & de altera tantum eorum parte præcepta proponuntur, quæ media continent officia, id est, quæ in mediocres uiros, aut omnino bonos ac sapientes, prout patitur natura humana, cadunt.* Illa *altera disputatio de officijs generalis est, ac* θεωρητικὴ. Hæc *Ciceronis est specialis, ac* πρακτικὴ. Hanc *enim diuisionem nunc faciunt, in omnibus fere artibus, ut aliter* Iurisconsultus *in schola de iure disputat, aliter in foro:* Aliter Arithmeticus *de*

numeris

numeris, aliter Mercator: aliter Musicus de sonis iudicat, aliter Cantor. Quanquam in his libris etiam de principijs, & ipsis fontibus non semel dicitur, ut initio statim, ubi tota hæc disputatio diuiditur in suas partes, quæ nihil aliud sunt, quàm principia, ex quibus omnia præcepta de officijs oriuntur. Præterea Cicero hic interim, dum officia diuidit & definit, ostendit de quo genere officiorum sit tractaturus. Qui locus est generalis propositio totius disputationis. Vocabulum autem Officium Latinis propriè significat, quod conuenit, quod decet. & prorsus consentit cum Græca uoce καθῆκον, nisi quòd Latina quàm Græca plenior est, sicut etiam ipse Cicero in quadam epistola ad Atticum docet his uerbis: Quod de inscriptione quæris, non dubito, quin τὸ καθῆκον officium sit, nisi quid tu aliter, sed inscriptio plenior de officijs. Hactenus Cicero. Fortaße propterea Latinum significantius est Græco, quòd illud ab efficiendo est dictum: (sic enim scribũt ueteres grammatici) hoc uerò à conueniendo. Græcis enim ἥκω uenio, καθήκω conuenio significat, quod est uelut paulò pigrius, quàm efficio, uerbum. Potest autem sic generatim definiri Officium, ut sit omne quod unicuique homini conuenit, siue sit factum, siue dictum, siue gestus, siue etiam cogitatio. Hoc autem uel ipsa uirtus est, uel effectus uirtutis, aut certe finis, ut idem sit, quod uocant Plato & Aristoteles τὸ καλὸν, aut εὐπραξίαν. Nam hoc ab Ouidio dictum est impropriè:

Temporis officium solatia dicere certi est.

Et propriè sic diceretur: Hominis est officium, certo

tempore dicere ſolatia. Vtuntur hoc nomine præterea Latini pro beneficio, uel honeſto quodam obſequio, pro Magiſtratu, aut pro eo, quod in publico fit, ut cum Vlpianus dicit: Fœminæ ab omnibus officijs ciuilibus, uel publicis remotæ ſunt: haud ſcio an ueteres, & probati ſcriptores uſurpauerint. Certe rarò fecerunt hoc, ſi fecerunt. Sed propriam tantùm ſignificationem habet illa dictio in hac diſputatione, quod ad caput eius & ſummam pertinet.

Triplex igitur.

Hic partitur Cicero propoſitionem generalem, & indicat fontes ex quibus omne officium, aut omnis de officio diſputatio manat. Sunt autem honeſtum, & utile. Nam quicquid agitur, aut geritur, uel quia honeſtum eſt, uel quia eſt utile, agitur, aut geritur: uel quia magis eſt honeſtum, uel magis utile, uel quia honeſtum eſt, etiamſi non uideatur utile: uel quia utile eſt, etiamſi non uideatur eſſe honeſtum. Atque in primo libro de duobus primis, de ſequentibus duobus in ſecundo, in tertio de poſtremo docet.

Principio generi.

Suprà Cicero dixit omnes actiones referri ad honeſtatem, & utilitatem. Hic propinquiſſimè ad fontes accedit, & oſtendit hæc eſſe ex natura orta. De uitæ autem & corporis defenſione, & rebus ad uitam utilibus, ac neceſſarijs prius dicit, pòſt de partibus honeſtatis, ſecutus ipſum naturæ ordinem. Initio enim ætatis, prius & utilia ſibi, & neceſſaria ad uitã quærunt homines, quàm intelligant uirtutem. Idem enim eſt ferè uirtus, & honeſtas.

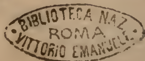
nestas. Deinde progressu ætatis uidere discunt initia uirtutum, & amplectuntur ea, paulatim'que ad uirtutem perueniunt natura duce: & postea magis eam colendam esse, quàm ullam utilitatem sentiunt. Sic eleganter in disputatione de finibus apud Ciceronem explicatur ex Stoicorum sententia.

Quod in fine hic addit: Formam equidem Marce fili &c. ex Platone sumptum est, ubi tamen de prudentia Plato loquitur. Cicero transtulit hoc ad honestum ualde commodè, cum prudentia sit tanquã gubernatrix omnis honestatis. Sic ait Plato in Phædro: ὄψις γὰρ ἡμῖν ὀξυτάτη τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔρχεται αἰσθήσεων, ᾗ φρόνησις οὐχ ὁρᾶται. δεινοὺς γὰρ ἂν παρεῖχεν ἔρωτας, εἴ τι τοιοῦτον ἑαυτῆς ἐναργὲς εἴδωλον παρείχετο εἰς ὄψιν ἰόν.

Sed omne quod.

Hactenus est propositum, quid in toto opere tractandum sit, id'que, ut fieri debere alibi Cicero docet, factum est per partitionem, in qua etiam de primis initiis totius nonnihil est adiectum: nunc alterum caput disputationis sumit, nempe honestatem, & diuidit eam in quatuor uirtutes, Prudentiam, Iusticiam, Fortitudinem, & temperantiam. Harum etiam officia exponit: & materias, in quibus uersantur, indicat. Notandum autem est, quòd Cicero inter uirtutes morales recitat prudentiam, contra quàm facit Aristoteles. Is enim inter habitus intellectus illam numerat. Morales autem uirtutes sunt uoluntatis habitus, & finis earum est agere, sicut prudentiæ finis est intelligere ad agendum. Non autem procul abest Ciceronis sententia à sententia Ari-

ſtotelis,& inde uidetur eſſe facta diſſenſio: quòd ſicut morales uitrtutes non ſunt abſq; intelligentia, ita prudentia non eſt ſine actione, aut certè parit actiones: non tamē autem uirtutes morales, quatenus intelligunt, ſunt uirtutes, ſed quatenus agunt: aut prudētia quatenus gignit actiones eſt prudentia, ſed quatenus iudicat & intelligit.

Ex quatuor autem.

Hic incipit Cicero de uirtutibus eo modo & ordine, quo fuit propoſitū, docere, et præcepta præſcribere. De*bet autē in hoc loco iterū meminiſſe* Lector, *quòd tota res ad illa duo capita,* Honeſtatis, & Vtilitatis *hominū inter ſe referatur, et oſtendi à* Cicerone, *quæ honeſtæ, & utiles actiones ex qualibet uirtute naſcantur.* De Prudentia *nō prolixè diſputat, quia paulò utitur hoc uocabulo, q̄* Ariſtoteles *uocabulo* φρόνησις, *aliter, & ueri notitiā per ſeſe ei ſubijcit.* Ariſtoteles *autē* φρόνησιν *uocat notitiā ueri, quatenus eſt circa res hominibus bonas, & ad beatam uitam utiles.* Ac ſic propemodum Cicero *confundit dictiones,* prudentia, & *ſcientia, & pro eodem utitur utraq;.* De*inde doctrina de ſcientia non propriè ad hanc diſputationem de moribus pertinebat. hinc eſt, quòd* Cicero *breuis eſt in hac parte, & tantum oſtendit cognitionem ueri maximè hominis naturæ eſſe propriam.* Quod etiam Ari*ſtoteles docet, cum ait:* πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει. Præterea ἠθικῶν μεγ. 6. Prudentiam *poſuit inter uirtutes, ob eandem cauſſam, quòd regat omnes omnium appetitionum* μεσότητας (Cicero *uix audet eas in quodam loco medietates* Latino *uocabulo dicere) hoc eſt,*

uirtu

uirtutes morum, & comparat eam cum architectonica, ſicut etiam prudentem cum architecto: quod uocabulum (ut hoc etiam unà indicem) à Græco ἀρχιτέκτων eſt factum, non, ut quidam uolunt, à tecto, qui gubernat fabros, ac eis præſcribit, & reliquas uirtutes cum fabris, qui ſequuntur illius præſcriptum, & parant, comparat. Iam ſicut architectus eôdem nititur, quatenus reſpicit ædificium, quò faber, & eſt ποιητικὸς, id eſt, factiuus, aut (ſi hoc nimis durum eſt, & inuſitatum) præditus facultate faciendi, ita prudens, quatenus reſpicit actiones, aut res hominibus bonas, ad idem contendit ad quod uirtutes, & eſt πρακτικὸς, hoc eſt, agendi facultate præditus, aut, ſi hoc magis placet, actiuus, & propterea laudabilis. Hoc autem eſſe proprium eſt uirtutum. Sic ipſe inter cætera inquit: ἡ δὲ φρόνησις ὥσπερ ἀρχιτέκτων τις αὐτῶν ἐστι. ὅπους γὰρ αὕτη προστάξει, οὕτως αἱ ἀρεταί, καὶ οἱ κατ᾽ αὐτὰς πράττουσιν. ἐπεὶ οὖν αἱ ἀρεταὶ πρακτικαί, καὶ ἡ φρόνησις πρακτικὴ ἂν εἴη. Tradit autẽ de ea re tantũ tria præcepta Cicero. Primũ eſt, nõ debere nos incertis pro certis aſſẽtiri. Alterũ, nõ eſſe multũ laboris aut ſtudij conſumendũ in rebus obſcuris & nõ neceſſarijs. Tertium, quòd non ſint actiones, & utilitates hominũ præ ſtudio ueritatis inquirendæ, & artiũ diſcendarum negligendæ. Qua de re elegans eſt hæc Ariſtotelis ſententia, quam uidetur Cicero tranſcripſiſſe: τὸ τέλος ἐστὶν οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις. Et alia: πράξει μὲν γὰρ καὶ τῷ πράξει. ὥσπερ δὲ ὀλυμπιάσιν οὐχ οἱ κάλλιστοι, καὶ ἰσχυρότατοι στεφανοῦνται, ἀλλὰ οἱ ἀγωνιζόμενοι (τούτων γάρ τινες νικῶσιν) οὕτω καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν, κ᾽ ἀγαθῶν οἱ πράττοντες

ἐπιβολοὶ γίγνονται. Alibi uocat uirtutem, actuosam pulchrè expressa Græca uoce.

De tribus autem reliquis.

Ad iusticiæ naturam, & officia explicanda, hic Cicero accedit. Eius partes, uel species duas facit. Alteram generali uocabulo, appellat Iusticiam, alteram Beneficentiam. Aristoteles distinxit has duas uirtutes, & de hac in tertio Ethicorum tractauit, de illa in quinto. Cæterum Aristoteles facit duplicem iustitiam, Generalem, & Specialem. Generali adscribit usum reliquarum omnium uirtutum, quatenus alium respiciunt: Speciariæ medietatem inter plus & parum, non tamen quarumlibet rerum, sed honoris, diuitiarum, & similium ad uitæ conseruationem & cultum pertinentium. Hinc est quòd Cicero beneficentiam cum iusticia coniunxit, nempe ex eo, quòd iusticia est gubernatrix omnium uirtutum, non ex eo, quòd pars est uirtutis. Tribuit autem ei hanc uim, ut conseruet genus humanum, & societatem, ac tranquillitatem inter homines: si quidem relinquat suum cuique, & distribuat inter homines æqualiter cum ius, tum alias res, quarũ est ius. Sed tamen hoc fit dupliciter, sicut docet Aristoteles, secundum proportionem Arithmeticam, & secundum proportionẽ Geometricam. Nisi enim hoc fiat, necesse est rixas, iurgia, lites, bella inter homines existere. Id eleganter dixit Aristoteles his uerbis: ἀλλ᾽ ἐντεῦθεν μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν ἴσοι μὴ ἴσα, ἢ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσι καὶ νέμονται. Sed harum rerum subtilior & integra disputatio est ex ipso Aristotele petenda. Postremo, locus quem hic uertit

Cicero ex Platone, extat in quadam epiſtola ad Architam Tarentinum. Hæc autem ſunt uerba Platonis: ἀλλὰ κἀκεῖνο δεῖ σε ἐνθυμεῖσθαι. ὅτι ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται. τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι.

Fundamentum autem.

Quid fides ad iuſticiam faciat, & unde ſit dicta, obiter inſertum hic eſt. Propriè autem Fides ſignificat perſuaſionem de aliqua re, aut credere (ut ſic dicam) ipſum, ex quo dicitur fidem facere, fidem habere, ſimpliciter, alterum pro perſuadere, alterum pro credere. Deinde accipitur pro religioſa quadam promißione, quæ eſt uelut tacitum, & occultum iuſiurandum, ut hæ formulæ ſermonis teſtantur, dare fidem, accipere fidem, ſeruare fidem, fallere fidem. Vſurpatur etiam pro facultate quadam uoluntatis & habitu ſeruandi promiſſa, ut in hoc loco Ciceronis, & apud Lucanum:

Nulla fides pietasq; uiris, qui caſtra ſequuntur.

Item hic, homo antiqua uirtute & fide. Inde quoque dicitur bonæ fidei poßeßor, fidei commiſſum, & infinita alia. In ſacris literis habent primam ſignificationem ambo, Græcum πίστις, *ut Latinum fides. Obſeruabunt hic pueri Etymologiam huius dictionis, quæ eſt facta pro ſignificatione poſtrema, contrà quàm apud Græcos fit in uocabulo* πίστις. *Eſt enim dictum* πίστις *à* πείθω, *quod ſignificat perſuadeo. Quod ad primam ſignificationem attinet, melius fortaſſe à uerbo fidere deriuaretur. Quanquàm alij contrà, fido ſumunt à fides. Vbi tamen*

res eôdem redit, cum Fidere non pertineat proximè ad factorum & dictorum constantiam. Sed omittamus hæc minuta.

Sed iniustitiæ.

Vt res clarior fieret de uitio, quod huic uirtuti contrarium est, aliquid superioribus addere uoluit Cicero. Facit autem duas species iniustitiæ: inferre iniuriam, & non depellere, si poßis, ab altero iniuriam. Est enim homo conditus ad hoc non tantum ut ne alteri noceat, sed ut prosit etiam quo poßit modo, aut ratione, salua tamen honestate. Deinde causas harum iniustitiæ partium ostendit tres, Metum, Auariciam, & Ambitionem.

Sed in omni iniustitia.

Duæ circunstantiæ iniuriarum hic proponuntur, & ostenditur utra sit altera maior.

Prætermittendæ autem.

De altera parte iniustitiæ hic docetur, & exponuntur causæ, cur non depellatur ab alijs iniuria, inter quas & hæc Platonis commemoratur, & reprehenditur, quòd liceat non attingere Respub. & latere studio quodam ueritatis inquirendæ, neglectis & contemptis honoribus ac dignitatibus. Arbitror autem Ciceronem ad hunc locum respexisse, qui extat ualde magnificus in sexto πολιτεικῶν, quem uolui adscribere integrum, ταῦτα πάντα λογισμῷ λαβὼν ἡσυχίαν ἔχων, καὶ τὰ αὑτοῦ πράττων, οἷον ἐν χειμῶνι κονιορτοῦ, καὶ ζάλης ὑποπνεύματος φερομένου ὑπὸ τειχίον ὑποστὰς ὁρῶν τοὺς ἄλλους καταπιμπλαμένους ἀνομίας, ἀγαπᾷ εἴ πῃ αὐτὸς καθαρὸς, ἀδικίας, καὶ ἀνοσίων ἔργων.

Sed incidunt sæpe.

Quæ nunc sequuntur, sunt uelut occupatio quædam ad præcedentia. Dictum enim est, iustitiæ fundamentum esse fidem, quæ requirit, ut stetur pactis, & conuentis, Semper'ne igitur, posset quærere aliquis, promissum faciendum est? Respondet Cicero, non esse faciendum semper, quod promissum sit: & addit duo exempla, quibus hoc declarat: Ideo autem furioso gladium, quem sanus deposuerit, non esse reddendum, quia generalius sit, & magis proprium iustitiæ officium, neminem lædere, quàm seruare promissa & pacta, sicut initio huius disputationis de iustitia est indicatum: Læsurus autem esset uel se, uel alios furiosus, si gladius ei redderetur. Exemplum fabulosum de Theseo & Hippolyto sumptum est ex Euripidis fabula, quæ inscribitur Hippolytus, & infra in 3. libro idem est usurpatum. Sic autem loquitur apud Euripidem Theseus: ἀλλ' ὦ πάτερ πόσειδον ἃς ἐμοί ποτε ἀρὰς ὑπέσχου τρεῖς, μιᾷ κατέργασαι τούτων ἐμὸν παῖδ', ἡμέραν δὲ μὴ φύγῃ τήνδ', εἴπερ ἡμῖν ὤπασας σαφεῖς ἀράς. Cæterum quòd addit, non seruanda, quæ ex metu aut dolo sint promissa, est infrà in tertio libro explicatum, & pertinet hic locus ad disputationem de iure & æquitate, de qua præclarè dictum est ab Aristotele: Διὸ δίκαιον μέν ἐστι, καὶ βέλτιόν τινος δικαίου, οὐ τοῦ ἁπλῶς δέ, ἀλλὰ τοῦ διὰ τὸ ἁπλῶς ἁμαρτήματος.

Existunt etiam sæpe.

Fraudem legi fieri dicunt Iurisconsulti, quando ad nostrum commodum detorquetur ita lex, sicut hic detorqueri ius non scriptum declaratur exemplis duobus apud

Valerium Maximum, exemplo cuiusdam Antistitis, & Scipionis prioris, & nonnullis alijs, qui simili uafricie Reipublicæ cum aliorum incommodis consuluerunt. Est autem fraus uelut parum quiddam pugnans cum iustitia, & cum delinquitur contra æquitatem, nimium: ac in illo magis est occultum studium consulendi suæ utilitati, aut ulciscendi iniuriam, habens annexum contemptum iusticiæ in omni genere contractuum: in hoc studium manifestum defendendi iuris, aut etiam nimis pertinax iuris defensio, coniuncta plerunq; cum ignorantia iuris generalis. Fraus ueteribus damnum etiam simpliciter significauit, unde adhuc dicimus: Est mihi fraudi.

Columella libro primo De re rustica, de summo iure sic dicit: Nec sanè est nobis uindicandum quicquid licet. Nam summum ius antiqui summã putabant crucem. Nec rursus in totum remittendum: quoniam uel optima nomina non appellandò fieri mala fœnerator Alphius dixisse uerißimè fertur.

Sunt autem quædam.

Hic docetur breuiter ita ignoscendam esse illatam iniuriam uel publicè, uel priuatim, ut is, qui intulit iniuriam, à faciendis iniurijs in posterum absterreatur, & alij moniti eius exemplo discant iustè facere. quanquã sit modus quidam in ea re seruandus: sic enim inquit Mimus, Ignoscere humanum, ubi pudet, cui ignoscitur. Similis uersiculus iubet punire iniuriam:

Veterem ferendo iniuriam, inuitas nouam.

Idem præcipit Columella, ubi iubet patremfamiliâs non esse nimis sui iuris tenacem.

Atq;

Atq; in Repub.

Quomodo suæ res, & commoda Rebuspublicis sint tum defendendæ, tum recuperandæ, si fuerint amissæ, in hoc loco præcipitur. Vtendum autem esse prius contentione forensi, postea, si non posit ius aliter obtineri (nam facit hæc duo genera contendendi) arma capienda esse, ita tamen, ut nihil contra humanitatem, & ius belli fiat: uictis, & supplicibus parcendum esse: ac argumentatur ab exemplo ueterum Romanorum, qui ius Fæcialium & constituerint, & religiose conseruauerint. Deinde summa humanitate erga hostes usi sint, adeò, ut etiam rem per se atrocem, uocabulo mitigauerint nõnihil. Veteri enim Romana lingua hostẽ non perduellem, id est, eum quo cum bellum geratur, sed peregrinum significasse. Prioris præcepti simulis extat sententia apud Libanium: πρῶτον μὲν τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾷν ἀνθρωπινώτερον δήπουθεν. *Et hæc Terentij: Omnia prius experiri quàm armis sapientem decet. Posterioris apud Euripidem:* μὴ κτεῖναι τὸν ἱκέτην, οὐ γὰρ θέμις κτανεῖν.

Cum uero de imperio.

Duo genera bellorum sunt: alterum, quod cum barbaris geritur, in quo non dignitas, aut potentia quæritur, sed pernicies hominum: Alterum, quod cum excultis hominibus, & intelligentibus ius, & æquitatem. ibi de imperio & dignitate est concertatio, non de uita, aut salute: Hoc est, inter tales homines non est insatiabile odium, cuiusmodi est inter barbaros, qui neque quid leges, neq; quid honestas, aut humanitas sit, intelligunt. Ostendit

hoc

hoc suæ Reipublicæ *exemplis* Cicero. Et *sunt hæc præcedentium tantum uberior expositio.*

Atq; etiam.

Quia bella sunt iuris gentium, ideo seruanda sunt ea, quæ hostibus sunt promissa: ac iure tantopere laudatur Regulus, *non tantùm, quòd fidem hosti seruauit, uerumetiam, quia patriæ utilitatem suæ saluti etiam præposuit.* Porrò *uel metus, uel dolus, uel etiam aliæ causæ possunt aliquando incidere, propter quas liceat, non facere, quod hosti sit promissum.* De *latrone alia est ratio, ut infra in tertio libro disputatur, & harum rerum subtilior, & certior explicatio ex* Aristotelis *tertio libro* Ethicorum, *& scriptis iurisconsultorum, ubi de eo, quod ex metu, aut dolo promissum est, disputant, petenda est.*

Ac de bellicis.

Humanißimum est hoc præceptum de seruis, & multo humanius, ac rectius, quàm est, quod iurisconsulti scribunt: Seruis *nullam iniuriam fieri, sed dominis, adeò, ut etiam contra eum, qui conuitium fecerit seruo, aut pugno eum percusserit, non data sit actio.* Egregiè *dictum est à* Seneca: *esse aliquid, quod in homine licere commune ius animantium uetet. & merito in summo odio fuit* Vecliuius Pollio, *atque mille mortibus dignus, ut* Seneca *loquitur, quòd saginauit murenas seruorum sanguine.*

Deinceps ut erat.

Suprà Cicero *diuisit* Iusticiam *secundum genus honestatis in duas partes, scilicet, iusticiam (utitur enim, ut fit in alijs etiam disputationibus, eodem uocabulo pro*

genere

genere, & specie) & liberalitatem. Hic itaq; *exposita priore parte, alterius explicationem inchoat, cuius proprium officium est dare pecuniam, uel ea, quæ pecunia æstimantur, non ut debitum ex aliquo contractu, quibus, quantum, & quando conuenit, non alia de causa, quàm quòd deceat, aut ut Aristoteles loquitur,* ὅτι καλόν. *Quod si aliter detur, non amplius est uirtus: & hoc est, quod Cicero hic posuit tria præcepta, quæ cautiones uocat ab eo, quòd debeant ista caueri, uelut pugnantia cum hac uirtute. Sunt autem: ne aut ijs quibus damus, aut alijs noceat quod damus, ne plus, quàm pro nostris opibus, largiamur. Tertio, ne tribuamus alicui cōtrà, quàm dignus est. Quod hic Cicero dicit, in eadem iniustitia esse eum, qui, ut in alios liberalis sit, alijs nocet, ut si in suam rem conuertat alienam: Iurisconsulti etiam docent, cum dicunt, furti speciem esse de alieno largiri: quanquam sine affectu furandi non committitur furtum. Sciendum est etiam, & de hac uirtute ab Aristotele paulò aliter disputari. Non enim facit Aristoteles liberalitatem iustitiæ partem, sed peculiarem uirtutem. Nec est sanè particularis iustitiæ pars, cum non sit æqualitas, aut uersetur in iudicijs, quæ peculiaria munera hæc uirtus habet. Ad generalem iustitiam respexit Cicero, quæ ut alias omnes, ita hanc etiam uirtutem complectitur.*

Quoniam autem.

Vtilißimum est hoc, & maximè in uita necessarium præceptum: unicuiq; enim, ut ait Poëta, dedit uitium naturæ creato. Quare ad multa conniuendum est, quæ in alijs nos offendunt, si modò, quod maxime debemus facere, uolumus inter nos amicitias retinere & colere,

Quatenus autem ſit amicis opera danda, & quantum ſit eis concedendum, in libello de Amicitia, & infrà nonnihil docetur. Cæterum hic locus eſt natus ex tertio præcepto de liberalitate, eiusq; eſt expoſitio.

De beneuolentia autem.

In tertio præcepto de liberalitate, ſecunda pars fuit animus, ſeu beneuolentia erga nos eius, in quem beneficium uolumus conferre: eam hic Cicero exponit: faciens unam quandam diuiſionem, quæ ad alia quoq; præcepta huius generis accommodari debet, nempe, quod damus, aut munus eſſe, aut remunerationem, & oſtendit quid in utroque ſit faciendum. Eſt autem hic locus de gratitudine diligenter obſeruandus, unà cum hoc generali præcepto Senecæ. Hæc enim beneficij inter duos lex eſt: Alter ſtatim obliuiſci debet dati, alter accepti nunquam. Idem præceptum eſt apud Græcos in hoc uerſiculo:

χάριν λαβὼν μέμνησο, καὶ δοὺς ἐπιλάθου.

Verſus Heſiodi ad quos hic reſpexit Cicero, hi ſunt:

εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ᾽ ἀποδοῦναι,
αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴκε δύνηαι.

Optime autem.

Hæc fuit tertia pars ultimi præcepti de Liberalitate. Prout enim quiſq; nobis eſt aut coniunctior, aut alienior, ita liberalius, aut parcius in eum conferri debent beneficia: & ſic dignitas perſonarum in gradibus etiam propinquitatis conſideranda eſt, ac pro illius ratione & ordine officia ſunt diſtribuenda.

Recitat autem Cicero uarios gradus humanæ ſocietatis, ſeu

tis, seu cõmunionis, orditurq; à remotißimo, & maximè generali, in quo sequitur iustum ordinem, qui est à nobis notioribus, ad natura, seu simpliciter notiora. Sunt enim, ut docet Aristoteles, uniuersalia nobis notiora, particularia uero natura.

Primus gradus & communißimus est omnium inter se hominum, quicunq; sint. Secundus inter eos, qui sunt in una gente, seu natione. Tertius inter eos, qui sunt in una ciuitate. Quartus est cognatorum. Quintus affinium: & in ijs duobus gradibus sunt etiam alij multi gradus, ut coniuges, liberi, parentes, fratres, sorores, gener, nurus, socer, socrus, patruus, amita, auunculus, matertera, & multi alij in utroq; genere cognationis; & affinitatis, de quibus diligentißimè scriptum est à Iurisconsultis.

Sextus est honestorum inter se uirorum amicitia: sic Cicero præfert omni cognationi, & affinitati ueram & honestam amicitiam. Septimus ac postremus est Reipub. uel patriæ: pro hoc ordine sunt collocanda & moderanda officia. Plurimum debetur patriæ, cæteris plus aut minus, pro eo, ac aut ad postremum gradum propius accedunt, aut longius ab eo recedunt. Quod si quis postremũ gradum uelit primũ appellare, & primum postremum, atque adeò totum hunc ordinem inuertere, sicut Iurisconsulti faciunt, non admodum errabit, modo rei discrimen teneat. Primo gradui sunt addita præcepta, in quibus exponitur uetus Græcorũ prouerbium, πάντα τὰ τῶν φίλων κοινά. Et ostenditur quæ officia debeantur hominibus primi gradus. In fine huius loci monet aliquid de alijs circunstantijs, nec semper hunc ordinem seruari posse

c ostendit,

ostendit, uerum ista mutari aliquando, & pro personarū alijs rationibus, & pro ratione ipsorum officiorum.

Intelligendum est.

Nunc ingreditur Cicero disputationem de Fortitudine, quæ est tertia pars honestatis, & sic definitur ab Aristotele in tertio libro Ethicorum: Quod sit medium circa timorem & audaciam: sed ipse utitur plurali numero, περὶ φόβους, καὶ θάῤῥη *dicens, id est, circa timores & audacias, facitq; utriusq; duo extrema, quæ uocat excessū, & defectum. Nihil autem aliud uult in tota illa parte suæ disputationis, quàm quòd fortitudo sit timere, ubi sit timendum, & non timere, ubi non sit timendum: item confidere, seu bene sperare, ubi sit confidendum, & bene sperandum. Et cōtra faciendum, ubi recta ratio id postulet: atq; id in omnibus uirtutibus est seruandum, & tota res ad definitionem uirtutis referenda, quæ est in secundo libro Ethicorū, his uerbis:* ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς ὡρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε. *De hac uirtute multa à Platone sunt tractata, cum in alijs locis, tum in Dialogo de fortitudine, cuius titulus est Laches, & in IIII. libro de Repub. Declarat autem primum Cicero cōmuni hominum iudicio, maximè Poëtarum, & Rhetorum, tum uitij contrarij dedecus, ac uituperationem, tum ipsius uirtutis dignitatem, ac laudes.*

Sed ea animi elatio.

Propius nunc ad descriptionem, seu definitionem uirtutis accedit: non enim tantū in magnitudine animi, id est, in contemptu quodam periculorum uersari hanc uirtutem docet, uerum etiam in despicientia rerum aliarū externarum,

ternarum, ut est honor, gloria, utilitas, & alia eiusdem generis: nec posse fortitudinem sine iustitia consistere, sed uelut propugnatricē eius esse, ac omnino propter factū ipsum fortiter faciendum esse, non propter gloriam, aut aliud commodum. Quæ sanè est natura omnium uirtutum, ut se ipsæ contentæ sint, nō habeant opus aliqua alia re, ad quam præspicere & referre se debeant, id quod eleganter Poëta expreßit, cum inquit:

Iudice te mercede caret, per seq; petenda est
Externis uirtus incomitata bonis.

Vtitur autem Cicero ad hoc confirmandum autoritate Platonis, & multa simul dicit de uirtutis huius difficultate, ac uelut impedimentis quibusdam. Recitantur etiā obiter ambitionis mala, quod uicium dicit plerunq; nasci in magnis animis. Ita hic locus est plena quædam & perfecta fortitudinis definitio, quæ conuenit cum Platonis & Aristotelis definitionibus. Quod autem ad duo dicta Platonis, quæ hic citantur, attinet, existimo prius non esse ex uno loco sumptum, sed consutum ex duobus, aut etiam pluribus. Sic dicit Plato in Epitaphio: πᾶσα τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται. *Ad hæc uerba puto hic Ciceronē alludere, ac reliquam partem aliunde sumpsisse. Alter locus integer est in Lachete, his uerbis:* οἷς οὐδὲν ἄλλο μέλει ἐν τῷ βίῳ, ἢ τοῦτο ζητεῖν, καὶ ἐπιτηδεύειν, ὅ,τι ἂν μαθόντες καὶ ἐπιτηδεύσαντες πλεονεκτεῖν τῶν ἄλλων περὶ τὸν πόλεμον. *Loquitur autem ibi de Lacedæmonijs Plato.*

Omnino fortis animus.

Post definitionem sequitur diuisio fortitudinis: facit

enim duas species huius uirtutis Cicero: Altera *priuata est, & tanquam fundamentum reliquæ omnis fortitudinis*: Altera *publica, & uelut perfectio huius uirtutis.* Priorem *etiam hic explicat, effectus eius & officia ostendit, nempe fortitudinem debere animos hominum ad hoc adducere, ut honestatem solam pro bono habeant, & nõ turbentur ullis affectibus: id autem fieri, quando nec expetamus ea, quæ, cum non sint, putentur tamen à multis bona, ut sunt honores, pecunia, uoluptates: neque metuamus ea, sed feramus constanter, quæ iudicantur mala esse, ut est dolor, paupertas, exilium, & similia.* Addit *etiam in conclusione huius loci quædam singularia præcepta, quòd non sit amanda pecunia, quis debeat esse usus eius, uitandam ambitionem, ac in uniuersum uacandum esse omnibus affectibus, atque hoc ex* Stoicorum *doctrina sumptum est.* E*st etiam hoc sciendum,* Ciceronem *pleraq; hic tribuere fortitudini, quæ Aristoteles continentiæ, aut modestiæ tribuit.*

Multi autem sunt.

De *altera parte etiam aliquid tractaturus* Cicero, *peropportunè hanc quæstionem prius de gerenda* R*epublica explicauit.* E*st autem nata ex præcedente præcepto, de fugienda gloriæ cupiditate, & retinenda animi tranquillitate, aut ex eo, quod generaliter dixerat, fortitudinis munus esse despicere ea quæ uideantur alijs præclara, inter quæ uel præcipuum est gloria. Quare per occupationem hæc adiecta sunt.* Reprehenduntur *autem ij, qui sine iusta causa abstinent à* R*eipub. cura & tractatione.* M*etuere enim & fugere istos pericula & molestias,*

quod

quod est contra fortitudinem: Adeo in uicium, ut ait Horatius, uicij ducit fuga, si caret arte. Ex hac disputatione colligi debet, alias etiam res externas ita contemnendas esse, ut ne quid fiat tamen contra ullam uirtutem, & immodicum studium: ac usum talium rerum uituperari, non moderatum, aut mediocrem, quanquam sæpe est necessarius. Duo autem hominum genera facit, quibus liceat recedere à Rebuspublicis: excellenter idoneos ad Philosophiam, & ualetudinarios: reliquis, si apti sint, uersandum esse in Rebuspublicis omnibus modis tradit. Demum posterioris fortitudinis munus exponit per comparationem cum Philosophis, quòd magis uacare debeant animi perturbationibus, qui præsunt Rebuspublicis, quàm ulli Philosophi, cum non tam uarijs rebus oppugnentur animi Philosophorum, quàm administrantium Respublicas.

Sed cum plerique.

Alia hic quæstio, & quidem difficilis explicatur. Docetur enim res domi & in pace gestas, aut maiorem laudem mereri, aut non inferiorem rebus, foris & in bello gestis. Probatur hoc comparatione contrariorum exemplorum, & argumento à non indigendo sumpto, quod sanè firmum est, ac esset multo firmius, si omnino urbani Magistratus non indigerent castrensibus. Quanquam enim non opus habuit Solon opera Temistoclis ducis in constituendo consilio Areopagitico, non tamen potuisset fortasse pacem habere, in qua hoc faceret, nisi à superioribus ducibus fuisset parta, aut cōseruata. Nec tantùm in uiribus corporis est posita fortitudo castrensis. Nam sicut fortitudo in priuatam ac publicam diuisa est suprà, ita

potest diuidi publica in urbanam & castrensem, & quæ est illarum ratio inter se, eadem inter has est ratio: & uidetur ad hoc Cicero hic respexisse, nec potest altera in uniuersum altera carere. Probat hoc suo exemplo, defendens unà quoddam suum de hac re dictum, & testimonio Pompeij. Item ab eo, in quo est fortitudo. In fine dicit etiam de causa bellorum, & repetit multa ex superioribus de officijs fortitudinis. Cæterùm sicut in hoc loco Cicero laudat urbium in pace regendarum uirtutem, & res domi gestas, præfertq; uirtuti militari, & rebus cõtra hostem gestis, ita præfert militarem uirtutem & res, nõ tantum urbanis, uerumetiã alijs omnibus uirtutibus, in oratione pro Murena magnificis uerbis, quæ hic recitare uisum est. Sunt autem: Ac nimirũ, dicendum est enim quod sentio, rei militaris uirtus præstat cæteris omnibus. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriã peperit, hæc orbem terrarũ parere huic imperio coëgit: omnes urbanæ res, omnia hæc nostra preclara studia, & hæc forensis laus, & industria latent in tutela ac præsidio bellicæ uirtutis: simulatq; increpuit suspicio tumultus, artes illico nostræ conticescunt.

De euertendis autem.

Pars quædam prudentiæ est, in expugnationibus ciuitatum non se, aut suos in periculum præcipitare: iusticiæ uerò, non sæuire in uictos, uelut in pecudes, sed parcere innoxiæ plebi, & autores iniuriarum tantum punire: ad quod imperatoribus, cum uariè sæpe iritentur, opus est etiam fortitudine ad reprimendam iracundiam. id hic Cicero monet obiter. Quòd autem nõ sint temerè suscipienda

scipienda pericula, sed pro eo, ac deceat, fortitudinisq; ratio requirat, & non, nisi aliter non posit rebus cõsuli, pulchrè expreßit medicorũ exemplo, ac ita quidem, ne piscemur aureo hamo, ut dicitur, aut quod Thucydides simili figura dixit: Argenteo uomere aremus, id est, ne minus sectemur, quàm hoc est, cuius periculo illud facimus.

Periculose autem.

Suprà dixit considerandum esse, ne quid in euertendis diripendisq; urbibus temerè aut crudeliter fiat: & de altero breuiter explicauit, de altero, quod est fieri temerè, incepit explicare. Significat enim ibi Temerè, piculose. & refertur ad expugnantes. Crudeliter, notæ est significationis, & refertur ad eos, qui sustinent expugnationẽ, nec seperandi sunt hi loci. Nunc addit periculorum duas diuisiones. Sunt enim uel publica uel priuata, & hæc quidem aut de uita, aut gloria, aut alijs bonis. Ea quo ordine & ratione debeamus adire, docet hic Cicero, ac reprehendit eos, qui Reipublicæ priuatam gloriã, aut uulgi fauorem præferunt. Et contrà laudat eos, qui fecerunt diuersum, idemq; ad res urbanas accommodat.

Omnino qui Reipublicæ.

Plato in sua disputatione de Repub. docet, Politicæ artis, seu facultatis propriũ officiũ esse, tantum spectare, & quærere salutem, & cõmodum omnium ciuiũ, non aliter, quàm faciant reliquæ omnes artes. Id enim curare soliũ, & propriè unãquanq;, ad quod destinata sit, non suum cõmodũ quærere, sed alienũ. Idẽ hic Cicero præcipit. Quia uerò iusticia maximè necessaria est uirtus in ciuitatibus, non debent aliqui tantũ curari ab ijs, qui regunt eas, sed

omnes æquali quodam iure. Secus autē plerunq; in Republica fieri, & alios plebi se iungere, alios potentioribus, alios cognatis, alios amicis: ita ut alios aut negligant omnino, aut nō consulant eis, ut debebant, res ipsa testatur.

Miserrima est omnino.

Suprà bis de ambitione dictum est, quòd uitari debeat: hic idem repetitur, & adduntur duo alia præcepta, cū his cognata. Prius est non habendos pro aduersarijs, qui nobiscū de administratione Reip. contendant, & utitur ad hoc Platonis quodā dicto, & exemplo Aphricani superioris, & Metelli Macedonici. Addit hoc etiā in sua disputatione Plato, si esset aliqua ciuitas, in qua boni uiri essent, ita inter se certaturos eos, ne præessent, sicut nunc certent, ut præsint. Et debet hoc referri ad illud, quod in precedēte capite est annotatū ex Platone de proprijs politicæ & aliarum artiū officijs. Posterius præceptū est de officio principum in libera Republica erga suos ciues, cum in admittendo ad colloquiū de rebus suis, tum in tractandis eis, quando aut non in tempore uenerint, aut per imprudentiam aliquid interrogauerint.

Omnis autem & animaduersio.

Est iustitiæ pœnam æquare cum peccato, humanitatis & mansuetudinis est pœnam mitigare, crudelitatis, pœnam augere. Sic itaq; faciendum est, ut uideamur potius in puniendis sontibus, si medium non possumus tenere, ad id, quod parum est, quàm ad id, quod nimium est, accedere, nec impediti ullis affectibus ab hoc medio recedere. Atq; id, in hoc loco prolixe docet Cicero. Maxime autem oppugnant rationē, ira & res secundæ: quare ibi singularis

laris cura debet adhiberi. Nam (ut Mimus inquit) fortuna, quem nimium fouet, stultum facit. Item Ouidius:

Nec facile est æqua commoda mente pati.

Illustrat hunc locũ Cicero exemplis Socratis, Lælij, Philippi, Alexandri Macedoniæ regum, & Scipionis insigni quodam dicto per similitudinẽ. Insertũ est etiam aliquid de ueris amicis, & adulatoribus. Itẽ repetũtur quædam de duplici genere hominũ, Politico & Oeconomico. In fine traditur præceptum de paranda re familiari, atq; sic finitur tertia pars disputationis de honestate.

Sequitur ut de una.

De quarta parte honestatis inchoatur hic disputatio. Vocatur autem illa apud Latinos propriè temperantia, uel continentia. Græci cum σωφροσύνην, tum ἐγκράτειαν appellant, & est eius officiũ cohercere uoluptates, & dolores mitigare, hoc est, mediũ seruare in uoluptatibus & doloribus, corporis tamen, & alio modo, quàm fortitudo facit, ut docet Aristoteles in VII. libro Ethicorum. Cicero admiscet etiam huic uirtuti multa de modo, qui est in dictis, & gestibus, ac motibus corporis, quæ uirtus apud Aristotelem distincta est à temperantia, & uocatur propriè meo iudicio, modestia apud Latinos, apud Græcos εὐσχημοσύνη. Est & hic Cicero ut ferè ubiq;, magis quàm alios, Platonẽ secutus, qui reliquarũ uirtutum ueluti speciem quandam, aut ornatũ, & cõuenientiam facit temperantiam., κόσμός πȣ τὶς ἦν δ᾽ ἐγὼ ἡ σωφροσύνη, inquit, ἐςὶ, καὶ ἡδονῶν τινῶν, καὶ ἐπιθυμιῶν ἐγκράτεια, ὥς φασι. Et in eodem libro aliquãto pòst: τί δὲ σώφρονας οὐ τῇ φιλίᾳ, καὶ ξυμφωνίᾳ τῇ αὐτῶν τούτων, ὅταν τό, τε ἄρχον, καὶ τὼ ἀρχομένω ὁμοδοξῶσιν,

ὡς δεῖν ἄρχειν τὸ λογιστικόν, καὶ μὴ στασιάζειν αὐτῷ. Commodè uidetur mihi hoc omnino dictum esse, nec Cicero frustra Platonem est secutus, cum nec iusticia poßit esse, nec fortitudo, sine quadam uel temperantia, uel moderatione, quam Plato uocat etiam ἁρμονίαν. atque ita esse inueniet haud dubiè, qui de hac re paulò tantum diligentius cogitauerit: ac nullo modo sic abijcienda est Platonis Philosophia non modo Ciceronis exemplo, sed multorum aliorum, etiam in Theologia principum, sicut uidetur obiter eum inspicientibus aliquando. Sed harum rerum subtilior disputatio ex ipso Platone & Aristotele est petenda. Cicero quoq; de hac uirtute in alijs plerisque locis docet, nusquā tamen copiosius, & accuratius, quàm in III. lib. Tusc. quæst. Verum, ut redeam ad institutū, Cicero facit initio huius loci duas partes decori: Alteram generalem, alteram specialem. Generale decorum est idem, quod ipsa honestas, aut uelut splendor quidam, & lux honestatis. Speciale est singularum uirtutum lumen, & harmonia, quæ in postrema parte honestatis ferè oculis & auribus deprehendi potest. Quòd autem Cicero separat honestū à decore, uidetur sumptum esse ex Platonis Hippia, ubi hæc etiam quæstio prolixè agitatur: ac potest intelligi sententia Ciceronis ex duabus similitudinibus, quibus ipse usus est, & alijs, quæ multæ fingi possunt: ut sonus & proportiones in Musica nō possunt re uera separari, non tamē idem est sonus, quod proportiones. Sed sonus est tanquam accidens, quod nō potest à proportionibus separari. Et unitas non potest absq; imparitate esse, aut binariū absq; paritate. Nō tamen idem est imparitas, quod unitas,

aut paritas, quod binariũ. Item sicut figuræ & magnitudines à corporibus in genere non possunt seiungi, aliud tamen est ipsa corporum substantia, aliud figuræ, & magnitudines: aut sicut omnino forma non potest esse absq; materia, in rebus naturalibus, nec tamẽ est forma id, quod est materia, ut Philosophi docent: Ita hic etiam honesti uelut forma quædam decorum est. Sed nihil est opus hac subtilitate: & Aristoteles pro eodem ubique, nisi fallor, τὸ καλὸν usurpat. Verum idem prorsus apud Latinos decorum esse cum honesto, uel inde apparet, quòd decorum, cui respondet Græce uox πρέπον, proximè naturam uocis καλὸν, quod honestũ significat, exprimit. Non enim, ut Socrates apud Platonem argute ratiocinatur, quod uidetur tantum, & simpliciter uidetur, decorum est, sed quod uidetur sapienti, & prudenti. Nam de honesto & decoro, quatenus ad nos refertur, hic est disputatio, non de eo, quod simpliciter, & per se prorsus est honestum, quæ uox est ab honore facta, & significat, quod dignum est honore, & eatenus ad aliquid dicitur. Aristoteles τίμιον appellat, omnino simili dictione. Notum autem est, quòd honor sit præmiũ uirtutis. Porrò quod de Poëtico decoro additur, est uelut probatio quædam specialis decori, & unà ostenditur discrimen inter hoc decorum, & id quod Poëtæ habent. Poëtarum autem decorum, est oratio cuiq; personæ conueniens pro sua natura, & moribus, & conditione. Id sic describit Horatius:

Intererit multum Dauus'ne loquatur, herus'ne.

Et in eodem opere:

Respicere exempla uitæ morumq; iubebo

Doctum

Doctum imitatorem, & ueras hinc ducere uoces.

Decorum hoc Philosophicum est id, quod conuenit cum unaquaq; uirtute, & uel intelligi ab hominibus sapientibus, & prudentibus potest, uel percipi etiam sensibus. Quanquam, si quis uelit rem diligẽtius intueri, inueniet, inter hoc decorum & Poëticũ nihil interesse aliud, quàm quod interest inter ueritatem practicam, & ueritatem contemplatiuam. Tota enim res in Poëmatis est imitatio: & nisi congrueret sermo cum personis, fieret contra ueritatem. Veritas autem maximè est secundum naturam, & tam debet Poëta seruire huic decoro, quàm debet Historicus rem (ut sit gesta) exponere. Exempla de hoc genere decori in Cicerone sunt adscripta.

Officium autem.

Sicut suprà demonstratum est, officium esse honestatis, secundum naturam facere, ita hic de generali decoro demonstratur idem. Cum enim idem sit, aut nõ multo diuersius decorum, quod honestum, necesse est, eadem ab utroque officia manare. Quod hic additur de animi & corporis motibus, ad hanc partem honestatis, quæ continentia & modestia nuncupatur, pertinet.

Duplex est enim.

Plato & Aristoteles diuidunt animæ humanæ uim in duas partes: alteram appellant λόγον ἔχον, aut ἔλλογον, alteram ἄλογον. Prior sequitur rectum iudicium & rationem, id est, hoc quod decet, & quod cum natura congruit, exequitur, seu medium seruat in rebus moralibus. (Est enim aliud λογικὸν, quod in intellectu est, & uocatur διανοητικόν) Altera ἄλογον, id est ratione carens, quod

fertur sine iudicio seu ratione, uelut exercitus sine duce, uocaturq; hæc etiam tum ἐπιθυμητικὸν, *tum* ὀρεκτικὸν, *quæ tamen, quando paret, fit etiam rationalis, seu, ut* Aristoteles *loquitur,* ὥσπερ τοῦ πατρὸς ἀκουστικὸν. De *his duabus partibus tradit hoc in loco* Cicero, *atque iubet rationi parere illam alteram partem, quæ ratione uacat, & in qua sunt affectus & appetitiones, seu cupiditates: hanc, quia communem habemus cum beluis, uocatur etiam* θηριῶδες, *id est, beluinum quiddam.* Addit *etiam aliquid de ludis & iocis, quatenus sit eis utendum, & qui sint laudabiles, qui non sint laudabiles.* Sunt *enim ludi uelut requies quædam, de quibus egregiè dicit* Aristoteles: δοκεῖ δ' ἡ ἀνάπαυσις, καὶ ἡ παιδιὰ ἐν τῷ βίῳ ἀναγκαῖον. Et Ouidius:

Quod caret alterna requie durabile non est,
Hæc reparat uires, fessaq; membra leuat.

Loquitur *autem adhuc de uirilibus ludis, ut sunt curules, equestres, scenici, gladiatorij, quæ spectacula etiam & munera uocãtur, uenationes, & similes.* De *iocis est apud* Aristotelem *in quarto libro* Ethicorum.

Sed pertinet ad omnem.

Aliud præceptum hic additur. Cogitandum *nobis hominibus esse, quæ sit propria uis nostræ naturæ.* Est *autem duplex illa,* θεωρητικὴ, & πρακτικὴ, *quarum est præclara comparatio in ultimo libro* Ethicorum. Appeti*tiones, ut dictum est, sunt communes pecudibus nobiscum, inde colligit aliud præceptum* Cicero, *Aut non esse dandum aliquid uoluptatibus corporis, aut sic dandum, ut hoc modestè & rectè faciamus, omnemq; uitam secun-*

dum

dum illas partes, quæ ſint noſtræ naturæ propriæ, conſumendam eſſe, quantum poßit fieri, & certè ad hoc eſſe connitendum ſummis uiribus. De refrænandis autem & moderandis corporis uoluptatibus dicit: Quia ſunt etiam uoluptates animi, quæ, ut honeſtæ, ita maximè ſunt licitæ, ut gaudere propter honeſtè actam uitam, aut inuentam aliquam artem: ac adeò quidem non ſunt prohibitæ hæ uoluptates, ut Ariſtoteles in quodam loco ſcribat, quòd ſint bonũ per ſe expetendũ, & quod quidẽ perficiat uirtutes. Nec aduerſatur hoc religioni Chriſtianæ, ſi abſit utrunque genus contemptus, Dei & hominum, agnoſcamusq; à Deo nos hæc bona, quæ habemus, habere, non autem ex nobis, aut à Fortuna. Quanquam huius rei cauſſa præcipuè debemus læti eſſe, quòd, ut Chriſtus inquit, noſtra nomina in cœlo ſcripta ſint.

Intelligendum eſt etiam.

Valde ornant hanc diſputationem, quæ ſunt addita hic de ingeniorum & naturarum diuerſitate, ac magis quidem Rhetoricè, ac Politicè, quàm Philoſophicè, ſi ipſam honeſtatem & eius partes exactè conſideres. Non enim aliter concedi poteſt Ciceroni, Pati imperium Cæſaris, aliquibus potuiſſe non turpe eſſe, cum Catoni fuerit turpe. Sicut enim conſtantia & æquabilitas decet omnes homines, ita omnes decuit aut dedere ſe Cæſari, aut non dedere. Et pertinet hoc genus decori magis ad Poëticum decorum quàm ad Philoſophicum: nec eſt per ſe decorum, ſed quia eſt in hac aut illa perſona, etiamſi mala ſit, & mores eius corrupti. Nam idem eſt decorum, quod honeſtum. Et honeſtum per ſe non ex

uarietate personarum, nec aliam alio magis, aut minus decet agere, uel secundum totam honestatem, uel secundum eius partes, quanquam interim non eadem omnes decent. Atque hoc est aut ex rebus quæ aguntur, aut ex personis, quæ agunt. Et personæ quidem ex ætate sunt potius & uitæ conditione, quàm ex moribus æstimandæ. Mores enim sunt illud ipsum, quod malum est, aut bonum, hoc est, uirtutes ipsæ, aut uitia. Res autem faciũt, ut alios deceat eas agere, alios non deceat, quando sunt mediæ, & nec turpes, nec honestæ per sese, ut est nauigare, uxorem ducere, ædificare: & quanquam hæc per se media sunt, tamen additis circunstantijs sæpe fiunt non media, ut Regi non uxorem ducere, quando hæres deest regno, & cætera sunt paria, non est liberum. Nutrire autem liberos non est medium, quia nunquam non debent nutriri. Et talia quidem ad uirtutes proximè pertinent. Nunc si parere Cæsari per se, & simpliciter turpe esse iudicauit Cicero, non debuit ulla personæ ratio hoc mutare: sicut nulla personæ ratio, aut nulla alia circunstantia debet facere, ut non agamus honeste, aut secundum uirtutem. Si autem uoluit seruitutem esse rem per se mediam, sicut egregie docet Plato in quadam Epistola: δουλία γὰρ καὶ ἐλευθερία ὑπερβάλλουσα μὲν ἑκατέρα πάγκακον, ἔμμετρος δὲ οὖσα πανάγαθον, fuit non tradere se Cæsari liberum, uerum non tantum Catoni, sed etiam alijs: & ne quidem hoc modo persona ex moribus sumpta ius habuit mutandi rem mediam in rem non mediam, id est, facere non liberum quod fuit liberũ. Sed non illa exacta ratione disputat hic Cicero de Officijs, ut sub initium operis ipse

ostendit, nec ego Ciceronem reprehendo, sed ostendere uolui, quomodo poßit & fortasse debeat de hac re disputari secundum Aristotelis doctrinam. Præterea quod hic Cicero de Socrate dicit, simulatorem eum fuisse, expositum est ab Aristotele in IIII. lib. Ethicorum, ubi ἀρωνέιαν & ἀλαζωνέιαν inter uitia ponit. Et est propriè ἐρωνεία dißimulatio, ἀλαζωνεία simulatio: atque alterum pugnat contra uerum, alterum pro falso, & hoc illo minus prope ad medium accedit. Cicero in secundo libro de Oratore uocat ἐρωνέιαν tum simulationem, tum dißimulantiam, & numerat inter ornamenta orationis, dicitq; talem etiam Africanum fuisse apud Romanos, qualis fuit apud Græcos Socrates. Nec multo aliter Aristoteles docet. De Epigonis Tragœdia facit etiam Cicero mentionem in libello de optimo genere Oratorũ, & utitur hac uoce Pausanias non pro fabula, sed pro filijs interfectorum in bello Thebanorum.

Ac duabus his personis.

Duplex est hominum natura, Generalis & Specialis. Altera est omnibus inter se communis, & est quod ad hanc disputationem attinet, omnes homines ad uirtutes intelligendas, & secundum illas agendum esse conditos: Altera est ad hanc aut illam uirtutem aut uicium esse magis propensos natura. Secundum priorem decorum seruare, est simpliciter honestè facere: secundũ posteriorem, est pro singularis naturæ modo, aut suorum cuiusq; morũ ratione honestè facere. Id quomodo sit intelligẽdũ, antea dictũ est. Cicero uocat has naturas psonas, & in proximo capite sunt expositæ. Nũc addit illis alias duas, quæ

uerè habent hanc uim, ut mutent honesti rationem in actionibus, rerum tamen mediarum, sicut habent omnes circunstantiæ. Quanquam autem regna, imperia, nobilitates, & similes res à fortuna magis nobis obueniunt, quàm à uoluntate, aut studio nostro: & aut Philosophiam discere, aut mercaturam exercere, aut alias artes, aut studia tractare, in nostro magis positum est, quàm in fortunæ arbitrio. Nō tamē hoc fit sine fortuna semper, et illud sine uoluntate, adeoq; utrunq; ex magna parte in utroq; est, aut potius in oībus, de quibus est aliqua deliberatio, quod elegāter hic ueteris Poëtæ uersiculus indicat:

τέχνη τύχην ἔστερξε, καὶ τύχη τέχνην.

Sed potißimum est, ac præcipuè considerandum; quod hic iubet Cicero fieri in eligendo uitæ genere, suam cuique naturam adhibendam esse in consilium in hac re deliberanda, & deliberandum esse cum summa cura, ad quod pulchrè quadrat hoc dictum:

Deliberandum est diu, quod statuendum est semel.

Deinde non mutandū esse, nisi ex iusta & magna causa, & quidem non subito. Præterea, ut hoc ego addam, non ex quouis in quoduis transeundum, sed quantum res patitur, in cognatum, ne fiat Metamorphosis Poëtica magis, quàm Politica, ut fortasse conuenientius est ex mercatore, aut Philosopho agricolam fieri, quàm ex mercatore philosophum, aut econtrà. Adiecta est etiam occupatio de imitatione parentum, non esse uitia imitanda, sed uirtutes parentum. Est enim ea uel stultitia, uel pigritia, uel peruersitas hominum, ut citius non tantum parentū, sed aliorū etiam, qui sunt in administratione uitia,

quàm uirtutes imitentur.Et uerũ est,quod dicit Horatius:

Decipit *exemplar uitijs imitabile.quod si*
Pallerem *casu,biberent exangue cuminum.*

Et talis ferè est adulatorum natura.

Est igitur adolescentis.

Omnes eruditorum & sapientum libri pleni fere sunt his uocibus,ut minores natu colant,& obseruent maiores natu,ab hisq; discant uirtutes,& honestas artes. Quia *ut est in* Græco *uersiculo:*

γνῶμαι ἀμείνους εἰσὶ τῶν γεραιτέρων.

Et *ut* Aristoteles *ait:*

οἱ νέοι ἄπειροι τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων.

Sed ut est officium hoc adolescentum, ita senum est sapere,docere,consulere, monere,gubernare, sicut hi etiam uersiculi Ouidij *suauiter indicant in 6.*Fasto.

Hæc *dare consilium,pugnare paratior illa est,*
Hæc *ætas bellum suadet,at illa gerit.*

Quod tamẽ sic intelligendum est, ut discere non sit turpe seni etiam à iuuene, aut adolescente, si, ut sæpe fit, minus sapiat, quàm minor natu. Inueniuntur *enim, qui nullum habent argumentum,quo probent se diu uixisse, præter ætatem,ut* Seneca *inquit, & pulchrè* Aristoteles *monet,ubi ait:*διαφέρει δ' οὐδὲν νέος τὴν ἡλικίαν, ἢ τὸ ἦθος νεαρός. Item *pulchrè monet* Græcorum *prouerbialis uersiculus:*

πολιὰ χρόνου μήνυσις οὐ φρονήσεως.

Additæ sunt hic etiam aliæ circunstantiæ conditionum, quod sit Magistratuum*, quod priuatorum, quod peregrinorum officium.*

Sed

Sed quoniam decorum.

Sub initium huius disputationis de quarto genere honesti ostensum est, Ciceronem coniungere temperantiam cum modestia, & pro una eademq; uirtute illas habere, quæ sunt in Aristotele distinctæ uirtutes. Hactenus *tractauit tum de temperantia, tum etiam de modestia: post hac tantùm de modestia docebit, excepto eo, quod de formæ pulchritudine interponit. Hæc enim aliud quoddã genus boni est, nec situm ualde in nostra potestate.* Vtitur *autem initio propositione per quandam diuisionem, in qua dicit, in quot rebus & cernatur, & uersetur decorum.* Statim *deinde explicat partem eorum, quæ proposuerat, nempe de factis, & dictis, quòd nihil sit aut faciendum, aut dicendum contra naturam, seu quod aures, aut oculos honestorum hominum offendat: atque ostendit hoc uelut exemplis quibusdam, cum præcipit de tegendis membris à natura occultatis, & deuitandis obscœnis dictis.* Non *enim hæc tantum pertinent ad decorum in dictis & factis, sed multa etiam alia.* Præterea *quanquam in principio fecit distinctas modestiæ partes, non tamen prorsus seruat nec ordinem præscriptum: & cùm ex superioribus pleraque repetit, tum, quæ aliarum partium sunt, alijs partibus aspergit, ut hic non tantum de factis, & dictis, sed de motibus etiam corporis loquitur.* Item *in principio de formæ quadam ratione.*

Cum autem pulchritudinis.

De *pulchritudine formæ, seu figuræ humanæ, & ornatu, ac gestibus corporis hic præcipitur.* Repetit *quoque de motibus animi nonnihil ex præcedentibus, ut rationi*

pareant tam uoluntas, quàm appetitiones. Pulchritudo autem, cum sit duplex, altera uirilis, altera muliebris, utriq; suus ornatus est tribuendus. Ad quam rem multum ualet tum iudicium tum comprobatio bonorum uirorum, tum etiam consuetudo. Videmus enim non tantùm eodem tempore alios homines, sed eosdem etiam homines alio tempore alium uestitum decere. Atque est quidem in hac re propemodum infinita uarietas, facilis tamen distinctu etiam oculorum iudicio.

Et quoniam magna uis orationis est.

Quòd non eodem modo sit loquendum in foro, & uel in disputationibus, uel in congreßibus familiaribus, nec tantùm huius rei iudicium, & curam ad artem pertinere, sed etiam ad mores, nemo ignorat. De hoc itaq; discrimine hic aliquid indicat Cicero. Nam in alijs libris tũ hoc discrimen, tum alia multa solent explicari copiosius. Et quidem tantum indicato genere altero, quod contentionem uocat, de altero præcipit. Primum qualis debeat esse uox, & unde sumi debeat. Vtitur ad hoc declarandum aliquot exemplis. Deinde ut sermo sit plenus, non uehemens, aut pertinax, utq; sermonem cum alijs communicemus, quem Plutarchus etiam docet communem esse debere, ut sunt communes cibi & potus. Tertio, ut accommodetur sermo rebus, de quibus habetur sermo. Quarto, ne corruptos esse mores demonstret. Quinto, ut intra suos limites uersetur, aut referatur ad eos, ubi digreßio fieri cœperit. Sexto, ut in loquendo non commoueamur animo, Septimo, non utendum esse obiurga

iurgationibus, nisi cum necessitas postulet, & quomodo obiurgandi sint homines. Octauo, *quomodo sit respondendum etiam ijs, qui sunt nobis inimicissimi, & à quibus nobis sunt facta côuitia.* Nono, *fugiendam esse iactantiam, quæ sanè certum est stultitiæ signum & cognata cum eo uitio, quod paulo antè* ἀλαζονίαν *ex* Ari*stotele appellauimus.*

Et quoniam omnia persequimnr.

Non minus modus non seruatur in ædificando, quàm in reliquis rebus ad uitam necessarijs. Quod *uitium adeò fuit apud* Romanos *magnum, ut* C. *Cæsar, sicut* Plinius *scribit, solum foro extruendo emerit mille ducentis sestertijs, hoc est, triginta millibus aureorum Gallicorum.* Milo *habitauerit in domo centum quadraginta septem millibus sestertijs empta, quæ summa facit Gallicæ monetæ trities sexies centena, & septuaginta quinq; millia aureorum.* Quod *meritò* Plinius *addit mirari se, ut regum insaniam, & inter prodigia humani animi habere, quòd postea* Milo *debuerit septingēta millia sestertia, quæ sunt Gallicorum aureorum centies septuagies quinquies centena millia.* Itaque *hic Cicero etiam ostendit, qualis debeat esse domus clari & excellentis ciuis, nempe, non tantum ad usum, uerum etiam ad dignitatem ædificata & splendorem.* Et *tamen existimandum esse, quòd domus sine uirtutibus parum ornet uirum, sed domum potius ornare uirum.* Præterea *liberalitatem, & munificentiam in tali domo debere esse, nec magnorum uirorum splendida ædificia relictis uirtutibus imitanda esse.* Cæterum M. *Scaurus reprehenditur ob eandem rem*

In omni autem.

Generale præceptum est hic additum ad præcedentia, quid sit faciendum in omni actione. Est autem diuisum in tres partes, quarum tamen duæ posteriores recte sub prima comprehenduntur. Ea est, ut quicquid agimus, agamus sic, ut affectus, seu appetitiones non præcurrant rectæ rationi, sed ei pareant, hoc est, ut medium seruetur, aut quod idem est, secundum uirtutem agatur.

Deinceps de ordine rerum.

Ordo fuit unà de partibus decori seu modestiæ antea propositis. De illo nunc sic docet Cicero, ut ostendat eum adhibendum & retinendum esse in omnibus actionibus. Quantum autem habeat momenti, & quòd non eadem pariter sint omnibus apta, ut inquit Propertius, sed alia conuenire alijs, & alio tempore ac loco alia conuenire, & in summa, rationem officiorum uariè mutari circumstantiarum ratione, suprà monitum est aliquoties. Docet etiam hic Cicero maiorem curam in effugiendis peccatis exiguis adhibendam esse, quàm in magnis, quòd hæc poßint facilè iudicari, illa non statim cernantur. Atq; ita hoc de intelligendo, aut præcipiendo magis quàm de faciendo accipi debet. Minus enim magna peccata fieri debent, quàm parua. Vsurpauit ibi perbellam similitudinem, & unà argumentum ex minore. Deinde præcipit ex alienis uicijs debere nos nostra emendare, cum facilius aliena, quàm nostra cernamus, quod sic Persius dixit:

Vt nemo in sese tentat descendere, nemo,
Sed præcedenti spectatur mantica tergo.

Postea

Postea iubet nos adhibere doctos homines iudices in ijs rebus, de quibus dubitamus, diligenterq́; obseruandum esse, quid quisque de nobis, & cur dicat, & sentiat, uelut artifices facere solent. Notũ *autem est, quod de* Apelle Plinius *scribit.* Additũ *quoq; est per occupationem, nõ licere contra ciuilem consuetudinẽ facere, aut dicere alijs, etiam si hoc fecerit* Socrates, *aut alius aliquis excellens uir.* Damnat *etiam* Cynicorum *impudentiam iterum, & docet praeclaros, & honestos uiros in* Repub. *obseruandos, & colendos, ac rationem & delectum in personis habendum esse.* Atque *omnino hoc studendum, ut conseruetur communis societas.* In *initio autem huius loci explicat tantum uocabulum* (Ordo) *bene multis uerbis, ubi subtiliter uocabulum etiam* (Modestia) *ad Graecam uocẽ* (εὐταξία) *accommodat.* Et *ex* Stoicorũ *doctrina ordinem refert tantum ad temporis circumstantiam, & cum quidẽ locum appellat ex quadam similitudine, quam habet ordo actionum cum debita collatione partium totius alicuius, quae Graecis harmonia dicitur.* Quanquàm *alioqui haec uox* (Locus) *aliquando pro tempore, aut occasione, quae est pars quaedam, uel qualitas temporis, uidetur magis usurpari, quàm pro eo, quod propriè, & in* Philosophia *significat, ut cũ dicimus:* Non *est nũc locus disputandi.* Et *apud* Terentium: Video *eos in loco uereri.* Certè *si non significatur tempus in talibus orationibus, mixtũ tamen quiddã ex tempore et loco significatur, cũ uocabula occasio & tempus in ijsdẽ orationibus poni poßint.* Idem *accidit in dictione* (Spatiũ) *quae, quãquã magna ex parte locũ significat, tamen pro tẽpore usurpatur manifeste.* Est

itaq; ordo in hoc loco harmonia quædam, seu conuenientia, seu ratio in dictis, factis, & omnibus corporis motibus. Et hæc conuenientia non tantùm ad tempus debet referri, sed etiam ad locum, personas, modum, & alias omnes circumstantias. Quamprimum enim aliquis ab illarum aliqua dißentit, non amplius est decorum & ordo, sed confusio & indecorum.

Porro quod sequitur, modestiam esse scientiam, ex Platone est sumptum, qui in plerisq; locis uirtutem scientiam esse docuit. Ideo addidit etiam obiectionē de Prudentia, quæ si est tantùm scientia Modestiæ, prorsus nihil aliud à modestia differt, quàm quod differt totū à parte, aut genus à specie. Vtraq; enim uersatur circa ea, quæ sunt hominibus bona, & tamen latius patet Prudentia, quàm Modestia. Multo expeditior est Aristotelis doctrina, qui posuit Prudentiam in Intellectu, & statuit eam inuentricem & gubernatricem uirtutum: Virtutes uerò in appetitu, & uelut ministras prudentiæ, quanquā intellectum à uirtutibus non separauit.

Iam de artificijs.

Quæ artificia & quæstus sint liberales, qui sint illiberales, hic exponitur: Quod sic debet intelligi, non omnes quidem artes sordidas inhonestas esse, (nam illiberalem in hoc loco, quiddam multo melius est, quàm inhonestum) sed non conuenire hominibus bono loco natis & ingenuis. Sicut enim aliarum rerum non omnes omnibus conueniunt, ita artificiorum, & quæstuū non omnes conueniunt omnibus. cuius quidem rei disputatio ad iusticiam distributiuam quoq;, & fortaße rectius, quàm ad

modestiæ locum aptari poterat, quanquam paulo aliter, & absolutius Cicero hic de artibus disputauit.

Sed ab hís partibus.

Hæc est secunda pars eorum, quæ in toto opere tractantur, nempe, honestatis partium inter se comparatio. Præfert autem Cicero Iustitiam reliquis omnibus uirtutibus, & probat rectè se hoc facere quatuor maximè argumentis. Primum est sumptum à natura hominis, quòd homo sit natura πολιτικὸν ζῶον, *quemadmodum etiam Plato & Aristoteles docent. Secundum, à definitione Sapientiæ, quæ cum sit princeps omnium uirtutum, & Deorum ac hominum communionem quandam, quæ nihil aliud est, quàm usus quidam rerum secundum iusticiam, in se complectatur, esse iusticiam etiam cognitioni & prudentiæ præponendã. Tertium ab ijs, quæ communiter fiunt inter homines, & communi eorum iudicio, quòd omnes putent, sibi potius hominem conseruandum esse, quàm res maximas contemplandas. Quartum à fine contemplationis, illam etiam referri ad communem hominum utilitatem. Habet hoc argumentum suam conclusionem, in qua respondetur ad obiectionẽ quãdam eorum, qui senserunt homines consociari propter necessitatem uitæ, quòd non sint homines congregati à natura, ut quærerent res necessarias ad uitam, & inter se alij alios iuuarent, sed ipsos hoc facere ex sua quadam industria: nec sanè hominem solum, sine adiunctione aliorum & societate amaturum uitam, etiamsi abundaret omnium rerum necessariarum copijs, & subtilissima contemplatione. Definitiones sapiẽtiæ & prudentiæ,*

quæ hic sunt positæ, nō procul ab Aristotelis definitionibus discedunt. In reliqua disputatione uidetur paulo longius ab Aristotele discedere Cicero, & sic possunt, ut opinor, conciliari: Iusticiam quidem principem esse uirtutum moralium, quod etiam Aristoteles sentit, & propterea hespero eam uirtutem et lucifero dicit esse admirabiliorē: atq; officia, quæ ex hac uirtute manant, contemplationi quoq;, & prudentiæ anteponenda, si opus sit, non tamen ideo præstantiorem, & nobiliorem esse rem Iusticiam, quàm sapientiam. Ita enim, & aliarum rerum non statim necessaria est, quæ est preciosissima, ut aurum multo preciosius ferro, non tamen ferro magis necessarium est, nec debet in usu aurū præferri. Quare autem Sapientia præcellat Iusticiam, in ultimo libro Moralium Aristotelis, qui uult potest legere. Non omnia etiam conueniunt cū Aristotelis doctrina, quæ hic tradita sunt de causis congregationis hominum. Sed hoc aliàs explicabimus.

Illud forsitan.

Suprà comparatæ sunt inter se uirtutes omnes, hic tantū Iusticia cum Modestia confertur. Est autē hoc intelligendum de speciali Iusticia, non de generali. Fecit enim Aristoteles etiam generalem Iustitiam, quæ accommodatur æqualiter ad omnes uirtutes, quarum est uelut domina, uel genus quoddam. Cæterū quando sit Iustitia præferenda Modestiæ, aut contrà Modestia Iustitiæ, in usu, aut experientia disci debet: nec est adeò difficile iudicare hæc uiro bono, utra, si alterutra sit omittenda, cum maiore turpitudine omittatur. Ideo etiā omisit Cicero Panetij exempla.

SECVNDI LIBRI DE OFFICIIS COMMENTARIA.

Quemadmodum officia.

ICERO in hac præfatione duo præcipuè agit. Excusat se primò de suo ocio, & scribendi studio illis, quibus uideri poterat nimium ei rei indulgere, quòd, cum nulla esset amplius Respub. nihil honestius, aut melius potuerit facere. Quem locum amplificauit optatione, & repetitione satis longa. Deinde exponit utilitatem & fructum sui ocij, & scriptionis, res se cognitione dignißimas suis hominibus patefecisse, ac uelut ita compensauisse ex aliqua parte illam Reipub. cladem. Quod autem profuerit hac re in publicum, definitione Philosophiæ ostendit, Philosophiam, de qua scripserit, continere cum aliarum rerum magnarum, & diuinarum explicationem, tum artem esse, & disciplinam uirtutis. Ibi etiam interiecta est breuis occupatio, cui inest argumentum ex Minore, cum minimæ res arte percipiantur, absurdum esse uirtutem rem maximam putare sine doctrina perdisci posse. Nec errauit Cicero, quãdo philosophiæ diuinarum rerũ etiam perceptionem tribuit. Nõ enim tantum ea, quæ in nostra religione traduntur, sunt res diuinæ, uerum etiam alia multa, ut quæ disputantur Philosophicè de Deo, de Prouidentia, de intellectu, de corporibus cœlestibus, & alijs rebus omnibus

bus

bus æternis, adeóque de rerum natura ipsa. Nam in hoc loco diuinum, & apud Aristotelem θεῖον, nihil aliud, quàm æternum significat. Nunc si de rebus humanis potest esse aliqua scientia, profectò & de diuinis rebus potest esse, & multo quidem certior scientia. Quid quòd Aristoteles tantùm diuinis et æternis rebus tribuit scientiam, reliquis, quæ humanæ uocantur, non item? Aut igitur Ciceronis hæc definitio est retinenda, aut Aristotelis doctrina prius est abijcienda. Sunt & hic alij loci, ut sub initiũ transitio, & gemina propositio, altera totius huius libri, altera præfationis tantum. Item sub finem obiectio, in qua respondet ad absurditatem, quam uidebatur in se habere hoc, quòd erat Academicus Cicero, & tamen de officijs, & alijs rebus disputabat. Academici enim docebant nihil certum esse. Ad doctrinam autem rerum uidetur certitudo quædam requiri. Defendit etiam obiter Academicam profeßionem, & profectò non omnino nullam causam habuit Cicero conferendi se ad Academicos. Maxima enim pars earum rerum, de quibus disputamus homines, tantũ in coniecturis, & probabilibus rationibus posita est. Ac sæpe nobis somniamus demonstrationes, ut loquuntur, seu certitudinem, ubi tamen nulla est. Porrò sicut in primo libro promiscuè sunt usurpatæ uoces Prudentiæ, & Scientiæ, ita hic Cicero uocat sapientiam eandem, quam in illo loco Prudentiam uocauit: nec tam exactè hæc distinxit, quàm fecit Philosophus, quem nunc sæpe nominauimus. Quanquam is etiam relinquit suam quandam cognationem his inter se, nec omnino sapientiam diuellit à prudẽtia, sed ueluti rectricem & huius &

cunctorum

cunctorum aliorum habituum constituit, ac ita suauissimè scribit in 2.lib.mag.Ethi. ἀλλ᾽ ἴσως ἔχει, ὥσπερ ἐν οἰκίᾳ ὁ ἐπίτροπος. οὗτος γὰρ πάντων κύριος, καὶ πάντα διοικεῖ, ἀλλ᾽ οὔπω οὗτος ἄρχει πάντων, ἀλλὰ παρασκευάζει τῷ δεσπότῃ σχολήν, ὅπως ἂν ἐκεῖνος μὴ κωλυόμενος ὑπὸ τῶν ἀναγκαίων ἐκκλείηται τοῦ τῶν καλῶν τι, καὶ προσηκόντων πράττειν: οὕτω καὶ ὁμοίως τούτῳ ἡ φρόνησις, ὥσπερ ἐπίτροπός τίς ἐστι τῆς σοφίας, καὶ παρασκευάζει ταύτῃ σχολήν, καὶ τὸ ποιεῖν τὸ αὐτῆς ἔργον, κατέχουσα τὰ πάθη, καὶ ταῦτα σωφρονίζουσα. *Hæc uerba coactus sum addere, quanquam pluscula, cum propter elegantiam, tum propter lucem, quam ingentem habent. Græcè autem ex Græcis ferè cito, si quid cito, hanc etiam ob causam, quòd existimem hoc nostro seculo debere omnes adolescentes, & iuuenes hanc linguam degustasse, & in ea discenda, coniungendaq; cum Latina pergere: nec sequendum eis errorem esse illorum, qui, cum uix à limite, ut aiunt, salutauerint Latinum sermonem, postea irruunt in immundissimum cœnum barbarorum scriptorum, ac ibi quæstus uberioris, & nescio quorum titulorum, uerè titulorum non rerum, & propemodum tantùm ad stabiliendam sophisticam excogitatorum gratia, per omnem ætatem se uolutant.*

Quinq; igitur rationibus.

De rebus utilibus tractatum iri in hoc libro, in præfatione est ostensum, idem hic repetitur, & commendatur simul pars illa in superiori libro pertractata cum reprehensione quadam eorum, qui aliter quàm debuerant, usi sunt uocabulo Vtile. Statuit enim Cicero, idem esse utile, quod est honestũ aut iustum, quod idem est secundum ge-

nus,

nus. Atque ita uelut certam significationem dictioni constituit, ut eò facilius intelligi tota reliqua disputatio queat. Cum enim eædem uoces uariæ ut plurimum accipiantur, necesse est, nisi pro qua re proprie uelimus uti aliqua dictione, incertam et confusam esse rem uniuersam, de qua est disputatio. Deinde recitat multa, & uaria, quæ hominibus tum commodum, tum incommodum aliquod afferunt. Nimis autem Stoicè uidetur facere Cicero et παραδοξοτέρως, quādo ita propè coniungit inter se honestum & utile, ut alterum cum altero conuerti uelit simpliciter, ut loquuntur, aut potius idem alterum esse, quod sit alterum. Sunt enim hæc uere separata æquè ac ipsæ res, & usus rerum. Quanquam Cicero de usu magis rerum, aut usu cū rebus coniuncto, quàm de rebus per se hic disseruit ita ut sit utile, quo recte utimur. Sed aliud est res, aliud usus rei. Deinde aliud est per se bonum, aliud propter usum. Deus per se bonus est, etiam si nemo utatur eo bene, tum etiam homini sit bonus, quando bene quis eo utitur. Sic etiam uirtus per se est utilis hominibus. Est enim uirtus tantum, uel usus quidam bonus rerum, uel habitus rerum bene utendarum, uel potius utrunque. Potestas, robur, formositas, diuitiæ, non per se bona sunt, ita, ut hic bonum accipitur (accipitur autem pro eò, quod nobis conducit) sed propter bonum usum. Hinc est, quòd hæc potentia bona esse Aristoteles alicubi docet. Malus enim eis abuti potest. Atque sic non sunt bona, sed quatenus bonus utitur eis bene, aut sic utitur, ut est à natura institutum. Hoc in eodem loco Aristoteles dicit his uerbis: δοκιμάζεται γὰρ τῇ τοῦ σπουδαίου

αὐτῶν

ἑαυτῶν ἕκαστον χρῆσθαι. *Atque hæc est germana differentia inter bonum honestum, & bonum utile, quòd alterum propter se expetitur, & in nobis est, ac magna ex parte ex nobis, alterum propter usum, & extra nos est positum, quod'que altero nemo potest malè uti, altero uerò malus potest male uti, & hæc haud dubiè est Aristotelis sententia. Non multo aliter Sanct. Augustinus etiam docet, qui triplicia facit bona, alia magna, alia minima, alia media. Magna uocans, quibus nemo malè utitur, & intelligit uirtutes. Media & minima, quibus malè quis uti potest, & intelligit tum potentias animæ, sine quibus non possumus uti uirtute, tum alias res, sine quibus possumus uirtute uti. Indicant etiam ipsa uocabula discrimen esse inter hæc duo: honestum enim est, quod dignum est honore, qui non opibus aut robori, aut alijs rebus utilibus debetur, sed uirtuti. Vtile uerò ab utendo est dictum, & significat id propriè quo uti possumus. Apud Græcos appellatur* χρήσιμον *eadem ratione. Cicero magis hoc uocabulum pro eo, quo utitur quis honestè, usurpauit, aut potius pro ipso rerum honesto usu, qui sanè, quàm uirtus, nihil aliud est: & tamen sic impropriè, quæ sunt utilia, honesta dicuntur, certè non Aristotelicè. Quanquam hoc uerum est, non esse operam dandam rebus utilibus, uel eis utendum, si non possit hoc etiam fieri, ut nõ lædatur honestas. Et ut facilius persuaderent animis hominũ Cicero & Stoici, introduxerũt hanc utilis & honesti connexionẽ. Sed in foro sic fuerat differendũ, nõ in scholis Philosophorũ. Etiãsi Cicero plus hic q̃ in foro disputauit, cũ nõ*

Philosophia

Philosophis hæc scripserit, sed imperitis, & medioc ribus hominibus aut potius uelut orbis terrarũ theatro cuidã. Mouit hoc etiam illos, quòd uiderunt non tantũ actiones aut honestas, aut turpes esse, uerũ etiam aut utiles, aut inutiles. Sed in eo decepti sunt, ut puto, quòd sunt utiles, aut inutiles impropriè, aut per accidens, ut loquuntur, non per se. Finis enim seu effectus actionis per se hominibus utilis est, non actio, quæ per se honesta aut inhonesta est, non utilis, aut inutilis.

Quæcunq; igitur.

Hucusq; sunt expositæ uariæ res, quibus aut iuuantur homines, aut læduntur, cum quadam collatione, quæ omnium maximè prosunt, uel obsunt, nempe, ipse homo alteri homini, propositumq; est de huius priore parte tractandum esse. Nunc incipit ostendere & explicare, quomodo plurima utilitas ab hominibus poßit percipi, & primum quidem, quibus de causis homines adiungantur hominibus ita, ut eos obseruent, honore afficiãt aut commodis, & eis pareant. Earum autem dicit optimam, & firmißimam esse, quæ ex uirtute proficiscatur, estq; illa res amor, quem cum metu etiam comparat. Quanquam enim & metu retinentur honores & potẽtia, tamen, cum oderint, quem metuant, non potest firma esse, & stabilis talis potentia, & est plena molestiarum, & periculorum. Quod ipse uarijs exemplis ostendit, ac omnes quidem historiæ testantur, miseros exitus fuisse Tyrannorum. Nam tales sunt Tyranni, qui præsunt ui, & sua libidine pro legibus utuntur, non sunt νομοφύλακες, aut ἔμψυχον δίκαιον, id quod esse est proprium officium

regum

regum, & principum. Itaque *uerè* Iuuenalis *dixit:*
Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci
Descendunt reges, & sicca morte Tyranni.
Et Plato *egregium dat consilium* Dionis *cognatis, ubi ait:* μὴ δουλοῦσθαι Σικελίαν ἐπ᾽ ἀνθρώποις δεσπόταις, μηδὲ ἄλλην πόλιν ὅ γ᾽ ἐμὸς λόγος, ἀλλ᾽ ὑπὸ νόμοις. *Sed non hic præcipitur, qui quibus debeant obtemperare: qui præsunt, qua ratione debeant præesse docetur, aut potius, quomodo sit hominibus utendum, ad dignitatem, & potentiam uel comparandam, uel retinendam rectißimè & tutißimè.* Vtitur *etiã ad hanc rem* Cicero *suæ* Reipu.*exemplo, cum longa deploratione præsentis status, & inuehitur unà in* Syllam,*&* Cæsarem,*qui oppresserant* Rempu. Quod *autem sordidißimam, & inquinatißimam rationem tribuendi honorem, aut simules res uocat, quando precio, & mercede homines ducuntur:* Plato *pulchrè dixit,* φιλίαν τὴν βαναύσου φιλότητος γεγονότα. Tale *enim quiddam* Græcis βάναυσον *significat, quod hic* Cicero *sordidum & inquinatum dixit.*

Summa igitur.

Propositioni *de gloria subijciuntur eæ res, quibus absoluta, & uera, ac solida gloria paratur.* Nã *& alia quædam gloria est, ac ea quidem imperfecta, & emendicata propemodum, de qua suo loco dicetur. Sunt tamen eadem fere, per quæ uera gloria comparari hic dicitur.* Nihil *enim aliud discriminis est inter hoc genus beneuolentiæ, & admirationem, quàm quod est inter id, quod est inferioris gradus, & id, quod est altioris.* Sed *hæc ita spargũtur, ut fiat res dilucidior & amplior.* Quanquam

Cicero satis impropriè, & populariter hic loquitur, cum admiscet ea, quæ sunt mercenariæ gloriæ, loco de uera gloria, quæ tantum uirtute constat, nisi quòd de liberalitate & alijs uirtutibus aliquid addit. Hæ tres causæ exponuntur ordine.

Ac primum de illis tribus.

Prima causa consistit aut in ipsis beneficijs, aut in uoluntate beneficiendi, ita tamen, ut facultas desit. Nam ubi sunt opes, ibi frustra iactatur animus, & studium, si non sequantur beneficia. Tametsi quoque inueniuntur, qui, cum non dent, habentes unde poßint dare, beneficam tamen uoluntatem habeant, & prosint aliquando, non quidem de suo, sed alieno, sine turpitudine, ut qui commendant aliquos aliquibus, uel sibi paribus, uel se superioribus, magis tamen, si magis ad uirtutem propendent, his, quàm illis. Sed nescio, an ij prorsus non sint liberales, sed potius callidè suam auariciam tegentes, ac simul φιλοκόλακες. Se uerò tenuioribus alios commendare sine iusta ratione, planè sordidum est.

Fides autem ut habeatur.

Secundæ causæ explicatio, quæ constat iusticia, & prudentia. Habet hic locus opportunam admodum obiectionem de connexione uirtutum omnium. Ita enim disputatum est à multis Philosophis, & ipso Cicerone: ut, qui una uirtute perfecta sit præditus, præditus simul sit alijs omnibus. Separauerat autem à iusticia prudentiam. Ad id respondet, non se exactam hic disputationem de uirtutibus habere, sed uulgarem, & pro communis uitæ ratione. Aristoteles in sexto Ethicorum manifeste coniungit iusti

git iuſticiam, ſi non ſpecialem, tamen generalem cum pru dentia, non tamen iſto modo, ut omnes uirtutes ita ſint contextæ: nec uſquam, ut opinor, ille Philoſophus *hoc do cuit.* V*erba eius de hac re ſunt:* ὥστε δῆλον, ὅτι ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι μὴ ὄντα ἀγαθόν.

Erat igitur ex tribus.

Hæc eſt tertia pars diſputationis de ſumma gloria, & præcipua. N*aturaliter enim hoc fit, ut eos dignos eſſe magna gloria arbitremur, & honore ſingulari afficiamus, qui ſunt excellentibus uirtutibus ornati.* E*ſt au tem* Gloria *nihil aliud, quàm tum uerum iudicium de inſignibus uirtutibus, & earum prædicatio, tum officia, quæ tale animi iudicium teſtantur.* Admiratio *uerò non eſt ſimplex iudicium, ſed quod aliò reſpicit, & confert magnas uirtutes, cum aut uirtutibus alij leuioribus, aut naturæ humanæ ratione ac modo. Sunt enim in nonnullis tantæ uirtutes, ut homines mediocres exiſtiment, eas in hominis animum, aut naturam non poſſe cadere.* T*alis fuit* I*ulij Cæſaris fortitudo, quando, cum aliâs, tum contra* N*eruios in Gallia pugnans reſtituit inclinatam aciẽ.* T*alis fuit Socratis, & Catonis conſtantia.* T*alis fuit cõtinentia Cn.* M*artij, quando ex propoſitis ſibi multis præmijs militaribus tantùm unius hoſpitis captiui ſalutem, & equum ſumpſit.* M*aiorem etiam moderationem præſtitit* Dux Vrbini *mulier patrum noſtrorum memoria, quæ uiginti annos ferè pudicè & caſtè uixit cum ma rito ſuo non apto ad rem uxoriam, ſine querelis, ſine rixis, nemini hoc indicans, in magno erga uirum amore, & obſeruantia.* Q*uam uirtutem meritò uir elegantiſſimè*

doctus Petrus Bembus magnis laudibus uexit. Tam insignes uirtutes excitant in hominũ animis admirationem, unde gloria perfecta nascitur. Inter gloriam autẽ & honorem hoc uidetur esse differentiæ, quòd gloria tantùm in hominum iudicio, & magna prædicatione, seu fama cõsistit, honor sine hoc celebri & pleno uocis & rumoris testimonio quiddam est, non tamen sine illo iudicio, & laudatione. Virtuti autem adeò propria est gloria, ut Aristoteles in plerisq; locis solã uirtutem ἀγαθὸν ἐπαινετὸν esse disputet, Porrò Cicero amplificauit hanc partem à contrarijs, causa & effectu, contemni eos, qui uirtutum expertes sint. Ducit etiam hanc disputationem per fortitudinem & iusticiam, uirtutes maximè admirabiles, & ad gignendam gloriam paratas. Vbi obseruari debet, quod dicit, neminem posse iustum esse, qui mortem, exiliũ, egestatem timeat. Stoicè enim, ut pleraq; in hoc opere dicuntur, & contra Aristotelem, qui multo rectius, ut suprà quoq; ostendimus, sentit, affectus secundũ naturam esse, & quidem omnes. Et eruditè in quodam loco de fortitudine inquit: Nõ est fortis ille, qui nihil timet: sic enim & lapis esset fortis, & alia inanimata. Deinde est addita splendida iustitiæ laudatio. Plato in disputatione de Republica breuius hoc dixit: στάσεις γάρ που ἥγε ἀδικία, καὶ μίση, καὶ μάχας ἐν ἀλλήλοις παρέχει, ἡ δὲ δικαιοσύνη ὁμόνοιαν, καὶ φιλίαν. Porrò quod de Medis hic dicitur, extat in primo libro apud Herodotum, cuius uerba, quia sunt admodum suauia, adscribere uisum est. ὡς δ᾽ ἐγὼ δοκέω, κάλλιστα ἔλεγον οἱ τοῦ δηϊόκεω φίλοι, οὐ γὰρ δὴ τρόπῳ τῷ παρεόντι χρεώμενοι δυνατοὶ εἰμὲν οἰκέειν τὴν χώρην, φέρε στήσωμεν

θύσωμεν ἡμέων αὐτῶν βασιλέα, καὶ οὕτω ἥτε χώρη εὐνομήσεται, καὶ αὐτοὶ πρὸς ἔργα τρεψόμεθα οὐδ᾽ ὑπ᾽ ἀνομίας ἀνάστατοι ἐσόμεθα. Postremo hic notandum est, quòd cum dixit prohibere iniuria tenuiores, construxit uerbum prohibere cum ablatiuo significante paßionem. contrà quàm solet plerunque fieri, cum dicimus: Prohibitus sum accessu, colloquio, amore, actio significatur, id est, ne accederem, ne colloquerer, ne amarem: hic uerò iniuria significat eam, quæ accipitur, non quæ infertur, & est sensus, ut caueret, ne afficerentur iniuria tenuiores. Est etiam hoc sciendum, Ciceronem ius æquabile dicere, non quòd æquet omnes (sic enim non possent alij alijs esse potentiores, aut ditiores) sed quòd iusticiam inter homines, & æqualitatem quandam proportionalem, æquitatemq; conseruet, hoc est, quòd pari studio defendat tenues, & potentes, summos & infimos, & neutris patiatur ab alteris suum adimi. Aristoteles ἀναλογικὸν, & κατ᾽ ἀναλογίαν δίκαιον appellat.

Sed ut pecuniæ quærendæ.

Non minor est uirtus, quàm quærere, parta tueri.

Casus inest illic, hic erit artis opus: Inquit Ouidius: Idem hic initio præcipit Cicero de gloria, sed ualde paucis uerbis, sumpta comparatione à pecuniæ acquisitione, & conseruatione. Postea relabitur in superiorem partem de comparanda & augẽda gloria. Quod de Socrate additum est, est transcriptum ex secundo libro Xenophontis, de factis & dictis Socratis. Hoc Apophthegma Socratis auxit argumento à contrario, cum dicit, simulatam gloriam non esse durabilem. Et adiecta est insignis sen-

tentia, nihil simulatum esse perpetuum. Hanc sententiam unà cum contrario probat exemplis Gracchorum, patris & filiorum. Postea repetit ex præcedentibus, quæ sit illa uera & non ficta gloria: atq; proponit, præcepta se traditurum esse de eo, ut uideamur etiam tales, quales sumus, inuerso dicto Socratis propemodum. Alios enim, cum alij habeant commendationem ex maioribus, & in celebritate uersentur, non habere à maioribus commendationem, ac obscuros esse. Quare conandum esse illis à prima adolescentia, ut noti & clari fiant. Hæc causa & generale præceptum hic sunt addita.

Prima igitur.

Nunc incipit enumerare illa præcepta. Quanquam hoc non facit forma præceptorum, sed ostendit quibus rebus ac studijs cõparari gloria à prima adolescẽtia queat. Fit autẽ hoc aut re militari, aut ingenij dotibus, & operibus, quæ, ut suprà, ita hic etiam præfert bellicis uirtutibus & operibus. Atque hæc quidem ingenij bona exercentur, & declarantur aut pietate aut similibus uirtutibus, aut conuersatione cum honestis uiris aut eloquentia. In hac parte est prolixus, & ad finem usque huius loci perseuerat. Repetit autem quædam ex primi libri co loco, in quo fecit duplex genus orationis, & ex utroque dicit comparari gloriam, ex forensi autem non paulo, quàm ex illo comi & affabili, maiorem. Postea diuidi forense genus in defensionem, & accusationẽ, & defendendo plus laudis & gloriæ, quàm accusando acquiri, ostenditq; quatenus liceat accusatione uti. Inspersa sunt ubiq; exempla. Quod autem in fine dicit, iudicis esse uerum

semper

ſemper ſequi in cauſis, eius cauſa apud Platonē in Apologia Socratis exponitur his elegantiſsimis uerbis: οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ κάθηται ὁ δικαστὴς ἐπὶ τῷ χαρίζεσθαι τὰ δίκαια, ἀλλ' ἐπὶ τὸ κρίνειν ταῦτα, καὶ ὀμώμοκεν οὐ χαριεῖσθαι, οἷς ἂν δοκῇ αὐτῷ, ἀλλὰ δικάσειν κατὰ τοὺς νόμους.

Sed expoſitis adoleſcentum officijs.

Cicero ulterius hic progreditur in inſtituta diſputatione de comparanda beneuolentia multitudinis. Quod enim hactenus de gloria dixit, eodem pertinet. Nam gloria magnæ cuiuſdam beneuolentiæ multorum effectus eſt. Addit autem hæc ſuperioribus per tranſitionem, & docet de liberalitate, faciens duo genera eius. Alterum conſiſtit in pecunia, & eſt leuius: Alterum in opera, ut eſt, conſilium dare, defendere contra uim & iniuriam, & ſimilia, & eſt grauius. Sic enim inter ſe comparat hæc duo Cicero, & poſteà oſtendit, quomodo ſit largienda pecunia, nempe moderatè, & non niſi idoneis hominibus, & pro noſtris facultatibus (non enim debemus alijs dare, & ipſi poſtea mendicare, aut eſurire). Hoc autem nihil aliud eſt, quàm liberalem eſſe. Nam qui dat, cui non debet dare, & non quando, & quantum, & quomodo debet, non eſt liberalis. Colligit etiam incommoda, quæ ſequuntur immodicam largitionem, id eſt, prodigalitatem. Sunt autem ablatio cauſæ liberalitatis, & rapinæ. Qui enim ſuum profuderunt, poſtea nō poſſunt eſſe liberales: & quia aſſueſcerunt ſe ad dandū, adimunt alijs, ut poſsint alijs dare. Prouerbium, quod eſt additū debet intelligi de animo accipientiū, non de pecunia. Pecunia enim

exhauriri potest etiam maxima, Cupiditas accipientium non potest expleri, & hoc est, non habere fundum. Atq; ita ipse Cicero quodammodo exponit prouerbium.

Omnino duo genera.

Sicut alijs ferè uicijs, ita auariciæ duo sunt contraria. Quanquam enim uni unum proprie est contrarium, tamen in ijs, quæ habent media, duo sunt aliquo modo uni contraria, nempe, alterutrum extremorum, & alteri extremo, & medio. Sunt autem prodigalitas & liberalitas, auariciæ contraria, quorum genus hic Cicero largitatem facit: ad personas tamen orationem aptauit, non ad res, hoc est, de prodigis & liberalibus, quos ambos uocat largos, docet. quod tantundem est, Liberales sunt, qui seruant medium in dandis quibuscunq; rebus, quæ æstimantur pecunia. prodigi non seruant, & propterea repræhenduntur tales à Cicerone. A' Græcis tales uocantur ἄσωτοι, ab ἀ, quod est non, & σώζεσθαι, id est, seruari. Terentius uocat ἄσωτον, luxu perditum, bene expressa hac uoce. Porrò quod hic Theophrastum repræhendit Cicero, grauiter est factum. Quanquam enim uirtus est magnificentia, non tamen liberalitati præferenda est. Quanquam magni & splendidi sumptus, qui fiunt contra decorum, aut in rebus paruis, non sunt magnificentia, sed βαναυσία, seu ἀπειροκαλία, hoc est, luxus. Atque sic nonnihil abusus est hoc uocabulo Cicero. μεγαλοπρέπεια, id est, magnificentia, est, ut definit Aristoteles in quarto Ethicorum, ἐν μεγέθει πρέπουσα δαπάνη.

Quanquam intelligo.

Sequitur enumeratio eorum, qui sine uicio largi fuerunt

runt in publico, & magnifice ædilitatem administrauerunt. Fuit autem hic Magistratus illis temporibus diu uelut occasio quædam, & aditus ad maiores honores, propter largitiones, quæ in eo fiebant ludorum occasione, qui ab Aedilibus gubernabantur, & edebantur. Tametsi non erat in hoc institutus, quod hic quoque significatur. Estq; hic locus propter ædilitatem obseruandus. De decima autem, quæ solita est sacra fieri Herculi de omnibus facultatibus, legendus est quintus liber Dionysij. Vestibulorum Periclis, quæ Cicero hic Græco uocabulo προπύλαια uocat, fit mentio in uita Periclis apud Plutarchum.

In illo autem.

Natura ipsa, & cōmune de rebus omnium hominum iudicium nos docet, miseris, & egentibus dandum esse potius, quàm ad maiores opes contendentibus. quiq; non sunt destituti necessarijs facultatibus. Id hic Cicero monet, tractans de altero genere largitatis, laudabili scilicet per sese. Paulò ante enim duo fecit. Deinde præcipit de collocandis beneficijs. Quanquam enim & in accipiendo uidendum est, quis det, nec à quouis, ut in prouerbio iubemur, accipiendum est, sed à solis idoneis, hoc est, candidis, & synceris, non insidiantibus nostræ libertati, aut captantibus maiora beneficia: hic tamen tantum, quibus dari debeat, demonstratur. Docet autem & dignis, & gratis beneficiendum esse, & ea quidem beneficia conferenda, quorum memoria etiam sit uictura apud posteros eorum, qui acceperunt. Talia autem sunt magna, & illustria. Habent enim multos alios homines

testes. Quare posteri etiam uelut coguntur grati esse, ne in odium hominũ ueniant propter ingratitudinem. Nemo enim etiam ex tenuibus non odit ingratos, propterea, quòd, ut Mimus inquit: Ingratus unus omnibus miseris nocet. Nec admodum hæc præcepta pugnant cum Christiana doctrina, præsertim, si, quod Seneca docet, addatur, ingratis etiam aliquando, & per se indignis dandum esse, aut potius, si tota res diligentius expendatur. Grauis hæc, & digna Philosopho Senecæ uox est. Beneficiorum prima simplex ratio est, tantum erogatur: si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum nõ est. Ego illud dedi, ut darem. Nemo beneficia in Calendario scribit. Nec dissentiunt hæc ab ijs, quæ in quarto libro eiusdem operis cópiose tradit, non esse dandum manifeste ingratis, aut indignis, nisi alia aliqua grauis causa hoc exigat. Quod si reliqua sint paria, non uideo quomodo hæc dissentiãt ab ijs, quæ de bonis operibus etiam à Christo ipso tradita sunt, præterquàm quòd finis non est prorsus idẽ. Et ne quidẽ Deus noster hoc uult, ut quibuslibet largiamur, sine delectu, aut pariter omnibus largiamur uel ad alendam hominũ pigritiam, & improbitatem, uel ad negligendos, & sedulos, & bonos, & parum, ut sæpe sunt, felices. Quod necesse est fieri aliquãdo, nisi ratione quadam, & iudicio demus adhibito. Suaue est, quod Cicero hic addit, in contractibus quoq; liberalitatem debere relucere, nec omnia supputanda esse exacta prorsus ratione, & hoc sæpe esse fructuosum. Sicut in Terentio quoque dicitur: Pecuniam interdum negligere, magnum est lucrum. Additum est etiam de hospitalitate, Hæc enim in

primis

primis decet homines. Ac notandum est exemplum, quod sequitur de Cimone. & de hac Cimonis liberalitate est apud Athenæum in x i i. lib.

Quæ autem opera.

Altera pars liberalitatis erat opera, seu labore, hoc est agendo, non dando, quod manu præhenditur, & accipitur, quæ est altera pars, & nunc exposita, prodesse. Ea tractatur in hoc loco. Fit autem hoc uarie, ut consulendo, defendendo, commendando, non modo iudicibus, & magistratibus, quando ipse non poßis pro eis in iudicio dicere, sed alijs quoque, ut dent uel res uel operam, cogitando, & uigilando pro aliorum salute & utilitate, excusando se offensis, & sarciendo aut omissum commodum, aut datum damnum. Atque hæc ab ipso Cicerone clarè sunt explicata.

Sed cum in hominibus.

Hoc etiam præceptum est necessarium. Quanquam enim plerunque dantur opes nullis nunc, nisi diuitibus, ut ait Martialis, tamen diuersum esse faciendum sentiunt omnes, in quibus uel scintilla est probitatis, & hoc duce natura. Docti etiam ratione hoc possunt scire. Nam liberalitas est uirtus, & uirtus in medio uersatur: medium autem est, uel æqualitas quædam dare ei, qui indiget, non ei, qui habet antea: ergo non habenti magis est dandum, quàm habenti. Et hoc quidem, quod pertinet ad rerum dationem. De operis, seu actionibus, idem considerandum est, ita tamen, ut opes non habeant aliquid ponderis præ probitate, aut potius præ neceßitate, & indigentia, ubi par fuerit probitas, & nihil aliud grauius obstiterit.

Tali comparatione usus est hic Cicero. *Quod autem addidit, locupletes non accipere beneficia nomine beneficiorum, causa est, quòd, ut docet Mimus, Beneficium accipere, libertatem uendere est. Habet hæc comparatio beneficiorum, quæ in pauperes & diuites conferuntur, cõclusionem, & amplificationem conclusionis, per insigne quoddam Apophthegma Themistoclis, quod est in uita quoq; eius apud Plutarchũ. Obseruari etiam debet in hoc loco alterum Apophthegma, de habenda & referenda pecunia & gratia. Est enim lepidum & urbanũ, cum propter cõmutationem uocum, tum propter ambiguitatem, quæ naturæ sermonis inuoluta est. Gellius in* IIII. *capite primi libri similem ex oratione pro Plancio locum citat, cum arguta expositione cuiusdam Rhetoris.*

Sed quoniam de eo genere.

Hæc annectuntur præcedentibus per transitionem. Incipit autem disserere de istis beneficijs, quæ publice in multos, aut in totam Rempublicam conferuntur. Hoc fit dupliciter, aut simul, aut separatim, seu, ut Grammatici loquuntur, aut collectiuè, aut distributiuè. Nam uniuersi omnes simul significant, singuli uero non simul omnes, sed per quandam diuisionem, siue enumerationem, & respectum omnium partium. atque hoc quidem in posteriore diuisione. Sunt enim duæ in principio statim, & in priore hac uoce, non certæ multitudinis, aut totius omnes partes, sed quælibet in quolibet numero significantur. Id quod cum obscuret sententiam propter uel absurditatem, quæ uidetur inesse orationi, quanquam non inest, uel ambiguitatem, obseruandũ est. Ac propterea

Cicero in posteriore usus est uerbo Attingat. Nam illud genus publici beneficij, quod in singulos collocatur, alij post alium, uelut numeratur specialiter, & diuisis partibus, omnibus tamen: cuius generis puto esse uisceratio- nem, epulas, distributionẽ frumentariam. Contrà quod in uniuersos confertur, non diuiditur, sed totum omnibus simul datur, ut est pax, templa, portus, & alia suprà recitata. Est in posteriore diuisione constructio quoq; aduerbij Partim cum genitiuo Eorũ notanda. Similes sunt cum alijs in Ciceronis libris, tũ in I I. & I I I. lib. de Oratore. Post exempla, quæ huic parti sunt addita, sequuntur duo præcepta ualde utilia in Rebuspublicis, nec habent opus explicatione. Vtitur hic Cicero Philippi exemplo, quem puto eum esse, cui Lucio cognomen fuit, & fuit tum legatus Syllæ, tum Consul, & uehemens aduersarius Senatus, de quo est apud Ciceronem in prologis I. & I I. librorum de Oratore, & L X X X V I. Epitome Flori.

Caput autem est in omni procuratione.

Quia uirtus consistit in quadam medietate, ut sic dicam, uitari debet utrunq; extremorum. Bene itaq; hic Cicero, cum, quàm turpis res esset prodigalitas exposuisset, fœditatem quoque auaritiæ, aut potius damna, quæ affert secum auaritia, ostendit, & suæ Reipub. exemplo, idq; per comparationem, ut rectè præcipiunt Rhetores debere fieri, commodorum, quæ medium in hoc genere actionum comitantur, cum incommodis auaritiæ. Ponit autem aliquot exempla, & coniungit publica commoda cum priuatis. Altera enim publicè & priuatim obsunt, altera

altera utrobiq; prosunt. Postea redit ad disputationem paulò ante institutam de beneficijs, quæ ad multos pertinent, & reprehendit rem agrariam, & nouas tabulas, ac similes largitiones, id est, largitatem publicam, seu luxum publicum coniunctum cum iniustitia, aut aliorum iniurijs. Ibi recitat etiam quatuor incommoda, quæ sequuntur ex hoc genere proluuij, quorum duo priora sunt publica, reliqua priuata, & postremum declarat exemplis Græcorum & Romanorum. Magnificis quoq; uerbis Arati insigne quoddam factum exponit, quod est exemplum præcedentibus contrarium, & copiosius descriptum extat apud Plutarchum in Arati uita. Additum est huic historiæ Epiphonema exclamatione ornatum, & contentione, item obiectione, & duobus exemplis, altero Ciceronis, altero Cæsaris. Sunt etiam hic aliquot repetitiones. In summa hic locus est crebro, & multum & & dense inculcatus, ita ut poßit exemplum esse commorationis, quæ inter σχήματα διανοίας recitantur. Sequitur Epilogus cum excusatione Panætij, ubi obiter illa tamen explicantur, quæ Panætius omiserat, & propter quæ erat ab Antipatro notatus. Porrò hæ duæ sententiæ in principio, Ne illi quidem multa secula, &, Nondum centum, & decem anni sunt, uidentur nō nihil dissentire, sed prior ad interualli tēporis breuitatem referenda est. Sunt enim inter illa Panætij tempora & hæc Ciceronis, anni fere tantum CCLXX. Altera dicit de huius mali celeritate in crescendo.

Sed utilitatum comparatio.

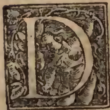
Hæc est secunda huius libri pars, quæ, ut in superiore est factum

est factum, tantum significatur, potius, quàm explicatur. Quanquam facilis est, & plana per sese, nec fortasse debuit, quanquam potuit prolixius tractari. Comparantur utilia inter se uel duo uel plura, ut discamus habere delectum in eis. Sunt enim alia alijs magis utilia. Atque hæc optimè & facilimè iudicari possunt, his ordinibus bonorum consideratis, qui sunt fere apud omnes Philosophos: animi scilicet & corporis, & externorum, seu fortunæ, sicut etiam à Cicerone hic est factum. Sunt & aliæ bonorum diuisiones ex Aristotele petendæ. Præterea ibi aut Externa autem, ut gloria diuitijs, aut uectigalia urbana rusticis, legi debet, non externorum, aut aliquid est omissum. Alioqui enim aspera, & inepta constructio est. Porrò ad medium ianuæ sedere, est ad ingressum domus sedere, uel in hemicyclo, uel in alia sellula, ubi res non subtiliter disputantur, ut in scholis fit, sed populariter, uelut crassa Minerua, ut fit apud imperitos, aut leuiter peritos, probos tamen. Quanquam ibi Epicureos perstringit, qui propter aut ambitionem, aut inuidiam, omnem officiorum rationem peruerterant. Nā hæ duæ pestes doctorum etiam, & ingeniosorū animos non raro fatigant.

Commen

COMMENTARIA TERTII LIBRI de Officijs.

Publium Scipionem Marce fili.

VAE *sunt huius præfatio nis partes. In priore de suo ocio Cicero dicit, & comparat id cum Africani ocio sic, ut, cum dißimule suum, & inferius esse ostendat per quandam extenuationem, superius tamen eò uelit uideri, quòd ipse in ocio aliquid scripserit, & posteris etiam hac re consuluerit, Africanus id nón fecerit. Est autem hæc pars inchoata à dicto quodam Africani, quod ipsius ocium declarat cuiusmodi fuerit, & quidem Cicero addit expositionem. Vocant ueteres hoc genus dictorum & factorum* χρείας, *de quibus uide Quintilianum libro primo, capite decimo quinto, & Priscianum in Præex. Rhetor. ubi & Latinum uocabulum Vsus est usurpatum. Id enim Græca uox significat, ab utendis, hoc est, citandis, ut nunc loquimur, aliorum dictis, aut factis. Simulia exordia sunt apud Ciceronem in libro secundo de Inuentione, & libro secundo Tusculan. quæstio. Eadem pars conuenit cum præfatione secundi libri, nisi quòd ibi alia forma est, nempe, excusatio. utrinque est inspersum quiddam querulum. Secunda pars est exhortatio ad filium, ut diligenter hanc partem Philosophiæ de Officijs cognoscat: & significat ei, ut hos etiam libros legat, additq; occupationem, tametsi*

tametsi hæc abundè à Cratippo discat. Vtitur deinde tribus argumentis, ab expectatione hominum, de ipso, à celebritate loci, in quo uersatus est tum Cicero filius, & à præceptoris autoritate, sicut fecit in præfatione primi libri, Istic enim simile est argumentum. Cæterùm, quod hic dicit, inanem redire turpißimum est, ex Homeri secundo libro Iliados sumpsit, ubi Vlysses in sua exhortatione ad Græcos inter cætera ait:

αἶσχρόν τοι δηρόντε μένειν, κενεόντε νέεσθαι.

In superiore parte dicit ex malis minima oportere eligere, quod Aristoteles sic dixit paulò aliter: ἐν ἀγαθοῦ γὰρ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον κακόν. Ἐστὶ γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν μᾶλλον αἱρετὸν τοῦ μείζονος.

Panætius igitur qui sine controuersia.

In primo libro huius operis de Honestate Cicero disputauit, in secundo de utilitate, in hoc tertio libro comparat hæc duo inter se, & ostendit, quando uideantur pugnare Vtilitas & Honestas, quid sequendum sit. Non enim uerè pugnare, cum idem sit Honestum quod Vtile, & idem Vtile, quod honestum. Idq; ex Stoicorum disciplina sentire se, & eò hanc disputationis partem de officijs accommodare, Panætium autem hanc partem in suis libris non tractauisse. Hinc oriuntur duæ quæstiones uelut per occupationem. Prior est: Posuerit'ne Panætius hanc etiam partem, cum non explicauerit eam. Altera: Debuerit'ne istam partem introducere, cum nunquam pugnent inter se Vtile & Honestum. Hæ quæstiones explicantur prius quàm rem ipsam incipit. Et est totus hic

locus uelut exordium quoddam, seu insinuatio, quæ est pars aut etiam species exordij. Remouet enim ea, quæ uidebantur initio disputationis absurda, uel incommoda esse, proptereaq́; sibi obstare: & uelut isto modo conciliat sibi lectorum animos, id quod solet in insinuationibus fieri. Repetiuit autem ex primo libro Panætij diuisionem. Priorem quæstionem sic explicauit, ut doceat Panætium uoluisse de hac etiam parte disputare, tribus argumentis: Primo, à diuisione Panætianæ disputationis: Secundo, ab alio loco eiusdem operis. Tertio, à testimonio Poßidonij, ductis De imagine Veneris, cuius ibi mentio fit, est in Plinij tricesimo quinto libro, capite duodecimo.

Recte'ne autem hanc tertiam partem.

Altera pars insinuationis, & explicatio secūdæ quæstionis. Ostēdit autem principio, sicut in præcedenti quæstione est factum, unde sit hæc dubitatio: Nempe cū non pugnent hæc inter se, ac eadem res sit, Vtile & Honestū, secundū Stoicos tamē, non debere, aut posse rectè institui, aut fieri horū comparationē. Diuersa enim aut contraria, aut certe non eadē secum comparari solent. Adhibuit hæc ad Peripateticorum quoque doctrinam. Deinde adiecta est longa occupatio, repetita ex primo libro, diuisione de honesto, seu officijs: Aliud honestum esse in sapientibus, aliud in mediocribus, & gerentibus tantum speciem sapientum: Illud perfectum esse, hoc imperfectum. Et uidetur significare occultè, nullos perfectum honestum habere, sicut nulli habeant perfectam sapientiam. Reuera enim

ra enim nemo est talis. Et hic se disputare de mediocribus officijs, non de Perfectis & summis, quæ uerè tantum finguntur, nec sunt in hominis natura. Sicut aliarum rerum perfectas species non recipit humanus animus propter suam angustiam & imbecillitatem. Et tamen illa honesti similitudine utendum esse non aliter, quàm si esset perfecta species: nec putandum, quòd cum utili pugnet unquam. In eo loco multus & prolixus est Cicero, tum propter similitudinem, tum propter exempla, & alias exornationes, quibus est usus. Sequitur postea responsio ad quæstionem, & exponitur consilium Panætij de hac parte, addito etiam exemplo. Cæterùm in hoc loco fuit menda circa principium, & eam bene correxit Lugdunensis codex, qui Indolentia habet scriptum, ubi alij omnes ferè codices habent scriptum Indigentia, sicut recte in sequentis loci initio abiecit Qui relatiuum, & in eodem commate uerbum actiuum Anteponunt in paßiuũ Anteponuntur mutauit: Aliter enim ibi non est constructio. Et melius ista sequenti, quàm huic loco adscribuntur. Quæ autem de tali coniunctione utilis cum honesto mea, imò Aristotelis est sententia, suprà est monstratum in secundo libro.

Itaque ut sine errore dijudicare poßimus.

Hic incipit ad rem ipsam propius accedere Cicero, & proponit de generali regula, quæ sit usui futura ad omnem reliquam disputationem, & unà breuiter rationem reddit, cur sequatur in hoc opere Stoicos maximè. Deinde regulam illam, seu formulam subijcit copiosè

& splendidè expositam. Summa autem eius est, nihil debere detrahi alteri homini per auariciam, aut iniuste, sed alios homines adiuuandos esse cum quantocunq; periculo, aut molestia. Sic autem tractatum est hoc praeceptum, ut probetur initio tribus argumentis. Primum est tractum ab inutili, seu damno consequente, nisi fiat hoc modo: Lædi societatem generis humani iniurijs. Ibi est etiam inserta similitudo cum occupatione, quod tamen liceat, ut sibi quis malit, quàm alteri, acquirere ad uitam necessaria. & crebro eadem sententia repetitur, et postea aliquoties in toto hoc loco per contentionem fere, adeò, ut & hic exemplum poßit haberi commorationis. Idem enim sæpe repetitur, inculcatur, urgetur, præcipitur, docetur aliter atque aliter, tanquam pictum. Secundum argumentum est ductum à turpi, Contra ius naturæ & ciuile esse, aliter facere. Tertium à causa efficiente contrariorum, Iustitiam & similes uirtutes magis secundum naturam esse, quàm uoluptatem & similia. Iustitia enim conseruat humanam societatem, uoluptas uero dißipat. Deinde addita est amplificatio, in qua confutat prætextũ iniuriarũ, seu falsam opinionẽ eorum, qui inferunt iniurias, per dilemma, seu diuisionem. Eam amplificationẽ concludit, & reuocat totam rem ad communitatem rerum. Sequuntur postea quatuor obiectiones, quæ sunt ex conditionibus, seu gradibus quibusdam hominum natæ. Patrem enim, aut fratrem, ciuem, externum, stultum, & inutilem, item tyrannum esse, conditiones sunt, & gradus hominum. Sic autem Cicero ad omnes respondet, ut doceat omnia referenda esse ad communem utilitatem.

His est

His est subiectus Epilogus, in quo accommodat exposita in obiectionibus ad Panætij consilium, & reuocat hanc rem ad ea quæ sunt in præcedentibus libris disputata, & iubet sibi de uirtute concedi quædam per quandam similitudinem. Est etiam subiecta excusatio Panætij de hac parte assumpta in disputationem de officijs. In fine ponitur tantum propositio huius libri. Et hæc quidem est dispositio huius loci. Nunc aliquid etiam de obscura & necessaria quæstione addam, quæ, etsi rectius in primo libro esset explicata, non tamen huc prorsus non quadrat, cũ ibi sit omissa, & eiusdem rei fiat hic mentio. Est autem disputatio quoque de iure naturali, & iure ciuili. Nam ius gentium idem esse, quod est naturæ ius, hoc declarat, quòd bella, captiuitates, seruitutes iuris naturæ sunt, non uel contraria iuris naturæ, ut Iurisconsulti uolunt, uel affectus mali, quod alij nonnulli harum rerum non satis adhuc periti docuerunt. Cum enim à natura sit institutum, ut aliqui præsint inter homines propter præstantiam ingeniorum, aliqui obediant propter imbecillitatem, necesse est rixas, & contentiones, ac bella tandem oriri, quando aut præesse uolunt, qui non sunt idonei ad hoc, aut non parêre, qui non possunt consulere sibi ipsi, & salui esse, nisi à melioribus regantur. Et ea quidem bella uidentur secundum naturam esse maximè, reliqua ex cupiditatibus, & malicia hominum suscipiuntur, & geruntur, tamen ex altera tantum parte. Nam altera semper iustum bellum gerit. Aut enim arcet illatam iniuriam, aut armis res repetit ablatas. Id'que etiam facit secundum naturam. Vult enim natura, ut hu-

qui propter naturæ humilitatem, & intellectus infirmitatem opus habent aliena gubernatione, & dominio. Sic autem Aristoteles inquit: ἄρχον δὲ φύσει, καὶ ἀρχόμενον διὰ τὴν σωτηρίαν. τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾷν ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει, τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον. *Præterea Aristoteles tantum habet ius naturæ, & ius politicum, seu humanum. Cicero etiam hic ius gentium & naturæ pro eodem uidetur accipere. Hæc ideo prolixius de iure gentium exposui, quòd non parum ad præsentem quæstionem conducant. Nam inter res priuatas, seu proprias numerantur & serui, & ea, quæ sunt in bellis parta. Est autem quæstio, utrum pugnet cum iure naturæ, ius ciuile. Nam cum suprà in primo libro dicatur, natura nulla priuata esse, idemq; multi alij doceant, & distinctio rerum, & proprietas à iure ciuili recepta, & approbata sit, meritò uidetur contrarium esse iuri naturæ ius ciuile. Quapropter rectè facere Anabaptistas, & alios, qui docent, omnia debere esse communia, neminem debere habere aliquid proprij, præsertim cum fundamentum debeat esse ius naturæ ciuilis iuris, & in ipsorum Iurisconsultorum libris scriptum sit, quòd naturalia semper firma, & immutabilia permaneant. Ad quæ sic respondeo: Nunc est ostensum, captiuitates, seruitutes, & similia non esse diuersa à iure naturæ. Non possunt ergo rerum dominia contra naturam esse, cum & hæc numerentur inter priuata, & uerè sint, imo tota Oeconomia secundum naturam est. Itaque omnia quæ pertinent ad Oeconomiam, secundum naturam sunt, non serui tan-*

tum & domini. Docet hoc etiam, dominia ſecundum naturam eſſe, quòd homo præeſt reliquis animalibus, propterea, quòd careant intellectu, & magna ex parte hominum auxilio habent opus. Docet idem apum uita, in qua multæ uni parent. Quanquam autem præeſſe non eſt dominum habere, tamen ſicut in Republica, ita in œconomia, unde orta eſt politia, alij debent præeſſe, alij parêre. Hoc autem non poteſt fieri, niſi rerum ſit proprietas. Huc pertinent etiam uſitata argumēta: Non poſſe aliter ſalutem uniuerſorum & ſingulorū conſiſtere, niſi res diſtinctæ ſint, & niſi ſit propriū. Nam ſi undecunq; liceret ſumere unicuique, quæ eſſet futura confuſio & turbatio? Quanquam huic malo fortaſſe poſſet ſuccurri legibus, & pœnis conſtitutis in otioſos. Ideóque firmiora & planiora uidentur eſſe argumenta ſuperiora. Deinde priuatum fuiſſe in omnibus Rebuſpublicis, non extremè barbarorum populorum. Et Deum ipſum in ſui populi Repub. priuatum ordinaſſe. Quod quidem argumentum debet apud Chriſtianos firmiſſimum eſſe. Neq; unquam Chriſtus poſtea mutauit aliquid de illa re. Et ſanctus Paulus, ne ex publico aut priuato aliorum uiueret, quanquam iure potuiſſet, acquiſiuit ſibi ipſe, unde ſuſtentaret ſe. Approbat idem ſeruitutes, & priuatum, non ſolum in prima Epiſtola ad Timotheum, ſed in alijs multis locis tum hæc, tum alias ciuiles conſtitutiones. Item cum dicit Eſaias: Frange eſurienti panem tuum, de priuato loquitur, non de communi. Et quid aliud ſacra ſcripta præcipiunt, quando præcipiunt de bonis operibus, quàm ut de noſtro & priuato largiamur indigenti? Sed infinita ſunt,

ta sunt, quæ persequor. Referti enim sunt diuini libri talibus testimonijs, quibus priuatum non tantum approbatur, sed etiam iubetur esse. Cum ergo priuatum sit, & secundum uaturam, & non tantum salutare communi hominum saluti, sed etiam necessariũ, atq; adeo à Deo ipso institutum sit, non debet esse omnium rerũ communitas. quando in Cicerone, aut alibi dicitur, omnia debere esse communia, sic intelligendum est, ut sit uoluntaria rerum cõmunicatio pro eo, ac iustitia præscribit, aut etiam gratuito. Nã quod mihi superest, hoc alteri, qui opus habet, donare etiam debeo, quando non potest uicißim aliquid dare, ut fiat permutatio secũdum iusticiam, hoc est, seruata æqualitate. Et est sanè ambiguitas in uocabulis communio, cõmunitas. Nam pro rerum communi & iure & usu prorsus excluso proprio usurpãtur, et pro uolũtario rerũ cõmuni usu, & quem docet iustitia, seu rerum publicarũ ratio, & forma. Idq; posterius propriè significant hæ uoces Latinis, & Græcis κοινωνία in talibus disputationibus, & pro consuetudine, quam maximè sequimur in scholis. Plato magis in priore significatione uocabulo illo utitur, ex quo plura Cicero sumpsit, quàm ex Aristotele. Hæc ambiguitas uocum uidetur mihi multas disputationes inutiles, & errores peperisse nostro etiam tempore. Quod autem Cicero in primo libro dicit: Sunt autem priuata natura nulla, de Platonico magis priuato, quàm de Aristotelico est intelligendum. Nam ibi certè naturæ ius ita separatur à ciuili iure, ut iuri naturæ communio rerum Platonica, ciuili Aristotelica, & priuatum tribuatur. Nihil enim prohibet unà esse

isto modo priuatum, & publicum in ijsdem rebus, imò debet esse, & sic à natura est institutum. Videtur quidem natura uoluisse rerum omnium commune ius & usum esse, cum eiusdem generis sint omnes homines. Sed hoc est etiam considerandum, magnam diuersitatem in hominibus esse per eandem naturam, quæ, quia uoluit omnibus consulere, uoluit etiam, ut alij præessent, alij parêrent, ut Oeconomia esset, ut ciuilis communicatio rerum esset. Natura enim non tantum quærit generationem rerum, sed etiam conseruationem, quatenus licet & potest fieri. Et quia, ut Plato & Aristoteles docent, homo natura politicum animal est, necesse est politiam etiam secundum naturam esse. Politia uerò non potest existere sine hoc rerum usu proprio & communi, hoc est, sine iustitia commutatiua & distributiua. Origo enim Politiæ est Oeconomia, in qua necesse est proprium esse. Ergo tam priuatum, quàm communitas naturæ congruit, alterum secũdum politiam, alterum secundum Oeconomiam. Nec pugnat secum natura, quòd in diuersis speciebus diuerse agit, ad unum tamen finem. Et uerba Ciceronis aut sic exponi debent, ut sentiat quando homines cœperunt esse, non certum unicuique naturam aßignasse, & uelut manu tradidiße poßidendum. Sed in tanta copia rerum quemlibet pro suo arbitrio occupasse uacuum. Quomodo enim illa aliter cum ijs, quæ tum hic, tum in eodem opere dicuntur alibi, detrahere alteri sui commodi causa magis contra naturam esse, quàm ea, quæ uidentur maximè esse talia, conueniant? Aut certè, si de perpetua quadam naturæ lege aut iure dicit, quam postea homines suæ utili

utilitatis causa, suoq; tantum impulsu & arbitrio mutauerint, non ipsius naturæ suasu & ductu, negandum est id, aut sentiendum, quod ὑπερβολικῶς de communitate rerum illa dixerit, uolens ita homo politicus politiam magnificè laudibus euehere. Sed re uera utrunque in natura est, publicum & priuatum, & quidem ab initio cum Oeconomiæ statim etiam esse cœperint, quando homines, & publicũ esse cœpit. Aut certè prius priuatũ fuit natura, et tempore, quàm publicũ. Ex Oeconomia enim Respublicæ ortæ sunt. Hæc adnotanda hic obiter duxi, ut res obscura, et latè fusa nõnihil ab adolescẽtibus intelligeretur, olim fortasse copiosius, & distinctius eã explicaturus.

Cum igitur aliqua species utilitatis.

Hactenus aditum sibi fecit ad hanc suæ disputationis partem, nunc rem ipsam inchoat, & ostendit primò, quid sit faciendum, quando res aliqua habens speciem utilitatis, se nobis obtulerit: nempe, referendam esse eam ad honestatem, cum qua si pugnet, ne quidem habendam esse pro utili, quantumuis nobis blandiatur. Deinde repetit suprà explicatam disputationem de coniunctione utilitatis & honestatis. Et sic argumentatur fermè:

Turpitudo non est secundum naturam,
Vtilitas est secundum naturam,
Ergo utilitas non est turpitudo.

Est Syllogismus in secunda figura. Sed quia Minor propositio erat infirma, addidit alteram argumentationem, quam nonnulli uocant σωρίτην. Sed Aristoteles negaret, omne bonum esse utile. Bonum enim Aristoteli

genus

genus est, Utile species: nec conuertitur genus cum specie simpliciter, ut loquuntur. Reprehendit etiam eos iterum, qui ea distraxerūt, & recitat incommoda, quæ sunt ex distractione secuta. Quod ibi autem dicit, turpitudinis pœnam esse acerbißimam, intelligendum est de mala conscientia. Verè enim quod Græci dicunt, συνείδησις πλήττει τὴν ψυχήν, conscientia uerberat animum.

Additur aliud præceptum : Etiam sine teste faciendum esse honeste: quod ornauit bellißima fabula, quæ est in secundo πολιτειῶν apud Platonem, cum defensione quadam Platonis, & expositione fabulæ. Sub finem iterum indicat, quid sit honestum cum utili comparare, & per duo exempla contraria docet, quid sit in talibus deliberationibus sequendum, nempe omnia esse ad honestatem reuocanda, & ad publicam utilitatem, sicut in præcedente formula indicatum est.

Nec tamen nostræ.

Per occupationem respondetur ad eandem obiectionem, quæ suprà sub initium formulæ tractata est. Obseruari autem debet Chrysippi Apophthegma, in quo est totius huius disputationis summa, quòd liceat quidem sibi queq; præ alijs prospicere de rebus necessarijs, & utilibus ad uitā, sic tamen, ut turpitudo absit, & iniuria aliorum.

Maxime autem perturbantur officia.

Nec facile negari debet aliquid amico, nec tribuendum quiduis. Quare duo præcepta præscribit Cicero. Alterum, ne nostram utilitatem illorum utilitati præferamus. Alterum, ut nihil contra honestatem amicorum causa faciamus

ciamus. Quæ præcepta, & totam hanc rem de opera danda amicis complexus est breui dicto Pericles, cum rogatus, ut Gellius scribit, à quodam, ut pro se falsum deieraret, respondit: δεῖ μὲν συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ μέχρι βωμῶν. Eadem scribuntur in libello de Amicitia. Historiam Damonis, & Pythiæ, quæ exemplum est perfectæ amicitiæ, Val. Max. etiam recitauit lib. 7. ca. 4.

Sed utilitatis specie.

Antea docuit generaliter nihil faciendum esse turpiter propter aliquam utilitatem, seu speciem potius utilitatis, ut ipse uult, nunc eandem disputationem per species tum turpitudinis, tum honestatis incipit ducere, & comparat illas cum utili sic, ut cedere iubeat honesto utile in actionibus. De crudelitate primum dicit, quòd non debeat exerceri publicè. Nam illa circũstantia est iniecta propter aliquam speciem utilitatis. Simile præceptum est suprà in primo libro. Declarat hoc exemplis tum suæ Reipublicæ, tum Athenienſium, de quorum eadem crudelitate uide Valerium Maximum libro nono, capite secundo. Postea recitat alia exempla ex iisdem Rebuspub. quibus ostenditur, neglectam esse publicam utilitatẽ propter honestatem, quæ illi utilitati aduersata est. De Cyrsili historia lege Herodotum libro ultimo, ubi hoc etiam additur, quòd uxorem quoque eius & liberos lapidauerint uxores Atheniensium, cùm audiuissent, quid fecissent Cyrsilo mariti. Ille etiam Lycidas nominatur in Herodoto, non Cyrsilus. De Themistoclis hoc consilio, & contrario consilio Aristidis, est apud Plutarchum in uita Aristidis. In fine Pompeius & Cæsar notantur, quorum

alter

alter Campaniam uiritim diuisit, alter colonias aßignauit Piratis. De quibus rebus uide Plutarchum in uita Pompeij & Catonis Vticensis. Pòst Augustus Cæsar imitatus magnum suum auunculum, & patrem, diuisit Veteranis agrum Gallicum.

Sed incidunt.

Proponuntur hic etiam exempla, quæ Cicero causas ferè uocat, Iurisconsulti casus, nescio an satis Latinè. Certè paulò aliter hæc uox ueteribus Latinis autoribus usurpata est. Sed in præcedentibus ferme statim honestas, aut turpitudo apparet. Quare ne quidem de talibus rebus consultandum esse uoluit: in his uerò non ita uidetur primo aspectu honestum aut turpe, quod cum utilitatis specie coniunctum est. Quare animos in diuersa trahi necesse est, & deliberationem in eis oriri, poßit'ne honestè etiam fieri quod utile est. Nam utilitatis specie magna ex parte primo pulsi animi incitantur ad agendum. Sed quàmprimum apparet turpitudo in eadem re, non est suscipienda actio, & quando non apparet, inquirendum est hoc, & inuenta honestate agendum: turpitudine uerò inuenta, supersedendum est actioni, aut etiam quando non potest inueniri uel honestas manifesta, uel turpitudo, sed relinquitur animus in dubio. Nam plerunq; dubitatio propensa est in deteriorem partem, propterea, quòd magis ex affectibus oriatur, quàm uel ex ratione, uel ex rei natura. Et hæc duo sunt capita huius totius libri: huc includenda est hæc tota pars disputationis de officijs, sicut ipse Cicero facit etiam in huius capitis fine. Hæc exempla sunt tractata per διαλογισμὸν,

hoc

hoc est, per contentionem quandam, aut colloquium duorum Philosophorum, quorum alter nititur legibus naturæ, cum uult in his uenditionibus, sub quarum specie exempla tractantur, quod quia honestum non sit, quod utile uidetur, aut non esse utile, aut certè non faciendum esse. Alter legibus ciuilibus, quando contendit in ijsdem uenditionibus honestum esse cum utili coniunctum. Ideoq; seruiendum esse utilitati, quod poßit parari sine turpitudine, uel etiam, quod sine turpitudine non poßit negligi. Obseruanda sunt hic tum ambiguitas uerbi Celare, quod in sequenti capite exponitur, tum argumenta ex maiore, ac pœna apud Athenienses in eos constituta, qui uiam erranti non monstrassent.

Quæ dijudicanda sunt.

Longißimũ est hoc caput, in quo tamen fere nihil aliud docetur, quàm quæ paulò antè summatim dixi doceri, & tractari in hoc toto libro. Initio explicantur exempla in proximo capite proposita. Deinde sequuntur alia exempla, seu causæ, aut facta, in quibus eadem subinde repetuntur, & inculcantur, additis uarijs tum argumentis, tum amplificationibus. In summa autem, ut nos etiam utamur repetitionibus, in omnibus exemplis ostenditur, quòd nihil propter nostrum commodum facere debeamus contra honestatem, seu ius naturæ, quæ uult, & in omnium hominum mentes impreßit, ne quid insidiosè dicamus, uel taceamus, uel faciamus, uel omittamus, decipiendi aut lædendi alterius causa. Atque hoc etiã uult maximè illa definitio doli mali, quam Cicero tribuit Aquilio. Is dolus dicitur in libris Iurisconsultorũ ex

calliditate & fallacia fieri. Item pactum dolo malo dicunt fieri, quoties alterius circunscribendi causa aliud agitur, aliud simulatur. Et illæ definitiones sunt perfectiores, quàm hæc Aquilij à Cicerone posita. Omissa enim est deceptionis mentio, quæ tamen ex alijs uerbis huius loci facilè colligitur, & omnino talem simulationem uoluit intelligi Cicero. Nunc si dolus malus non debet inter homines uersari, nō debet etiā uersari inter eosdem homines simulatio, & dißimulatio. Atq; sic argumentatur Cicero ab illis formulis Aquilianis de dolo malo, quæ formulæ cō tinuerūt modū & rationem prohibendi istam calliditatem hominum, & solertiam ad nocendum alijs. Harū etiam fit multa mentio in Oratione pro Q. Roscio. Argumentatur & à legibus ciuilibus, & iudicijs, quæ sine lege exercebantur. Illis etiam dicit uindicatum fuisse dolum in certis negotijs, ut in tutela, in qua cautū fuit, ne à tutoribus pupilli deciperentur, & in contractibus adolescentum, in quibus si decepti essent adolescentes, puniebantur deceptores lege Lectoria, ita enim est legendum. Nam Q. Lectorius hanc legem tulit. Sic etiam hanc uocem scripserunt Pomponius Lætus, & Aldus Manutius. Fuit etiam dolus prohibitus in iudicijs bonæ fidei, de quibus hæc uerba sunt apud Boëtium in sexto libro commentariorum in Topica Ciceronis. Est enim Iurisconsultorum prouincia priuatarum quæstio causarum: maximéque in illis negotijs hic causarum locus examinabitur, in quibus bonæ fidei iudicia nectuntur. In his enim, qui fuerit animus contrahentium, quæri solet: qui deprehendi uix poterit, nisi præcedentibus causis intelligatur. In his

igitur

igitur iudicijs, in quibus additur, ut ex bona fide iudicent, id est, ubi ita Iudices dantur, ut non strictas inter litigantes stipulationes, sed bonam fidem quærant, plurimis causarum usus est, additur, ut inter bonos bene agi oportet, considerantur mores, inquiruntur consilia, statuitur quibus quidq; de causis administratum sit. De eadem re, uide Titulum de Actionibus libro IIII. Institutionum. De iudicio seu arbitrio rei uxoriæ scribitur sic in eodem loco: Est autem iudicium uxoriæ rei, quoties post diuortium de dote contentio est. Dos enim licet matrimonio constante in bonis uiri sit, est tamen in uxoris iure, & post diuortium, uelut res uxoria peti potest. Quæ quidem dos interdum his conditionibus dari solebat, ut si inter uirum uxoremq; diuortium contigisset, quod melius æquius esset, apud uirum remaneret, reliquum dotis restitueretur uxori, id est, ut quod ex dote iudicatum fuisset, melius æquius esse, ut apud uirum maneret, id uir sibi retineret: quod uerò non esset melius æquius apud uirum manere, id uxor post diuortium reciperet. In quo iudicio non tam boni natura spectari solet, uerùm etiam comparatio bonorum fit, ut non tam, quod æquum, sed melius, æquiusq; est, id sequendum sit. Quæ omnia ex præcedentibus causis uestigari solent. Nam si uiri culpa diuortium factum est, æquius melius est, nihil apud uirum manere: Si mulieris est culpa, æquius melius est, sextantem retineri. De fiducia hæc extant in eiusdem operis eodem libro. Fiduciam uero accepit, cuicunque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet, uelut si quis tempus dubium timens,

amico potentiori fundum mancipet, ut ei, cum tempus, quod suspectum est, praeterierit, reddat. Haec mancipatio fiduciaria uocatur idcirco, quòd fides restituendi interponitur. Scaeuolae exemplum continet factum boni uiri, & contrarium dolo malo: postea reprehenduntur ij, qui à bonitate sapientiam separauerunt. Ex ea enim re ortam esse omnem hāc calamitatem de simulando, & dissimulando. Huic exemplo statim est subiectum aliud dissimile unà cum conclusione, & eius amplificatione à legibus sumpta per collationem, & contentionem. Iure ciuili constitutum esse, ut uicia indicentur in praediorum uenditionibus, cum hoc non fuerit in legibus Duodecim tabularum. Ad id declarandum est adiectum tertium argumentum. Habet hoc etiam exemplum conclusionem, in qua probat obiter quoque suam sententiam de exemplis praecedentis capitis. Atque ita quartum exemplum annectitur, exemplo conclusio, conclusioni amplificatio per cōtentionem, amplificationi similitudo, similitudini occupatio, in qua iterum totam hanc rem ad ius naturae accōmodat, & simul ostendit causam diuersitatis in iure naturali & ciuili, facitq; ius ciuile genus, ius gentium speciem. Et hoc ideo, quia nasci ex iure naturae seu gentium debet ius ciuile. Et quanquam ab eo diuersum est, tamen non est ei contrarium. Atque sanè, quod Philosophi dicunt de arte, quòd imitetur naturam, ita mihi uidetur de iure ciuili rectè dici posse, ac debere, quòd imitetur naturae ius. Quàm rectè autem Cicero ius ciuile fecerit genus, ius gentium speciem, cum sint propriè diuersae inter se species, non uideo, nec inquirendum in hoc esse arbitror,

arbitror, à me præſertim, & hoc tempore. Cur tamen feciſſe nobis uideretur, eſt dictum. Deinde ſequitur alia Occupatio, quòd non habeamus perfectam iuſticiam, de qua re ſuprà etiam eſt tractatum. Ibiq; prædicatur hoc, quod habemus de hac uirtute, quantumuis eſt exiguum, & non immerito. Non enim eſſemus homines, ſed beſtiæ, ſi illam quoque uel umbram, uel ſimulitudinem iuſticiæ non haberemus. Et hæc omnia ſunt expoſitio quædam ſuperiorum omniũ exemplorum, ubi cum dicit leges, quatenus manu tenere res poſſunt, Philoſophi, quatenus ratione & intelligẽtia, aut hoc ſignificat, ut ſpeciatim uelit intelligi ſeruitutem, & alludat ad uocabulum mancipium, de cuius re in proximo exemplo dixerat: aut certe hoc uult, non tantum in mancipio leges uindicare dolos, ſed magis in omnibus rebus, quatenus tamen oculis ſubiectæ ſunt, & manu prehendi poſſunt, ſicut Germanicè quoque dicimus: So fern mans greiffet und ſihet. Item: Gedancken ſein zoll frey. Et hoc ſanè eſt, quod Ariſtoteles docet περὶ πράξεως, καὶ διανοίας, ἢ ἐπιστήμης, nempe illam uerſari circa ſingularia, has uerò circa uniuerſalia. Tota autem Reipublicæ & legum ratio πρακτικὴ eſt, id eſt, indiuidua reſpicit, non uniuerſalia, quæ ſunt intellectus. Sic pulchrè ad totum exemplum hæc conueniunt, & contentionem, quæ fuit inter Craſſum & Antonium pro iure & æquitate. Huc facit, quod ſequitur, rationem poſtulare, ut nihil inſidioſe faciamus. Suprà in tertio exemplo eſt uetus figura orationis, & forenſis, qua etiã eſt uſus Cicero in oratione pro Roſcio eodem modo: Cur non arbitrum adegeris Qu.

Roscium quæro. Boëtius non addit alterum accusatiuū, cum inquit: In urbe arcendæ aquæ arbitrum possumus adigere. Et recte hic Erasmus eam figuram exposuit. Arbitrum enim accusatiuus propter præpositionem uerbo additam ponitur, nec sunt per appositionem coniungendi accusatiui. Breuis ibi quæstio quoque est interiecta, qui sint boni uiri, & quid sit bene agi. Recitatq; Scæuolæ de posteriore sententiam, & redit statim ad propositum, astutias non debere esse in uitis, separatq; malitiam à prudentia, ut suprà sæpe fecit. Sequitur aliud deinde argumentum à legibus ciuilibus, & repetit sæpe nunc positam conclusionem, in qua omnes actiones referuntur ad ius naturæ. Quod ibi addit de difficultate abstinendi ab iniurijs proposita impunitate, sic alibi dicit: Est enim magna illecebra ad peccādum impunitatis spes. Ad hoc declarandum utitur etiam exemplo, in quo recte Crassum & Hortensium reprehendit. Ita enim docet Mimus: Bis peccas, cum peccanti obsequium accommodas. Simile quiddam & ipse uult, cum argumento ex minore turpitudinem eius facti ostendit. Postea per occupationem repetit reprehensionem eorum, qui separant honestum ab utili, additis etiam malis, quæ ex ea re oriuntur. Repetit etiam præceptum de non fallendo, & si fallere poßis impunè & sine molestia aut labore. Opponit etiam exemplum Craßi auari hominis, estq; Antithesis. Definit etiam uirum bonum, & per obiectionem iterum dicit, quid sit utile. Cui obiectioni additum est sextum exemplum ostendens, quanta res sit esse uirū bonum. Breuem conclusionem habet exemplum, & sequitur deinde

deinde argumentum ex minore, quod est prouerbio au=
ctum, & eius expositione. Sequitur hæc obiectio, an non
liceat propter magnam utilitatẽ peccare. Huc etiam ac=
cersita sunt duo exempla. Primum C. Marij, de qua re
uide Iugurthinum bellum Sallustij: Secũdum Gratidiani,
in quibus ostenditur, utilitatem esse præpositam honesta=
ti, sed turpiter, & hoc quidem in conclusione sic satis
longa, & amplificata capite huius partis, & compara=
tione damni, quod accipitur amisso nomine boni uiri, cũ
alijs omnibus utilitatibus. Et est hic locus uehemens, &
paulo plus habet spiritus, quàm præcedentes in hoc ca=
pite habent. Postea alia duo exempla continua addun=
tur, Cn. Pompeij, & Iulij Cæsaris, quæ ostendunt, ab
utroque turpißimè omnem honestatem, & utilitatem pu=
blicam, priuatæ utilitati & potẽtiæ prælatam esse. Acer=
bè autem ambo obiurgãtur, præsertim Cæsar, de quo etiã
duo uersiculi ex Euripidis Phœnißis citãtur, Latini obi=
ter à Cicerone facti. Eosdem Suetonius citauit in uita Cæ=
saris unà cum hoc loco Ciceronis. Pronunciantur autem
apud Euripidem ab Eteocle nolente habere fratrem suũ
consortem regni. Ad hæc etiam exempla usurpata est bre
uis conclusio idem cum præcedentibus spectans, ac ad=
ditur amplificatio de iniusta potentia, quam probat non
esse utilem, sed potius perniciosam, opponens ei, quæ se=
cum trahat maxima incommoda. Ad hunc locum faciunt
ea, quæ apud Macrobium de Dionysio scribuntur libro
primo, capite decimo, in Somnium Scipionis. Accom=
modat hunc locum ad caput disputationis, ut maius ali=
quid ad minus. Inde nascitur aliud exemplum contra=

rium præcedentibus, cuius tamen explicatio idem docet de utili & honesto. Argumentatur autem ibi Cicero ex causa finali imperiorum. Cum hoc loco postrema huius capitis amplificatio coniungitur, quæ etiam tria exempla habet, & eorum expositiones, fitq́; hic cum opibus honestatis comparatio. Sic per totum hoc longißimum caput nihil aliud agitur quàm quòd conferuntur uariæ utilitatis partes & species cum honestatis partibus, quæ iustitia & prudentia uocantur. Ac simpliciter ostenditur, ubiq; uincere honestatem debere, utilitatem uero cedere, & dirigi debere honestate.

Plenus est sextus liber.

Nihil aliud in hoc etiam capite, quàm hactenus est actum in hoc toto libro, agitur, quanquam alia quadam forma, in principio maximè. Suprà enim in rebus partim factis, partim dictis est monstratum, quod est honestum, id solum, aut maxime omniũ expetendum esse, præferendumq́; omni utilitati, & nec utilitatem ullam sine honestate habẽdam esse pro utilitate. Hic uero per quæstiones hoc facit, & eas quidem multas, ac uarias, in quarum una, quod dicit, Vinum fugiens, à Græcis uocatur ἐξεστηκὼς καὶ ἐκτροπίας. *Conuenit cum his appellationibus etiam uox Germanica, nisi quòd minus est propria. Est autem,* auffgestanden. *Et significant hæc omnia uinum corruptum, siue lentum quiddam habeat, siue acidum. In hac oratione Non, nisi ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili, ablatiuus iure ciuili non pendet à uerbo redhibeatur, sed ex præcedentis orationis uerbo, dicenda sunt, nisi legatur sic: Nõ ea, &c. uoce,*

nisi,

nisi, omissa in principio, sicut legitur in Lugdunensi codice. Verum tunc est etiam ponendum punctum interrogatiuum post ebriosum, & hæc, non hic in commate, sed hic mendacem esse, totaq; hæc oratio erit præcedentis expositio. Quod ad sensum attinet, nullum erit discrimen, utro modo scribas. Non enim mutabitur. Aurum millenariũ hic significat id autem, quod habet non pondus mille denariorũ, sed precium. Faciunt autem mille denarij centum aureos Gallicos, Rhenenses centum triginta tres, & tertiam partem aurei. Sestertiũ millies, facit Gallicæ monetæ uicies quinquies centena millia, Germanicæ tricies tercenties, & tricies ter mille, trecentos triginta tres aureos, & aurei tertiam partẽ. Porrò similis locus ei, qui est hic de pactis, est suprà in primo libro. Habẽt hæ quæstiones & exempla fabulosa cõclusionem, cui annexa est generalis conclusio primæ partis huius libri, in qua collata est utilitas cum iusticia & prudentia.

Ac de prudentia quidem.

Transitione coniungitur sequens caput cum præcedente. Sic enim rectius distinguuntur capita, nec prior pars transitionis superiori, posterior sequenti est tribuenda. Proponuntur autem hic etiam uaria exempla, in quibus uidetur pugnare utilitas cum fortitudine. Primũ est fabulosum, à quo per ἀπόδειξιν transit ad Reguli exemplum primo contrarium. Hoc Reguli factum prolixè tractatur, & defenditur aduersus amicos, & uelut socios utilitatis, aduersarios uerò, aut hostes honestatis. Argumentatur Cicero initio ab ipsius animi præstantis iudicio. Deinde admiscet ipsi expositioni historiæ

duarum obiectionum confutationes, nempe non stultè eum fecisse, ut uideatur, nec ideo, quòd non censuerit red dendos esse captiuos, nec ideo, quòd etiam hoc fieri in Senatu dissuaserit. Et metitur etiam hic rem ex honestate, & publica utilitate. Postea sex obiectiones addit de iureiurando Reguli, in quibus recitat causas, propter quas uidetur non coli, aut seruari debuisse à Regulo iusiurandum. Prima est, Iouem non irasci, hoc est nec punire periuros, nec afficere præmijs seruantes iusiurandum: Secunda, non magis Iouem læsurum fuisse Regulum, si nō seruasset fidem hostibus, quàm læsit se ipse, quando redijt Carthaginem. Versatur hæc in comparatione pœnarum, aut cruciatuum. Tertia, in turpitudine tantum mali nō esse, quantum sit in illis cruciatibus: Et hic est comparatio scilicet malorum, seu cruciatuum, & est cum præcedente cognata. Quarta est ex circunstantia quadā personæ, hostibus non fuisse fidem seruandam, & citatur ad hoc ex Accio Poëta uersus, qui est octonarius. Quinta est inuersio fundamenti huius disputationis Stoicæ, de coniunctione utilitatis & honestatis. Quædam uideri etiam honesta, quæ tamen non sint honesta sicut ipsi dicāt, quòd non sint utilia nonnulla, ut maximè uideantur. Sexta, propter magnitudinem res turpes alioqui fieri honestas. Versatur & hæc obiectio in comparatione. His ita expositis, respondet ad singulas obiectiones, seu argumenta aduersariorum iurisiurādi & fidei, quæ sunt magna pars honestatis. Primum argumentum refellit duobus argumentis sumptis, altero ex absurdo, altero ex natura iurisiurandi. Tolli hoc argumento omni iusiurandum, &

non

non pœnæ metu seruandum esse, uerum per sese: ac definit unà iusiurandum, reuocatq; ad iusticiam, unde significat tacitè sic debere colligi:

Omne honestum est per sese colendum,
Iusiurandum est honestum,
Ergo per sese est colendum.

Secundum infirmat uno tantum argumento, quod est à natura & ordine bonorum & malorum, tractum per quandam concessionem, non esse dolorem summum malum, aut ne quidem malum: idq; confirmat tum Philosophorum autoritate, tum Reguli exemplo. Debet autem hoc ibi intelligi, turpitudinem summũ esse malum. Nam si uirtus, aut honestas est solum aut summum bonum, necesse est uicium seu turpitudinem esse aut solum, aut extremum malum. Eodem modo prorsus confutatur tertium argumentum, nisi quòd argumentum ex Minore est additum, ubi eleganter fit hæc quoque collatio, id esse in animo turpitudinem, quod sit in corpore deformitas. Significat enim deformitatem turpitudo, sed animi fere tantum, Græcis paulò latius patet uocabulum αἶσχος, & de corpore quoque dicitur. Quartum sic diluitur: Atreus impius rex pronunciat apud Accium hunc uersum, nec habendus est pro Poëtæ sentẽtia, quod in fabulis dicitur, ibi enim seruitur personæ. Quod cuiusmodi sit, in primo libro est expositum. Atq; ita argumentum hoc in personæ circũstantia uersatur. Docet ibi obiter quoque Cicero, quod iusiurandum, & quibus sit seruandum. Quòd autem hosti datum seruari debeat, fere omnes sentiũt, & ipse Cicero in primo libro suprà idem

præcepit, usúsq; est eodem exemplo. De latronibus adhuc est inter eruditos contentio. Leges nec iubent, nec prohibent hoc fieri, quanquam generaliter plerunque hæc de nudis promißionibus disputantur, sine iuramento. Quod tamen sic totum est intelligendum, ut sentianus rem debere licitam, aut non turpem promissam esse. Nam si uel promiseris, uel iuraueris, quod habeat certam turpitudinem, hoc nequaquam est seruandum, neque humano iure, neque diuino. Quanquam interim grauiter peccat is, qui iurat præsertim, & Deum ad rem falsam, aut mendacium adhibet testem. Et quidem Theologi superioris seculi docent, committi peccatum mortale, nisi ab ignorante uerum, aut falsum iuretur. Faciunt etiam differentiam inter mentiri & mendacium, quibus tamen argutijs, præsertim hic nihil opus est. Ponunt præterea duplex iuramentum, alterum assertorium, alterum promissorium: hoc referũt ad res futuras, illud ad præteritas & præsentes. quod non reprehendo, sed tamen aliquid futurum iurari potest sine promißione, saltem falso, ac pro eo, ac ipsi de iuramentis & periurijs disputant. Nam qui sic iurans promittit: Ego sancte iuro tibi, cras pluiturum esse: aut si die Iouis aliquid agere inceperis, feliciter hoc euenturum esse, nihil obligatur iure ciuili, nec peierauit, quando hoc non accidit, uel promißione addita. Iure diuino tametsi non obligatur, nihilominus tamen, si hæc non eueniant, periurus fit, aut fortasse tum etiam, quando euenit iuratum. Temeritas enim est, & blasphemia in Deum illa iurare simpliciter, quæ non habeas in tua potestate, aut de quibus non certus sis, fore, ut aut accidant,

aut non

aut non accidant. Porrò *non est hoc concedendum quibusdam* Theologis *saltem ciuiliter, qui docent periurium tantum in intentione obligandi se consistere.* Sic *enim pateficeret magna fenestra hominibus, ad uiolanda pacta, promissa, fœdera, & omnis generis cõtractus, adeoq; fides humanæ societatis uinculũ subuerteretur, nec ipsis non turbaretur iuramentum, de non seruandis operibus perfectionis.* Notum *enim est, quæ uocent opera perfectionis.* Nunc *si quis iuraret, se seruaturum esse opera perfectionis cum proposito non seruandi, certè faciendum esset contra propositum, seu intentionem, ne poneretur obex motioni* Spiritus *sancti, ut loquuntur. Aut enim essent seruanda, aut relinquẽda libera.* Vtuntur, *qui sic docent, ad hoc uerbis* S. Augustini, *qui dicit in quodam loco :* Interest, *quemadmodum uerbum procedat ex animo, ream linguam non facit, nisi rea mens sit.* Quæ *si paulò dexterius intelligantur, nihil patrocinantur illis, præsertim ad ciuile periurium.* Est *itaque periurium erga* Deum *uel non facere hoc, quod iurans promiseris te facturum, uel non esse, quod esse iuraueris, siue hoc sit uerũ, siue sit falsum, excepto eo, quod per iustam ignorantiam iuratur.* Quanquam *non debet seruari quod turpe sit promissum.* Non *enim duplicari debet peccatum.* Ac *sanè pia mens ñe quidem ea iurat, quæ uidentur in nostra potestate esse, nisi addita conditione uel expressa, uel intellecta.* Illa *enim est incertitudo rerum humanarum, ut quæ maximè putamus nobis subiecta esse, ab eis sæpe excidamus.* Quod *tamen de ijs, quæ promittuntur, intelligi debet.* Nam *asseri aliquid sine mendatio aut*

periurio

periurio poteſt, ut cum iuramus Deum eſſe, Deum iuſtum eſſe: item cum iuramus, nos ſenſiſſe, quod certo ſenſimus, aut intelligere, quæ uere intelligimus, hoc eſt, cum aſſerimus iuramento illa eſſe, quæ natura impreßit nobis certa, uel Deus ipſe mandauit nobis, ut pro certis haberemus, & aſſereremus. In his tamen etiam poſterioribus maximè eſt fugienda temeritas, & præcipitantia. Ac tutius eſt ſine iuramento illa aſſerere, niſi aliqua neceßitas iurandi nobis imponatur, ut fit in iudicijs, aut etiam alibi. Hinc nata ſunt in foro iuramenta ueritatis, & credulitatis. Graue enim eſt, Deum adhibere teſtem. Id quod fit in iuramentis nominatim hoc noſtro tempore. Egregiè præcipit Iſocrates, ubi dicit: ὅρκον ἐπακτὸν προσδέχου διὰ δύο προφάσεις, ἢ σ' αὑτὸν αἰτίας αἰσχρᾶς ἀπολύων, ἢ φίλους ἐκ μεγάλων κινδύνων διασώζων. ἕνεκα δὲ χρημάτων μηδένα θεὸν ὀμόσῃς, μηδ' ἂν εὐορκεῖν μέλλῃς, δόξεις γὰρ τοῖς μὲν ἐπιορκεῖν, τοῖς δὲ φιλοχρημάτως ἔχειν. Pertinet hæc tota res ad ſecundum & octauum præcepta diuina. Quòd autem liceat iurare Chriſtianis in rebus ſerijs, aut neceſſarijs, aut ad defenſionem gloriæ diuinæ, & ſalutem hominum, tum alia probant, tum exemplum S. Pauli. Docuit idem Auguſtinus his uerbis: Iuramentum faciendum eſt in neceſſarijs, cum pigri ſunt homines credere, quod eis eſt utile. Sed redeamus ad latrones, quibus etiam eſt ſeruanda fides non minus, quàm hoſti, præſertim ſi prius indixerint bellum, id quod plerunque fit noſtra ætate. Fortaſſe non fuerunt talia latrocinia cum Cicero uiueret, aut adhuc fortaſſe in alijs regionibus non ſunt. Nec rectè poſſunt dici latrocinia,

ſed uera bella ſunt. Quod autem à ueris latronibus extortum eſt iuſiurandum, id ius ciuile non cogit ſeruare, imò non habet aliquando magis pro iuramento, quàm quod eſt aut impoßibile, aut rem turpem continet. Dicit enim metum cadere etiam in conſtantem uirum, id eſt, poſſe adigi uirum conſtantem propoſito uel capitis, uel alio magno periculo, ut iuret contrà, quàm faceret extra periculum poſitus. & quidem hoc non tantum de iuramento, quod à latrone, ſed quod à quouis alio extorquetur, intelligendum eſt. Theologi ſentiunt contrà, ſeruandum eſſe tale quoque iuramentum, quanquam non cogendus ſit is, qui iurauit, ad ſeruandum, ſed monendus, ut ſeruet, id eſt, ſine peccato non poſſe non ſeruari tale iuramentum, niſi tamen res illicita, aut peccatum ſit iuratum. Tunc enim non debet ſeruari, quia adderetur alioqui peccatum peccato. Vbi manet hic intentio? quam ſi quis aliam ab eo, quod uerbis iurat, habeat, neceſſe eſt, non ex eo pendere periurium, aut in tali cauſa committi periurium, ſiue, quod iuraſti, ſerues, ſiue non ſerues. Et hoc omnino fieri puto, cum ad Deum refertur iſta res. Tale fuit iuramentum Saulis, propter quod uoluit filium ſuum Ionathan interficere: & Dauid ſic iurauerat ſe occiſurum eſſe Nabal, cum omnibus ſuis: & rectè fecit, quòd non ſeruauit iuſiurandum, retractus ab inſtituto per Abigail uxorem Nabal. Philoſophi propius ad Theologorum ſententiam accedunt, quàm ad Iuriſconſultorum ſententiam. Docent enim honeſte faciẽdum eſſe cum quantocunque periculo aut damno. Iam ſi honeſtum eſt ſtare pactis & cõuentis, in quibus nõ eſt aliqua

turpitu

turpitudo, aut dolus, multo magis ſeruari debent iuramenta, in quibus etiam à coactis promißum eſt, quod ſine turpitudine ſeruari poteſt. Nam, quod iuriſconſulti dicunt, metum cadere in uirum cōſtantem, Philoſophi quidem etiam concedunt, ſaniores præſertim, ut ſunt Peripatetici, uerum, paulo aliter, cum docent, non debere ſine metu eſſe hominem, ſed debere medium ſeruare in metu, id eſt, non committere, ut metu uel periculo mortis contra honeſtatem faciat. Quare potius mors perpetienda erat, quàm iuranda res turpis, aut hoc, quod nō uellet ſeruare. Atque ita quidem faceret uir fortis. Sed quia magna eſt imbecillitas noſtræ naturæ, ut ad noſtra opera & religionem redeam, facile poteſt & in talibus rebus, ſicut in alijs etiam, labi, & errare homo. Quod cum acciderit, non tamen debet propterea deſperare, ſed redire in uiā, & pœnitentiam agere. Eſt enim unum de illis peccatis, quæ ignoſcit Deus, ſeu ut ſcriptura loquitur, in filium eſt peccatum, non in ſpiritum ſanctum. Quanquam debemus ipſi nobis reſiſtere, aut potius orare Deum, ut det nobis animum, & conſtantiam contra iſtiuſmodi peccata. Illam etiam infirmitatem, aut tantam uim affectuum in hominis natura Iuriſconſulti, ut prudentes homines, & multa edocti uſu rerum intellexerunt, eoq́; reſpexerunt, cum diſputauerunt, metum cadere etiam in uirum conſtantem. Hæc fere habui, quæ de iureiurando annotarem hic obiter, quod Ciceronis ſententia ſic melius intelligi poſſe uidebatur, & quòd res magna eſt, & in qua procliue eſt committi grauißima peccata, quæq́; uarios prætextus habere poteſt. Nunc redeo ad propoſitum.

tum. Cicero in hac quartæ cauillationis refutatione utitur hoc Syllogismo, non tamen continuatis, & Dialectico ordine positis partibus:

Iuramentum hosti est seruandum,
Regulus dederat hosti iuramentum,
Ergo debuit seruare hoc iuramentum.

Citatur etiam ibi uersiculus ex Euripidis Hippolyto Latinè factus, quem copiose est imitatus Ouidius in Epistolis, ubi dicit:

Quæ iurat mens est, nil coniurauimus illa.
Illa fidem dictis addere sola potest.
Consilium, prudensq; animi sententia iurat,
Et, nisi iudicij, uincula nulla ualent.

Pertinet huc tota illa fabula. Adduntur postea duo exempla ex Romana historia, quibus Maior Syllogismi præcedentis probatur. Prius extat apud Liuium in nono libro primæ Decadis, Secundum in L V. Epitome Flori. Habet hoc etiam amplificationem à cõtrario facto Q. Pompeij scilicet, cuius fit mentio in L I I I I. Epitome Flori. Cõfutatio quinti argumẽti est negatio causæ iurisiurandi, cui annexa est obiectio de profectione. Poterat enim uideri ex metu quodam profectus esse Romam. Ad eam sic respondet, cum quadam obiurgatione, ut iudicaretur causa per Senatum ipso suasore, ideo profectum esse. Sextum argumentum reuocat rem ad fundamentum disputationis cum repræhensione sermonis nõ fieri, sed esse honestum, quod ualde sit utile, atque omittit, quod inde uolebant colligi, manere in patria, esse domi suæ cum cõiuge, cum liberis, & alia, quæ suprà sunt recitata, esse

magnas

magnas utilitates, propterea etiam honesta fieri, nec Regulum contra has suas tantas utilitates debuisse facere. Ad hoc tamen sub initium Historiæ respondet. Elegans locus est de hac re apud Gellium lib. 1. capite tertio. Postremo laudat hoc Reguli factum Cicero, per quandam comparationem partium duarum, quòd censuit non reddendos esse captiuos, & seruato iureiurando reuertit Carthaginem, ostenditq́; exemplis, quanta fuerit reuerentia ueterum Romanorum erga iusiurandū. Tota historia Manlij extat apud Liuium in VII. & VIII. libris primæ Decadis. Quod exemplum est superiori cōtrarium, docet tamen idem, quod ad Senatus iudicium attinet, accōmodaturq́; factum illorum decem legatorum ad pugnam, quæ uidetur esse inter prudentiam & utilitatem, quod suprà plenius est explicatum. Porrò tota historia de captiuis nō reddendis publicè refertur ad præsentē collationem, quæ est inter utilitatem & fortitudinem.

Restat quarta pars.

Hactenus est utilitas in hoc libro comparata cum prudentia, iusticia, & fortitudine. Iam incipit etiam comparari cum modestia, quarta honestatis parte. Sicut autē in præcedentibus partibus est ostensum, quòd magna sit utilitatis cognatio cum ipsis, quodq́; non sint habenda pro utilibus ea, quæ cum una illarum pugnent, ita hic ostenditur, quanta sit eius cognatio cum modestia & cōtinētia, similibusq́; uirtutibus, quas omnes una appellatione uenire Ciceroni suprà satis est indicatū, nec esse quicquam iudicandum utile, quod his uirtutibus sit contrarium, quantumcunq́; speciem habeat utilitatis. Et est sanè

ea cognatio inter utile & honestum, & illas uirtutes, quæ est inter genus & species. Siquidem idem sunt utile & honestũ, ut uult Cicero, idq; initio huius libri disputauit. Ac tametsi præcipue Cicero hoc docet, nihil esse pro utili habendum, quod non sit honestum, uidetur simul tamen probare tanquam coniunctionem illam honesti & utilis. Nam quod conuenit ita cum omnibus partibus aut speciebus alicuius totius aut generis, ut idem sit cum eis, necesse est idem quoque esse cum toto aut genere. Quanquam Cicero alia forma utitur: Nibil, inquiens, *cum omnibus partibus honesti, seu cum ipso honesto pugnans est utile: ergo, nihil quod est utile, pugnat cum honesto.* Sed *neque ex primo sequitur prorsus hoc,* Omne honestum est utile: *neque ex secundo illud,* Omne utile est honestum. *Quia non sequitur necessario uel ad negationem alicuius de contrario eius affirmatio de altero contrario, uel ad negationem contrarij de aliquo affirmatio alterius contrarij. Sed omittamus hæc, & putemus sane* Ciceronem *priorem partem disputare.* In *hoc loco sumit* Cicero *uoluptatem, quam homines habent pro magna utilitate, & cum ea comparat honestatem sic ut doceat uoluptatẽ non esse rem utilem. Ita autem hoc probat:*

Nibil, *quod est contrarium* Modestiæ, *utile est,*
Voluptas *est contraria* Modestiæ,
Ergo non est utilis uoluptas.

Minor *est probata ab officijs uirtutum sumpto argumento, amplificataq; longa insectatione* Epicuri, *& similium* Philosophorum, *qui aut uoluptatem summum bonum statuerunt, aut uirtutem coniunctam cum uoluptate,*

& conatur demonstrare, quantam ruinam honestatis & omnium uirtutum hæc doctrina secum trahat. Ego suprà satis ostendi, quæ sit de uoluptate Aristotelis sententia, nec satis cautè, uel nimis Stoicè facere Ciceronem, qui uoluptatem contrarium uirtutis ponat, & ne quidem inter bona uelit numerari. Profecto Epicurus non habuit omnino nullam causam, cur uoluptatem censuerit esse bonum, & quidem summum: quem tamen hic non defendo, & de hac re alibi copiosius disputabimus fortasse. Quæ hic de fine bonorum & malorum obiter sunt exposita à Cicerone, fusißimè disputata sunt ab eodem in quinto libro de Finibus bonorum & malorum.

Habes à patre munus.

Totum opus hic concluditur, & repetita sunt ferè omnia, quæ hic dicuntur ex præfatione primi libri. Sunt autem commendatio operis, & adhortatio ad lectionem eius. Item occupatio de diuersitate suæ sectæ, & Cratippi sectæ. Obseruandum est, quòd in fine subiungit superlatiuo comparatiuũ, & quidem maius quiddam illo significantem contrà, quàm pro graduum natura, pro consuetudine tamen Latini sermonis. Sic etiam est locutus Ouidius in nono libro transformationum,

Sed quæ cum tibi sit iunctißima, iunctior esse
Expetit, & uinclo tecum propiore ligari.

Elegans est omnino formula orationis, & magnum quendam impetum ac uehementiam habet.

Hæc ferè uolui & potui scribere hoc tempore, non tam, ut qualemcunq; lucem afferrem huic opusculo Ciceronis, quod tamen dignum est omnino, in quo ornando

& illu

& illustrando, ac commendando adolescentibus, omnes studium, atque operam aliquam ponant, quàm ut ostenderem studiosis talium rerum, quomodo congruerent hi Ciceronis libri cum Aristotelis libris τῶν ἠθικῶν, simulq; commonefacerem eos, ex fontibus illa tandem scholasticos etiam haurire debere. Gratius enim, ut inquit Poëta, ex ipso fonte bibuntur aquæ. Et dignus est Aristoteles, quem uelut exemplum sanæ & expeditæ doctrinæ habeamus. Quanquam non uelim uideri hoc dicere ad extenuandas Ciceronis laudes, quem scimus, & gratißimo animo recordamur, non pauca priscis & melius & elegantius docuisse. Atque utinam haberet iste author paulò plures & diligentiores lectores. Quod tamen hoc seculo propemodum accidisse uideo, licet nunc iterum hoc incipit agi, ut inquinemur illa uetere barbarie. Quid dico, ut iterum inquinemur, hoc agi? Nondum illud cœnum totum abstersimus, & uix tandem agnoscere potuimus, ac serius quàm agnouimus perfectè barbariē, et totū, (hoc enim est perfectè, ut puto, agnoscere) quod malū et pestiferū est exterminauimus, et quasi in exiliū, ut iādudū est merita, egimus, elegātiarum literarū iterum' fere nos obliuio & satietas cepit. Quod cur accidat nobis Germanis (utinam sim falsus) non uideo, nisi quòd similes habent labra lactucas, & facilè nobis tædium, talium præsertim rerum, irrepere solet. Sed reuoco me ad finem, ad quem tendit nostra oratio. Nos Commentarios conscripsimus & ædidimus, tum eorum gratia quæ nunc indicaui, tum ut periclitaremur nostrum ingenium, atque ex multorum iudicio disceremus, quan-

tum de nobis ipsi deberemus sentire iam, & in posterum sperare, imitati in hoc Apellem, & alios bonos artifices, qui non uoluerunt ex unius, aut alterius pendere iudicio, sed multorum audire sententias. Nam, ut docet Hesiodus, φήμη οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ λαοὶ φημίζουσι, θεός νύτις ἐςὶ καὶ αὐτή. Quod si animaduertam non displicuisse hunc meum laborem ijs, qui uersantur in discendis nostris literarijs artibus, non leuis mihi fuerit stimulus additus ad alia lucubranda, & fortasse, ut solet diem dies docere, meliora. Reliquum est hoc, ut Lectores rogem, ne sint iniqui huius mei facti iudices, ac meminerint fauendum esse potius conantibus aliquid honeste, quàm obstandum.

FINIS.

CORNELII MVSII DELPHI HEXASTICHON.

Somnia Scipiadæ, dubijs obscura tenebris,
Sic reperit summo Tullius ingenio:
Sicq; Valentinus, quo non uigilantior alter,
Explicuit studijs Somnia tecta suis:
Vt prudens multum iudex dubitaueris, utrum
Explicuisse fuit, an reperisse magis.

EIVSDEM DISTICHON.

Scipiadæ clari proponit Somnia Marcus,
Dissoluit Petrus Somnia: maior uter?

PETRVS IOANNES OLIVARIVS VALENtinus eruditißimo uiro Io. Martino Poblacio, Christianiß. Reginæ Franciæ primario Medico clarißimo

S. P. D.

VM in aulam Christianißimi Regis Franciæ proficiscerer, Poblaci doctißime, essetq; mihi iter molestum, primùm ob anginam, qua Baionæ miserè laborauerat: deinde ob grauedinem, quæ me Burdegalæ grauiter torserat: tum etiam ob curas, quæ subinde animum meum inuaserant, adeò ut iam fessus, & planè defatigatus cogerer Pictauij ad tempus manere, ut consuetudine doctißimorum uirorum, quibus illa Academia plurimum ualet, leuarer bona parte miseriarum mearum, euenit, ut inter colloquia referrent illi mihi quid scripsissent, & ego uicißim quid domu lusissem. Luseram enim superiori anno, cum essem in Hispania, Scholia in Somnium Scipionis, in gratiam clarißimi uiri Gasparis Ochoæ, Cæsarei Scribæ: quæ cum legerent, dicerentq; fore, ut quoniam Macrobius fusißime scripsisset, nec aliud egisset, quàm ostentare diuitias illas philosophiæ Platonicæ, hæc mea Scholia maximum adiumentum adferrent studiosis: Itaq; cum horum iudicio utcunq; respirarem, nec placuisset tantum profectum in me claudi: rogarent'que illi ut emitterem, quibus impudentißimum

 erat

erat quicquam deneg are, emisi, licet ægrè, & dedi typographo excudenda. Iam enim antea ad hæc inuitauerant & animi tui integritas, & in omni genere literarum eruditio non uulgaris: quibus ad summum medicorum fastigium prouectus, merito apud Christianißimam Reginam uales & autoritate, & gratia. Quare cum tantus esses, & probitate, & literis, non ab re fuit ad te mittere Scholia nostra, quæ nuda & planè inculta tuo patrocinio audacter prodirent: simul ut omnem impetum obtrectatorum, & eorum, qui in omnibus Aristarchum quempiam agunt, quiq; omnia damnant, facile sustinere poßent. Nõ ignorabam te hominem medicum, qui Galenum & Paulum ad unguem teneres, autores, ut scis, Platonicos, uersatum adprimè in numeris Pythagoricis, lecturum fuisse mea, quæ bonam partem philosophiæ Platonicæ complecterentur. quo magis ad hoc tuum patrocinium, & ad ea tibi consecranda, quæ grata fore censebam, inuitatus sum. Quamobrem præsta te patronum singularem, & si uoles Aristarchum: modo non deseras ea, quæ ad te tanquam ad munitißimam arcem, confugiunt. Vale, Pictauij. VII. Idus Maij. M. D. XXXV.

PETRI POMERANI VELLOCASIS SCAZON.

Alto occupatus Somnio Valentine,
Talésne Commentarios tamen reddis?
Tersos, acutos, omnibus modis summos?
Quos Lælij, quos iure Persij laudent?
Ergo ille & ille peruigil trahat noctes,
Tu Somnio indulge tuo Valentine.

PETRI IOANNIS OLIVARII VALENTINI IN M. T. CICERONIS

de Somnio Scipionis, fragmentum Præfatio.

INTER *alia, quæ uel infelicitate temporum, uel fatorum inuidia interciderunt, & (ut uerius dicam) nobis erepta sunt, illa præcipua uidentur, quæ* M. Tullius *de* Repub. *sex illis diuinis libris scripta reliquit. Quod quidem, præterquam quòd illius testimonio, ac aliorum satis confirmari poßit, hoc unum fragmentum planè indicat, quantum tribuendum foret diuinitati illorum librorum, si extarent.* Nam *cum ij, qui ante* Ciceronem *scripserunt, umbram quandam* Reipub. *attigerint, solus hic noster* νομοφύλαξ, *tanto rerum omnium periculo, tanta & tam diuina prudentia, tanto apparatu & uerborum & sententiarũ, tam uaria exemplorum copia, tanto dictionis fluxu præstitit, ut sit undiq; perfectum, & nihil requirens quod in illis libris scripsit: atq; adeo, ut merito (absit inuidia uerbo) primas facilè illi deferas.* Nã *ut demus ueteribus parẽ aut maiorem eruditionem, certe rerum omnium usum planè illis detracturus es.* Quamobrem *qui certum illũ strandæ* Reip. *præscripsit modũ, idq; ratiocinationibus ac diuisionibus absoluit, particulam quãdam gloriæ conse-*

 cutus

cutus uidetur. Porrò qui ex intricatis illis atque detortis syllogismis, moralem philosophiam ad uitæ nostræ institutionem deduxit, & in rebus gestis perinde atq; in tabellã contemplandam proposuit, totius incepti operis gloriã adeptus est, nullis profectò seculis interituram. Ita ut non sit iam dubium, uter alteri fuerit maiori emolumẽto, is qui modum scribendi obscurum de Rep. tradidit: an is, qui cum modum illum ad ipsam uitæ rationem traduceret, reddidit meliorem. Quod quàm bellè faciat Cicero, uel hoc Somnium argumento est. Cæterũ hanc particulã librorum de Repub. Macrobio debemus, ne interea eruditißimũ uirum merita laude fraudemus. et utinam ita sex oẽs libros dedisset, ut hoc fragmẽtũ: certè præclarius meritus fuisset de literis. Interea ad argumẽtũ properamus.

IN SOMNIVM SCIPIONIS PERIOCHA.

PAulus Aemilius, qui ad Cannas ab Annibale uictus ac superatus fuit, filium habuit Paulum Aemilium clarißimum uirum, & filiam Aemiliam. Paulo Aemilio iuniori nupsit Papyria Mnasonis Consularis filia, ex qua duos suscepit filios, Publium & Quintum. nupsit interea Aemilia Publio Scipioni Africano, uiro rerum gestarum gloria illustri: & qui ob expugnatum Annibalem, & deuictam Africam, Africanus dictus est. Is Publium Scipionem ex ea suscepit, qui ob imbecillitatem corporis Publium Aemilium Pauli iunioris filium adoptauit, & de suo nomine Scipionem uocauit. Fuit is magni nominis, quòd Carthaginem ac Numantiã euerterit.

Huic

Huic somnianti apparent Africanus & Paulus Aemilius iunior pater, unà cum reliquis heroibus. Sed inter alios Africanus & Paulus præcipui fiunt admonitores. hi enim solita prudentia Publium Scipionem hortantur, ut patrio ac auito imprimis exemplo, deinde aliorũ clarißimorũ uirorum rebus gestis, tum contentione aliorum, postremò summo uirtutis præmio talem se præstet in tuenda Rep. quales illi se præstiterunt. colat pietatem, iuuet patriam, conseruet ciues, paretq; sibi perpetuas illas delicias: quas facilè promerebitur, si clarißimos uiros imitatus fuerit. quin & huiusmodi gradibus illuc profectiurum Scipionem pollicentur, quò illi profecti sunt. Quòd quidem postea quam admonuerunt, describunt locum beatorum, ubi ipsi cum reliquis agunt. in qua descriptione totam Platonis Philosophiam percurrunt.

M. T. CICERONIS SOMNIVM SCIPIONIS,

Ex libro de Republica sexto.

VM in Africam uenissem, Anitio Manilio COS. ad quartã legionem Tribunus (ut scitis) militum, nihil mihi potius fuit, quàm ut Masinissam conuenirem, Regem familiæ nostræ iustis de causis amicissimũ. Ad quem ut ue-

ni, complexus me senex, collacrymauit, aliquantoque post suspexit in cœlum, &, Grates, inquit, tibi ago summe Sol, uobisque reliqui cœlites, quòd antequam ex hac uita migro, conspicio in meo regno, & his tectis, P. Cornelium Scipionem: cuius ego nomine ipso recreor. Ita nunquam ex animo meo discedit illius optimi atque inuictissimi uiri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra Repub. percontatus est: multisque uerbis ultro citroque habitis, ille nobis cōsumptus est dies. Pòst autem, regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus, cū senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniáque eius non solum facta, sed etiam dicta meminisset.

OLIVARII SCHOLIA.

CVm in Africam uenissem.) *Nondum quod sciā compertum est, fuisse hoc somnium uerum: nec in tam uarijs probatissimorum autorum sententijs quicquam ausim affirmare. utcunque tamen sit, constat dictatum fuisse à Cicerone.* Totus progressus, *à principio usque ad clausulam illam,* Deinde ut cubitum, *procemiū est, miro artificio ex uera historia huic somnio aptatū.* Factū *hoc à Cicerone data opera, ne si à somnio auspicatus fuisset, uideretur ieiuna dictio, solita carens dicēdi ubertate. Cœpit igitur ab historia.*

Anno

Anno ſexcẽteſimo I I. *ab Vrbe condita, cum bellũ Hiſpanienſe parum proſperè geſtũ eſſet in Hiſpania, adeò ut nemo eſſet, qui tribunatum aut legationẽ in Hiſpaniam accipere uellet, P. Aemilianus in medium proceßit: Quirites, inquit, poſtquã omnes hæc genera militiæ detrectant, profiteor ego militiæ genus excepturum, quodcunq; imperabitis. Hac audacia adoleſcens auxit nomen & gloriam. Itaq; creatus tribunus, miſſus eſt in Hiſpaniam ad L. Licinium Lucullum, quem ſumma humanitate excepit, iußitq; ut in Africam ad Maſinißam Maſeſylorum regem proficiſceretur. Accidit hæc profectio, L. Martio, & Anitio Manlio Coß. quo tempore Maſiniſſa in aciem aduerſus Aſdrubalem Carthaginenſium ducem proceſſurus eſſet. Spectauit prælium Aemilianus, è quodam monticulo Africæ. quo planè confecto, uictori Maſiniſſæ, & iam decrepito, occurrit Scipio gratulabundus.* Regem familiæ noſtræ iuſtis de cauſis amiciſſimum.) *Cum Maſiniſſa adoleſcens, Maſeſylorum rex, ui atq; armis à Syphace paterno regno expulſus eſſet, Africanus maior populi Romani conſenſu eundem in regnum, & in partem regni Syphacis reſtituit, confirmata cum populo Romano amicitia. Huius autem belli inter Syphacem & Maſiniſſam ſemina, quoniam latiſſime ſcribit Liuius lib. 9. ſecundi belli Punici, & Plut. in uita Africani, idcirco omittimus, ad eos autores mittẽtes lectorem.* Collachrymauit.) *Affectum indicat ſenilem, præ nimia lætitia. & eſt* κατὰ τῶν γερόντων ἦθος. Summe Sol.) *Locus iſte non leuem facit coniecturam, ut credam Afros ſidera coluiſſe more Aegyptiorum,*

antequam essent ista nomina, Iupiter, Apollo, & Minerua. quin & Strabo, & Mela, quoties de moribus Afrorum agunt, apertè aiunt eos sydera coluisse. Et nostra ætate, exploratores Africæ Meridionalis & Occidentalis, narrant nobis Nigritas, & Asenagos populos, Solem & Lunam adorare. Optimi atq; inuictissimi uiri.) *Africanum maiorem intelligit.* Vltro citroq;.) *Non est ἀλλήλοις, sed huc illuc.* Regio apparatu.) *Seruat decorum regiũ. Fuit magnificus apparatus, et tunc parta uictoria multo magnificentior. Hactenus procemium.*

Deinde ut cubitum discessimus, me & fessum de uia, & qui ad multam noctem uigilassem, arctior quàm solebat, somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc quod eramus locuti: fit enim fere, ut cogitationes, sermonesq; nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo uidelicet sæpissime uigilans solebat cogitare & loqui) Africanus se ostendit ea forma, qua mihi ex imagine eius, quàm ex ipso erat notior. Quem ut agnoui, equidem cohorrui. Sed ille: Ades, inquit, animo, & omitte timorem Scipio: & quæ dicam, memoriæ trade. Vides ne illam urbem, quæ parêre populo Romano coacta per me, renouat pristina bella, nec potest quiescere? (ostendebat autẽ Carthaginem

ginem, de excelso, & pleno stellarum, illustri & claro quodam loco) ad quam tu oppugnãdam nunc uenis penè miles. Hanc hoc biennio Consul euertes, eritq; cognomẽ id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hæreditarium. Cum autem Carthaginem deleueris, triumphum egeris, Censorq; fueris, & obieris Legatus Aegyptũ, Syriam, Asiam, Græciam, deligêre iterum Consul absens, bellum maximum conficies, Numantiamq; excindes. Sed cum eris curru Capitolium inuectus, offendes Rempublic. perturbatam consiliis nepotis mei. Hic tu Africane ostendas oportebit patriæ lumen animi, ingenii, consiliiq; tui. Sed eius temporis ancipitẽ uideo quasi fatorum uiam. Nam cum ætas tua septenos octies Solis anfractus reditusq; conuerterit, duoq; hi numeri (quorum uterq; plenus, alter altera de causa habetur) circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atq; tuum nomen se tota conuertet ciuitas: te Senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur: Tu eris unus, in quo nitatur ciuitatis salus. Ac ne multa, Dictator Remp. constituas oportet, si im-

pias propinquorum manus effugeris.

Deinde ut cubitum.) *παρασκευὴ ad somnium.* Hic mihi, credo equidem.) *Reddit somnij causas. Est autem Somnium Græcis, ὄναρ, ἐνύπνιον, & ὄνειρον. Aristoteles περὶ ἐνυπνίων, ait somnium esse ἐν ὕπνῳ φάντασμα. Sunt tamen qui ex Aristotele colligant ἐνύπνιον esse ἐν ὕπνῳ τῆς ἀρχῆς κατεχομένης φάντασμα. id est, simulachrum in somno apparens, sensu communi impedito. Quot autem modis fiant insomnia, & ex quibus causis, docet Aristoteles περὶ τῆς ἐξ ἐνυπνίων μαντικῆς. Sed apertius Galenus, in libello de præsagijs ex insomnijs, ἐπεὶ δὲ ἐν τοῖς ὕπνοις οὐκ ἐπὶ ταῖς τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ διαθέσεσι φαντάζεται μόνοις ἀλλὰ κἀκ τῶν συνήθως ἡμῖν πραττομένων ὁσημέραι. ἔνια δὲ ἐξ ὧν πεφροντίκαμεν, καὶ δή τινα μαντικῶς ὑπ' αὐτῆς προδηλοῦνται. καὶ γὰρ τοῦτο τῇ πείρᾳ μαρτυρεῖται.* Quale de Homero scribit Ennius.) *Ennius in Aiace existimauit animam Homeri in corpus eius migrasse: sequutus sententiam Pythagoricorum, quam migrationem solebat ille uocare τὴν μετεμψύχωσιν.* Quæ parêre populo Romano coacta per me.) *Post uictum Annibalem, & assertam uniuersam Italiam ab Africano maiore, coacta est Carthago, æmula imperij, parêre Romanis: & subinde tota Africa. unde Africani nomen primus adeptus est. Quod si libet altius hæc repetere, constat semina primi belli Punici fuisse, decretum Mamertinis auxilium aduersus Hieronē Syracusarum regem, cui fauebant Carthaginenses, in quo bello capti fuerunt Regulus, & C. Cornelius Scipio. tandem Luctatius bellum finiuit. Secundum bellū Punicū inchoatū fuit ab Annibale, & P. Cornelio Scipione Afri-*

cani

cani maioris patre: & absolutũ à filio, qui postea Africanus dictus est. Tertium finitum est à P. Scipione Aemiliano, cuius est hoc somnium. De excelso & pleno stellarum.) *Octauam sphæram intelligit, quæ habet stellas fixas.* Penè miles.) *Ac si diceret, qui uix excesseris ex tyrocinio militiæ.* Hanc hoc biennio Cos. euertes.) *Primum Consulatum nactus est Scipio Aemilianus ante ætatem, & idcirco reclamantibus nonnullis in comitijs, ægrè impetrauit ut Cos. crearetur. euertit Carthaginem anno septingentesimo postquam condita esset.* Triumphum egeris.) *Triumphauit Scipio de Carthagine, & exemplo Pauli Aemilij patris sui in triumpho Macedonico ludos fecit, & fugitiuos bestijs obiecit.* Obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Græciam.) *Scipio Aemilianus missus est in Aegyptum propter Ptolemæum Auletem, aduersus quem gerebat bellum Alexander, qui Syriæ tyrãnidẽ occupauerat. Eodẽ itinere in Syriam profectus est, ut Diodorum, qui Demetriũ fugauerat, & Alexandrum Alexandri filium regem creauerat, expugnaret. Inde in Asiam minorem, ad componendã pacem inter Prusiam Bithyniæ regem, & Nicomedem eius filium. Postremo in Græciam, ut Thessaliam defenderet, quam Pseudophilippus Macedonum Rex occupare uolebat.* Iterum absens Cos.) *Cum uitio ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret, delatus est ultro Scipioni Aemiliano à Senatu populo'que Romano Consulatus. quem cum ille capere ob legem, quæ uetabat quenquam intra decem annos iterum Consulem fieri licere, minime uellet, sicuti*

priori consulatu legibus solutus est. Lex *enim sic cauebat; Eundem magistratum, ni interfuerint decem anni, ne quis capito.* Bellum maximum conficies.) *Numantinum intelligit. maximum dixit, nimirum quoniam annos* XVIII *sola illa ciuitas sustinuit impetum* Romano*rum.* Numantiam excindes.) *Quartodecimo anno post deletam Carthaginem, Scipio Aemilianus Numantiam quoq; euertit, & de ea triumphauit.* Sed cum eris Capitolium curru inuectus.) *Ad triumphū Numantinum refertur.* Offendes Rempub. perturbatam consiliis nepotis mei.) C. *Gracchi intelligit, qui filius erat Corneliæ, Africani maioris filiæ. Is post Tiberiū fratrem, cùm legem Agrariam fratris exemplo promulgare uellet, interfectus est à Philocrate seruo, cum urgeretur à* L. *Opimio Cos. Hoc tēpore Aemilianus adductus fuit in Capitolium, & triumphauit de Numantia. Sunt tamen qui uelint, hoc factum fuisse in factione Tyberij fratris. Ego malim referre ad tempus factionis Cai. nam uiuente Tyberio nondum erat expugnata Numantia.* Hic tu Africane ostendas oportebit patriæ lumen.) *Post interitum Tyberij Gracchi, Fuluio Flacco, Papyrio Carbone, &* C. *Graccho Tyberij fratre triumuiris Agrarijs, promulgationem legis adornantibus, maximus in urbe fuit strepitus. coacti tam patres quàm plebs, ad Scipionem Aemilianum, tanquam ad tutißimū propugnaculum confugere, orantes ne urbem desereret tam discordem.* Sed eius temporis ancipitem uideo quasi fatorum uiam.) *Præsagit Scipioni dubiam, & ancipitem mortem. Nec hoc loco Fatum est mors, in qua*

significa

significatione autores grauißimi de fato loquũtur. Pomponius Mela lib. II. Paratiq;, *ut dictitant, cum fato iacentis uel pacisci, uel decernere. Sed est potius* εἱμαρμένη, *ut* Hesychius *ait,* ἀνάγκη μεμοιραμένη, *fatalis quædam necessitas,* καὶ βία, *& uis quædam. Sunt qui* Fatum *uocent* πρόνοιαν, *hoc est prouidentiam: ueluti* Chrysippus, Plato, *&* Aristoteles. *sed* Democritus, Heraclitus, Empedocles, *& Aristoteles, necessitatem fato adiungũt. Alij uero prouidentiam illam probant, sed necessitatem damnant. Chrysippus tamen tanquam arbiter honorarius, medium habet, declinans ad eos, qui motus uoluntarios necessitate liberatos uolunt.* Nam cum ætas tua septenos octies Solis anfractus.) *Hoc est, cum sex & quinquaginta annos attigeris. Nã septies octo sex & quinquaginta reddunt.* Duoq; *hi numeri, quorum uterq; plenus, alter altera de causa habetur circuitu naturali.* De *numero septenario tam fuse egit* Macrobius, *ut pudeat iam eadem recensere. tantùm explicabimus hunc locum, plenitudinem illam septenarij referẽtes ad ambitum Lunæ, qui absoluitur octo & uiginti diebus.* Huius *sententiæ fuit* Gellius *lib.* III. *cap.* X. *quanquam is locus, quod ad* Lunæ *circuitum attinet,* Platonis *est in* Timæo: μεὶς δ', inquit, ἐπειδὰν σελήνη περιελθοῦσα τὸν ἑαυτῆς κύκλον. Quin *& iste numerus* πρώτην καὶ ἀγαθὴν τὴν κρίσιν in morbis habere *solet, autore* Galeno περὶ κρισίμων ἡμερῶν. πρώτην, inquit, τοίνυν ἁπασῶν τῶν κρισίμων ἡμερῶν, τὴν ἑβδόμην ἄγομεν, οὐκ ἀριθμῷ δηλονότι καὶ τάξει πρώτην, ἀλλὰ δυνάμει τε καὶ ἀξιώματι. πάντα γὰρ ἔχει συλλαβοῦσα τὰ τῶν κρισίμων γνωρίσματα. Et *pauló post:* τὰ πολλὰ μὲν οὖν ἀγαθαὶ κρίσεις, αἱ

κατὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν. *Est & apud Hesychium, solitos esse olim nonnullos celebrare septimum diem ab ortu infantis,* ἑβδόμην ἡμέραν ἀπὸ γενέσεως παιδὸς ἑορτάζουσιν. *Iam octo, plenus est perfecto sphærarum numero, ex Platonis* Timæo: ἔστι δ' ὅμως οὐδὲν ἧττον κατανοῆσαι δυνατὸν, ὡς ὅγε τέλεος ἀριθμὸς, χρόνου τὸν τέλεον ἐνιαυτὸν πληροῖ τότε, ὅταν ἁπασῶν τῶν ὀκτὼ περιόδων τὰ πρὸς ἄλληλα ξυμπερανθέντα, τάχη σχῇ κεφαλήν. Anfractus.) *Dicitur anfractus, autore Varrone, ab ambitu & frangendo.* Summam tibi fatalem confecerint.) *Præsagit Scipionem moriturum, suæ ætatis anno sexto & quinquagesimo. & hãc dicit esse summam fatalem, hoc est à fatis præscriptam,* μεμοιραμένην. Ac ne multa, Dictator Rempu. cõstituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris.) *Dictator à Cos. dicebatur, & creabatur silentio noctis. ipse tamen dicebat sibi magistrum equitũ, quẽ uolebat. pugnabat pedes, & Magister equitũ eques. Summus erat magistratus, à quo non erat ius prouocandi. Fuisset haud dubie dictator Scipio Aemilianus, si manus propinquorum effugisset. Nam cum ille triumuiris agrarijs aduersaretur, & fortis ac ualidus domum se recepisset, sequenti die præter omnium opinionem mortuus inuentus est. suspecta fuit, tanquam uenenum ei dedisset, Sempronia uxor: hinc maxime, quòd soror esset Gracchorum, ne fratrum legem promulgatam infringeret. Constans fama est, id factum fuisse opera Corneliæ matris Gracchorum.*

Hic cum exclamasset Lælius, ingemuissentq́ cæteri uehementius, leniter arridens Scipio:

Scipio: Quæſo, inquit, ne me è ſomno excitetis, & pax ſit rebus. Audite cætera. Sed quo ſis Africane alacrior ad tutandã Rempub. ſic habeto. Omnibus qui patriam cõſeruauerint, adiuuerint, auxerint, certum eſſe in cœlo ac definitum locum, ubi beati ſempiterno æuo fruantur. Nihil eſt enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quàm conſilia cœtusq; hominũ iure ſociati, quæ ciuitates appellantur. Harum rectores & conſeruatores, hinc profecti, huc reuertentur. Hic ego, etſi eram perterritus, non tam mortis metu, quàm inſidiarum à meis: quæſiui tamen, uiueret'ne ipſe pater Paulus, & alij quos nos extinctos arbitraremur. Imò uero, inquit, ij uiuunt, qui è corporum uinculis tanquam è carcere euolauerunt. Veſtra uero quæ dicitur uita, mors eſt. Quin tu aſpicias ad te uenientem patrẽ Paulum. Quem ut uidi, equidem uim lacrymarum profudi. Ille autem me cõplexus atq; oſculans, flere prohibebat. Atq; ego ut primum fletu repreſſo loqui poſſe cœpi: Quæſo, inquam, pater ſanctiſsime, atque optime, quoniam hæc eſt

uita,ut Africanum audio dicere: quid moror in terris? quin huc ad uos uenire propero? Nõ est ita,inquit ille. Nisi enim deus is,cuius hoc templum est omne quod conspicis, istis te corporis custodijs liberauerit,huc tibi aditus patere non potest. Homines enim sunt hac lege generati,qui tuerentur illum globum,quem in hoc templo medium uides, quæ Terra dicitur. Hisq́ animus datus est ex illis sempiternis ignibus,quæ Sidera & Stellas uocatis: quæ rotundæ & globosæ diuinis animatæ mentibus,circulos suos orbesq́ conficiunt celeritate mirabili. Quare & tibi Publi, & pijs omnibus retinendus est animus in custodia corporis: nec iniussu eius à quo ille est uobis datus,ex hominum uita migrandum est, ne munus humanum assignatum à Deo defugisse uideamini. Sed sic Scipio,ut auus hic tuus, ut ego qui te genui, iustitiam cole & pietatem: quæ cum sit magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est: quia ea uita,uia est in cœlum, & in hunc cœtum eorum qui iam uixerunt,& corpore laxati illum incolunt locum quem uides (erat autem is splendidißimo

dissimo candore inter flammas elucẽs circulus) quem uos (ut à Graijs accepistis) orbem Lacteum nuncupatis.

Sed quo sis Africane alacrior.) *Absoluto diuino præsagio gestorum triumphorum, & obitus Scipionis, consolatur Africanus Scipionem, nõ esse dicens propter quod illa tametsi ardua uereri debeat. Paratum enim esse præmium ijs, qui patriam conseruauerint.* Certum esse in cœlo & definitum locum, ubi beati sempiterno æuo fruantur.) A' *principijs orditur Academiæ. Eius enim principia sunt, animam esse immortalem: quod Plato in Phædro ostendit, & in Phædone prolixius, confirmatq; in Timæo, & libris de Legibus. quanquam ante Platonem id senserit Pythagoras, & post Platonem Aristoteles. Sed quoniam sunt qui pugnacissime contendant, Aristotelem minus aperte loquutum fuisse de immortalitate: dicam quid sentiam, nec obiter: quando & hic locus ex immortalitate animæ pendet. Nec uideo, ubi non aperte recensuerit Aristoteles hanc animi immortalitatẽ: nisi quis uelit eundem, dicentem tertio* περὶ ψυχῆς *animam esse impassibilem, non aperte loqui. uerba eius habent in hunc modum,* καὶ οὗτος ὁ νοῦς ἀπαθὴς τῇ οὐσίᾳ ὢν ἐνέργεια. *Et paulò pòst de eodem intellectu agens, inquit,* καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον. *Et in libro* περὶ κόσμου, *cum sententiam Platonis de Deo confirmat, uidelicet eũ iustũ esse, hæc addit:* τῷ δὲ ἀεὶ ξυνέπεται δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρός, ἧς ὁ εὐδαιμονήσειν μέλλων, *& alia. quid obsecro apertius? Et lib. 11.* περὶ ζώων γενέσεως,

 postquam

postquã dixerat esse alias animas, quæ extrinsecus in corpus uenirent, alias quæ intra corpus fierẽt, colligit postea animũ esse diuinum. λείπεται) δὲ, *inquit,* τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι, καὶ θεῖον εἶναι μόνον. *Quæso quid dici potest clarius? Hac disciplina explodũtur* Epicurus, Metrodorus, *&* Hieronymus Rhodius: *si uera sunt quæ de illis ab eruditis prodita sunt. Ij enim animam una cum corpore interire existimarũt.* Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem mundum regit.) *Hoc argumento facile reijcitur* Diagoras, *&* Theodorus Cyrenaicus, *qui nullos putabant Deos esse: &* Protagoras, *qui dubitabat. nec admittuntur* Epicurei, *qui omnino nullam habere censerent rerum humanarũ procurationem* Deos. *Ij soli probãtur, qui* Deorũ *mente atq; ratione mundum administrari & regi censent: neq; id solum, sed etiã ab eisdem uitæ hominum consuli, & prouideri, cuiusmodi fuere* Orpheus, Linus, Homerus, Hesiodus, Pythagoras, *& tota uetus* Academia, Stoici *quoq; &* Peripatetici: *quam sententiam sequuta est noua* Academia, *cuius princeps fuit* Arcesilas. Quàm consilia cœtusq; hominũ iure sociati, quæ ciuitates appellãtur.) *Definitio ciuitatis ex* Platone *in libris de* Repu. *&* Aristotele *in* Politicis, *quanquã* Rodolphus Agricola *in libris de* Inuentione *ampliorẽ eã faciat.* Harum rectores & cõseruatores hinc profecti, huc reuertentur.) *Hæc omnia ad animum referũtur.* Insidiarũ à meis.) *Propinquis.* Pater Paulus.) *De* Paulo Aemilio Iuniore *intelligit, nam* Africani *maioris filius erat adoptione.* Imò uero ij uiuunt, qui è corporis uinculis tanquam è carcere euolauerũt.) *Hæc sunt*

planè

planè Socratica. Ipse Socrates in Phædone Platonis, bibiturus cicutam, inter alia, quæ de anima præsentibus discipulis disputauit, illud adduxit, corpus animi esse carcerē: agere in eo animū dixit non sponte, sed ui quadam: non esse locū illum animi naturalē, sed puriorē, uidelicet cœlum: mortem solutionē esse à corpore, & reditū ad cœlestia. Vestra uero, quę dicitur uita, mors est.) *Vetus Academia uitā hanc nostrā tum* νόθον, *tum* ἀποδημίαν, *tum* θάνατον *appellauit.* Ille autem me amplexus atq; osculans.) *De Paulo Aemilio Iuniore loquitur. Sed cur non fleuit Aemilius, cum filiū cōplecteretur? id enim senile uidetur. an quòd iā ageret in eo loco, ubi nullæ lacrymæ, nulla est tristitia?* Nisi enim deus istis te corporis custodijs liberauerit, huc tibi aditus patêre non potest.) *Platonicū est, sed quid dico Platonicū? imò Christianū, ut magno argumento esse debeat, ueteres Philosophos damnasse eos, qui sibi mortē consciuerant: cum hic tandiu sit agendū, quandiu Deus uolet. Plinius tamen nescio qua ratione in II. Naturalis historiæ cēset, posse sibi mortē consciscere, datum homini à natura inter optima.* Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerētur illum globum, quem in hoc templo mediū uides, quæ dicitur terra.) *Terrā esse globosam, refert Claudius Ptolemæus III. capite* τῆς μεγάλης πραγματείας. *ait enim id deprehendi ex uario ortu & occasu stellarum fixarum, & ex defectu lunæ. nam cum non eadem hora noctis in partibus longitudine differentibus fiant lunæ defectus, cōstetq; cœli figurā id non efficere: consequēs igitur erit, terræ rotunditatē in causa esse. Terram autē à terēdo*

dictam esse, autor est Varro, quòd teritur. propterea in libris, inquit, augurũ unico r scribebatur. Tuentur homines terram: nec iniuria. illa enim est hominũ. Plin. lib. II. *Naturalis historiæ, capite* LXIII. *Sic inquit, hominum terra, ut cœlum* Dei. *Templum à tuendo dictũ esse, refert Varro. Hinc, inquit, cœlum, qua tuemur, dictũ templum: hinc natura cœlũ templum est, & auspicio sunt templa ædes sacræ, templum autem uniuersum est spatium, quod cœlũ & elementa cõprehendit, præter terrã.* Hisq; animus datus est, ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas uocatis.) *Sidera appellantur, autore Varrone, quia insiduntur, & significãt aliquid in terris perurendo. Sunt tamen, qui uelint dicta esse à* συνείδειν; *quia simul uideantur in aliquo signo. Plato in Timæo; cœlũ ait constare quatuor elementis, quẽadmodum hæc inferiora corpora: sed dicit, illa esse multo puriora, multo subtiliora, & alterius naturæ, quàm sint hæc.* In Cratylo *asserit, sidera naturæ esse ignes, & astra dicta esse* ἀπὸ τοῦ ἀστράπτειν, *quod est coruscare. Sic ille habet:* τὰ δὲ ἄστρα ἔοικε τῆς ἀστραπῆς ἐπωνυμίαν ἔχειν. *id enim proprium est ignis. Quanquã & ipse Plato in Timæo apertè docet, Deũ initio mũdi ignem & terram fecisse: cœlum appellans ignẽ, terrã autem hæc inferiora. Verba eius habẽt in hunc modum:* σωματοειδὲς δὴ καὶ ὁρατὸν, ἁπτόντε δεῖ τὸ γενόμενον εἶναι, χωρισθὲν δέ τε πυρὸς, οὐδὲν ἂν ποτε ὁρατὸν γένοιτο, οὐδὲ ἁπτὸν, ἄνευ τινὸς στερεοῦ. στερεὸν δὲ οὐκ ἄνευ γῆς: ὅθεν ἐκ πυρὸς καὶ γῆς τὸ τοῦ παντὸς ἀρχόμενος συνιστάναι σῶμα ὁ θεὸς ἐποίει. *Chalcidius Platonicus asserit Solẽ esse igneũ, quòd præbeat cœlo sensibile lumẽ, uiuificũ calorẽ, motumq; promptissimum*

ptißimum. Epicharmus dixit, mentem humanã esse ignẽ de sole sumptũ, cui iuncta cœlum & terra omnia produxerunt. id quod sensit Ennius, & post Enniũ Pacuuius. Quomodo autem animæ ex illis ignibus, Plato ipse osten dit in Phædone, Phædro, & Timæo. ibi enim habet, animum ex dijs habuisse originẽ. Veteres enim, ut ille ait in Cratylo, astra Deos appellabant. uerba eius sunt hæc: φαίνονταί μοι οἱ πρῶτοι τῶν ἀνθρώπων τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα τούτους μόνους θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὥσπερ νῦν πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ γῆν, καὶ ἄστρα, καὶ οὐρανόν. Quæ globosæ & rotundæ.) Plato in Timæo autor est, Deum ipsum dedisse mundo figuram sphæricam, quòd esset figura magis decora, & cœlo cognata. hinc Platonici colligunt, sidera & stellas globosas esse. Verba Platonis adducã: καὶ σχῆμα δὲ, inquit, ἔδωκεν αὐτῷ. τὸ πρέπον καὶ συγγενές. τῷ γὰρ τὰ πάντ' ἐν αὐτῷ ζῶα περιέχειν μέλλοντι ζώῳ, πρέπον ἂν εἴη σχῆμα τὸ περιειληφὸς ἐν αὐτῷ πάντα ὁπόσα σχήματα, διὸ καὶ σφαιροειδὲς ἐκ μέσου πάντῃ, πρὸς τὰς τελευτὰς ἴσον ἀπέχον, κυκλοτερὲς αὐτῷ ἐτορνεύσατο, πάντων τελεώτατον ὁμοιότατόν τε αὐτὸ ἑαυτῷ σχημάτων. Aristoteles paßim in I I. περὶ οὐρανοῦ uocat cœlũ sphæricũ: Sic ille habet: ἐπεὶ δ' ὁ οὐρανὸς θεῖος. σῶμα γάρ τι θεῖον διὰ τοῦτο ἔχει τὸ ἐγκύκλιον σῶμα. Pythagoras existimauit cœlũ esse ouatũ, Seleucus turbinatum, Epicurus uariarũ formarũ, Stoici cum Academicis & Peripateticis sphæricũ. Diuinis animatæ mentibus.) Ex Iamblico & Plotino accepimus, imprimis esse Deos, deinde dæmonas, tum animã mundi, postea animas stellarum, hinc heroas, postremo hominũ animas. Mundũ esse animatum prodidit Plato in Phædro, & prolixius in Timæo:

mco: id quod Chalcidius mira subtilitate exposuit. Aristoteles Platonis sententiã sequutus est, quam imitati sunt Diogenes & Xenophanes. quanquàm Stoici, Pythagorici, & Epicurei contrariam tenuerint. Erit tamẽ operæprecium explicare, quæ sit hæc anima mundi. hinc enim magia naturalis originẽ traxit, & alchumistica. In hac desudarunt ueteres Academici: Nec satis perspicuum est, quid Plotinus uelit. nã Iamblicus & Porphyrius ad spiritum & mentem confugiunt. Aristoteles tamen in libro de Mundo, ad Dei uirtutẽ. Nicolaus Cardinalis Cusanus animam, illam sagacitatem naturæ uocat. Bessarion Cardinalis Nicenus sentit cum Aristotele. Thomas Linacrus Anglus, medicorum omnium sui seculi facile princeps, frequenter cum essem in Anglia aiebat, problema istud nondum esse apertum. Nam quòd Galenus imitatus Platonem animam mundi tradiderit, id fuisse ei cõmune cum multis: illam tamen quæ & qualis esset, non explicuisse dicebat. M. Tullius in hoc Somnio Solem mundi mentem appellat. Plinius VI. cap. II. libri Naturalis historiæ, animum totius mundi. Quod si habenda est fides ueteribus, animam mundi dicemus Deum. idq; facimus, adducti Orphei, argumento. is enim in Hymnis, Iouem animam mundi appellat. uersus habent in hunc modum:

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος.
Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται.
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε, καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.
Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.
Ζεὺς πνοιὴ πάντεσι, Ζεὺς ἀκαμάτου πυρὸς ὁρμή.
Ζεὺς πόντου ῥίζα, Ζεὺς ἥλιος, ἠδὲ σελήνη.

Ζεὺς βα

Ζεὺς βασιλεύς, Ζεὺς ἀρχὸς ἁπάντων ἀρχικέραυνος.
Πάντας γὰρ κρύψας, αὖτις φάος ἐς πολυγηθὲς
Ἐξ ἱερῆς κραδίης ἀνενέγκατο μέρμερα ῥέζων.

Hos uersus ita uertit Apuleius:

Iuppiter omnipotens est primus, & ultimus idem.
Iuppiter est caput, & medium, Iouis omnia munus.
Iuppiter est fundamen humi, ac stellantis Olympi.
Iuppiter & mas est, & nescia fœmina mortis.
Spiritus est cunctis, ualidi uis Iuppiter ignis,
Et pelagi radix. Sol, Luna, est Iuppiter iste.
Omnipotens rex est, rei omnis Iuppiter ortus.
Nam simul occuluit, rursum extulit omnia læto
Corde suo è fato, consultor lumine rebus.

Hi uersus desiderãtur in exemplari Græco Aristotelis de Mundo. nam post illa, in quibus Aristoteles habet, διὸ καὶ ἐν τοῖς ὀρφικοῖς οὐ κακῶς λέγεται, τὰ λέγεται): sequi debẽt prædicti uersus, quod ante nos annotauit Apuleius. Gulelmus Budæus uir summa eruditione, & exactissimo iudicio, non putat hunc libellum de Mundo esse Aristotelis, quòd in eo Aristoteles usus fuerit præfatione eloquentissima, & illa quidẽ insolita. Iacobus Tusanus huius Academiæ regio stipendio literarum Græcarũ professor eruditissimus, dixit mirari se, quòd in hoc libello Aristoteles uocet Platonem generosum. Sic enim habet in calce libelli, οὐκ ἄλλο τι πλὴν ὁ θεός, καθάπερ καὶ ὁ γενναῖος Πλάτων φησίν. & hoc argumento sentit cum Budæo. Quod equidem non omnino negarim, quando olim dum libellũ in Anglia transcriberem ex exemplari Maleti Canonici Vuindisorensis, huic sententiæ nec refragatus fuerim.

Hæc obi

Hæc obiter admonuimus in gratiam studiosorum. Nunc redeamus, unde digreßi fuimus. Plato in Phædro Ioue animam mundi facit, in cuius sententiam pedibus iuit Vergilius in Palæmone, ubi Damœtam inducit cantantem:

Ab Ioue principium Musæ, Iouis omnia plena.

Et sexto Aeneidos:

Principio cœlum ac terras, camposq; liquentes,
Spiritus intus alit.

Stellas uero animatas esse docui, ubi ostendi ueteres existimasse sidera deos esse. Circulos suos orbesq; cōficiunt celeritate mirabili.) *Hæc referuntur ad motū diurnum sphærarum, quem quatuor & uiginti horarum spatio conficiunt, de quo dicam postea.* Quare & tibi Publi, & pijs omnibus, retinendus est animus in custodia corporis.) *Indicat Paulus, terrā arenam esse & campum, in quo homines clarißimus rebus gestis promereri ualent: nec inde discessuros eos dicit, donec corporis munia obierint, & ueterani iam & exerciti illuc redeant emeriti, unde uenerāt.* Sed sic Scipio, ut auus hic tuus.) *Seniorem Paulum intelligit, qui ad Cannas uictus & superatus ab Annibale fuit.* Quia ea uita uia est in cœlum.) *Postquam Paulus docuit iustitiam colendam esse, & subinde pietatem, illam erga ciues, hanc uero erga patriam, parētes, & propinquos: ostendit hac uia, his modis peruolandū esse in cœlum.* Erat autem is splendidißimo candore inter flāmas elucens circulus, quem uos ut à Graijs accepistis, orbem lacteum nuncupatis.) *Circulus Galaxia dicitur, de Græca dictione γάλα γαλαξίας, lacteus circulus est Latine. Pro-*

clus

clus autor est, circulũ esse obliquũ in octaua sphæra cœlestium circulorum conspicuũ, nec certa latitudine definitum, ex tenui & nebulosa substantia, quem ueteres circulum lacteum dixere. Ita ille habet, λοξὸς δέ ἐστι κύκλος, καὶ ὁ τοῦ γάλακτος. οὗτος μὲν οὖν μείζονι πλάτει λελόξωται τοῦ τροπικοῦ κύκλου. συνέστηκε δὲ ἐκ βραχυμερίας νεφελοειδοῦς. Aristoteles in libro de Mundo, & in libris μετεωρολογικῶν, refert circulum quendam esse in octaua sphæra, tot plenũ stellis, ut appareat planè albus. ita ille scripsit: ἐν τούτῳ γὰρ πλείω καὶ πυκνότερά ἐστιν ἄστρα, ἢ ἐν θατέρῳ. ὡς οὐδ' ἑτέραν τινὰ αἰτίαν γιγνομένου τοῦ φέγγους, ἢ διὰ τὴν τῶν ἄστρων φοράν. εἰ γὰρ ἔν τε τῷ κύκλῳ τούτῳ γίνεται, ἐν ᾧ πλεῖστα κεῖται τῶν ἄστρων, καὶ αὐτοῦ τοῦ κύκλου, ἐν ᾧ μᾶλλον φαίνεται καταπεπυκνῶσθαι καὶ μεγέθει καὶ πλήθει ἀστέρων, ταύτην εἰκὸς ὑπολαβεῖν οἰκειοτάτην αἰτίαν εἶναι τοῦ πάθους.

Ex quo omnia mihi contemplanti, præclara cætera & mirabilia uidebantur. Erant autẽ eæ stellæ, quas nunquam ex hoc loco uidimus: & eæ magnitudines omniũ, quas esse nunquam suspicati sumus. Ex quibus erat illa minima, quæ ultima cœlo, citima terris, luce lucebat aliena. Stellarũ autẽ globi, terræ magnitudinẽ facile uincebant. Iam uero ipsa terra ita mihi parua uisa est, ut me imperij nostri, quo quasi punctum eius attingimus, pœniteret. Quam cum magis intuerer, Quæso (inquit Africanus) quousque humi defixa erit tua mens? Num'ne aspicis, quæ

cis,quæ in templa ueneris? Nouē tibi orbibus,uel potius globis cōnexa sunt omnia: quorū unus est cœlestis, extimus, qui reliquos omnes cōplectitur: summus ipse Deus,arcens & cōtinens cæteros: in quo infixi sunt illi qui uoluuntur stellarū cursus sempiterni. Cui subiecti sunt septē,qui uersantur retrò,contrario motu atq; cœlū. Ex quibus unū globum possidet illa, quā in terris Saturniam nominant: Deinde est hominū generi prosper & salutaris ille fulgor,qui dicitur Iouis. Tum rutilus horribilisq; terris, quē Martem dicitis. Deinde subter mediā ferè regionē Sol obtinet,dux & princeps & moderator luminū reliquorum,mens mundi,& temperatio:tanta magnitudine,ut cūcta sua luce lustret & compleat.Hunc ut comites cōsequuntur alter Veneris,alter Mercurij cursus.In infimoq; orbe Luna radijs Solis accensa cōuertitur. Infra autem iam nihil est nisi mortale & caducū,præter animos hominū generi Deorum munere datos.Supra Lunā sunt æterna omnia. Nam ea, quæ est media & noua tellus,neq; mouetur,& infima est,& in eam feruntur omnia nutu suo pondera.

Erant

Erant autem hæ ſtellæ.) *De ſtellis uidetur loqui erraticis, quas Græci πλανήτας uocant.* Quas nunquã ex hoc loco uidimus.) *Re uera ita eſt. nam magnitudo planetarum non uiſitur è terris, quamuis ipſi planetæ uideantur.* Ex quibus erat illa minima, quæ ultima cœlo.) *Hæc ſi non referantur ad orbem lunæ, non uideo quomodo uerum habeant, niſi dixeris Ciceronem exiſtimaſſe, Lunam eſſe minimam: quod falſum eſſe conſtat. nam Mercurius eſt minor Luna, & Venus quoq;, ſi habenda eſt fides Ptolemæo, quinto libro τῆς μεγάλης πραγματείας, & ijs, quæ deprehenſa ſunt ab Alphragano & Thebitio Arabibus. Quod ſi libuerit in ſumma magnitudinem planetarũ cognoſcere, lege Commentarios in ſphærã Iacobi fabri Stapulẽſis.* Luce lucebat aliena.) *Id ueterum omnium conſenſu receptum eſt. Plinius v I. cap. I I. libri Naturalis hiſtoriæ autor eſt, Solem lumen ſuum cæteris ſideribus fœnerare.* Iam uero ipſa terra ita mihi parua uiſa eſt.) *Terram punctum eſſe & centrum, ſi ad cœlum conferatur, profitentur Proclus, Cleomedes, & Claudius Ptolemæus primo libro τῆς μεγάλης πραγματείας. quod enim in circulo punctum eſt, id terra in mundo.* Vt me imperij noſtri pœniteret.) *Lubet referre, quæ Plinius lib. I I. Naturalis hiſtoriæ, capite LXVIII. adducit de terræ habitatione. is enim, poſtquã dixerat particulam ſolam terræ habitari, exclamat quodam epiphonemate: Hæc eſt, inquit, materia gloriæ noſtræ, hæc ſedes, hic honores gerimus, hic exercemus imperia, hic opes cupimus, hic tumultuatur humanum genus, hic inſtauramus bella etiam ciuilia, mutuiſq; cædibus la-*

xiorem facimus terram. & ut publicos gentium furores transeam, hæc in qua conterminos pellimus, furtoq; uicini cespitem nostro solo affodimus: ut qui latissime rura metatus fuerit, ultraq; fines exegerit accolas, quota terrarũ parte gaudeat, uel cum ad mensuram auaritiæ suæ propagauerit, quã tamen proportionẽ defunctus eius obtineat? Quęso, inquit Africanus, quousq; humi defixa erit tua mens?) *Eos damnare uidetur, qui perpetuò contẽplantur hæc terrena, nec sciũt se abducere ab illis.* Nouem tibi orbibus, uel potius globis, connexa sunt omnia.) *Quotquot fuere ante Ptolemæum, octo sphæris cœlum distinxere: Plato in Timæo, Aristoteles* περὶ οὐρανοῦ, *Cicero in hoc Somnio, & in libello de Vniuersitate. quanquam in hoc somnio terram orbem facit, quæ cũ octo sphæris nouem orbes absoluit. Plinius o~~cto~~, capite octauo, 11. libri Naturalis historiæ. Plato & Aristoteles solem in secũdo cœlo lunæ proximum collocauerunt. Cicero, & post Ciceronẽ omnes, in quarto. Ptolemæus 1. lib.* τῆς μεγάλης πραγματείας *deprehẽsis duobus motibus octauæ sphæræ, altero ab oriente in occidentem, spatio quatuor & uiginti horarũ, altero ab occidente in orientem longo temporis interuallo, ratiocinatus est esse alium orbem cui soli conueniret motus ille citissimus ab oriente in occidentem. Itaq; posuit nouem sphæras, siue nouem orbes. nostro autem seculo numerus productus est ad decẽ. Igitur Plato solem in 11. orbe iuxta lunam posuit. uerba eius in Timæo, sunt hæc:* σελήνην μὲν εἰς τὸν περὶ γῆν πρῶτον, ἥλιον δὲ εἰς τὸν δεύτερον ὑπὲρ γῆς. *& Aristoteles in libello de Mundo,* εἶτα ὁ ἥλιος, καὶ τελευταῖος ὁ τῆς σελήνης. Quorũ

unus

unus est cœlestis extimus, qui reliquos omnes cō- plectitur.) *De cœlo stellato loquitur, quod omnes alios complectitur.* In quo infixi sunt.) *De stellis fixis agit.* Qui uoluuntur stellarum cursus sempiterni.) *Indicat firmamentum, siue octauam sphæram, unico motu, & illo quidem citißimo moueri, ab oriente in occidentem.* Cui subiecti sunt septem, qui uersantur retro contrario motu.) *Duo sunt sphærarum cœlestium motus, alter citißimus & uelocißimus, quo octaua sphæra quatuor et uiginti horis peragit circulū suum ab oriente in occidentem, iterū ueniens in orientem. & hic motus est uniformis & æqualis, nullam noscens uarietatem: quo motu firmamentum secum trahit omnes alias sphæras: & hic motus fit supra axem mundi, & polos. Alter uerò motus est, quo unaquæq; septem sphærarum mouetur ab occidente in orientem, supra axem Zodiaci, & polos. sed hic motus contranititur alteri, tametsi non sit contrarius: quandoquidem motui circulari nullus motus est contrarius. Quòd autem cœlum moueatur his motibus, constat ex ijs quæ non modo instrumentis, uerum etiam absq; eorum auxilio deprehensa sunt. Quo magis miror, Lactantium Firmianum tam constanter affirmasse, cœlum non moueri, sed terram. cuius sententiam secutus est Nicolaus Cusanus, uarijs argumētis.* Saturniam.) *Octauam sphæram sequitur Saturnus. hic planeta proprio motu peragit circulum suum spatio triginta annorum, id quod testatur Plinius libro 2. cap. 8. Vitruuius lib. 9. capite 4. de Architectura, colligit Saturnum mensibus 29. & aliquot diebus, absoluere unū signum.* Pro-

sper & salutaris fulgor, qui dicitur Iouis.) *Aristoteles hunc planetam lucidum uocat. ita habet in libro de Mundo,* ἐφεξῆς δὲ ὁ τοῦ φαίθοντος Διὸς λεγόμενος. *Salutaris dicitur & prosper, quia est temperatus. est enim Saturnus gelidus ac frigidus, ex Plinio li. 2. cap. 8. & ex Ptolemæo in Apotelesmatis, apotelesmate 62. Mars uerò est calidus, ex cuius feruore, & rigore Saturni, tẽperatur medius Iuppiter: ex eodem Ptolemæo & Plinio. Hinc est, quòd interiectus ambobus sit Iupiter deus salutaris. Ambit circulum suum duodecim annorum interuallo: percurret unum signum, ex Vitruuio, 9. lib. cap. 4. spatio trecentorum & quinguaginta quinq; dierum, medius motus Iouis unius diei erit.* $\frac{m}{4}\ \frac{2}{59}\ \frac{3}{14}\ \frac{4}{26}\ \frac{5}{46}\ \frac{6}{31}$ *Idem in alijs dicerem, sed longum esset omnia scribere. Legat, qui uolet, Ptolemæum libro 9.* τῆς μεγάλης πραγματείας. Tum rutilus horribilisq; terris quem Martis dicitis.) *Aristoteles rutilum siue igneum appellat, in libro de Mundo,* εἶθ᾽ ὁ πυρόεις ὁ ἡρακλέους καὶ ἄρεος προσαγορευόμενος. *Horribilis, ad effectum pertinet. circuit orbem suum duobus annis.* Sol obtinet, dux & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio.) *Esto quòd Sol reuera planeta sit, ueteres tamen minime inter planetas numerabant, quod fecit Plinius libro 2. capite octauo, cum dicit: Omnium autem errantium syderum meatus, interq; ea Solis & Lunæ. Apparet Plinium existimasse, Solem & Lunam non esse errantes: & Theon in Ptolemæum & in Aratum non numerari ait hæc inter erratica sidera. Dux, eò spectare uidetur, quòd sit omnium siderum rector, ut refert*

fert Plinius libro 2. cap. 6. & uniuersæ naturæ regimen habeat. Moderator luminum dicitur, quòd lumen suum cæteris sideribus fœneret. Mens mundi, & animus quoq; dictus est: ita Plinius lib. 2. cap. 6. Hunc mundi esse totius animum, ac planius mentem credere decet. quin & numen, eodem Plinio autore, dictum est. Temperatio: hanc particulam exprimit Plinius docte, eodem capite, 2. libri: Hic, inquit, uices temporum, annumq́; semper renascentem ex usu naturæ temperat. Temperat quoq; sidera alia. nam cum planeta aliquis recedit statutis gradibus à Sole, non potest ultra recedere. nam Venus non potest à Sole, longius abesse, quàm XLVII. *gradibus, & Mercurius* XXVIII. Tanta magnitudine.) *Macrobius dixit, Solem octies duntaxat maiorem esse terra. quod si ita est, non erit tanta magnitudo, quantam hic facit Cicero. Propterea maiorem fidem habent, quæ Thebitius de magnitudine planetarum scripsit. ut sit datum, eam esse proportionem cubi ad cubum, quæ globi ad globum. Hoc statuto, Thebitius mirus artifex & in depræhendenda stellarum magnitudine solers, supputatis omnibus collegit, Solem maiorem terra centies sexagies sexies, additis tribus octauis. Cognita igitur terræ magnitudine, facile existet Solis magnitudo. Absoluit Sol circulũ suũ trecentis et sexaginta diebus cum sex horis. Hæc additio deprehẽsa est ex ratione umbrarum in Sciothere. hinc est quòd quinto quoque anno unus intercalaris dies additur, ut ratio dierum & horarum æquinoctialium congruat Solis cursui. hoc quidem fit in Februario, propterea uocatus fuit* ἐμβόλιμαιος. *Hæc intercalatio in spatio centũ annorũ non*

congruit cursui Solis. deest enim unus dies, & una quarta diei: nam in centum annis sunt sex dies, ferè cum dimidio. Itaq; in quolibet anno reliquuntur LXVIII. secunda, quæ addita faciũt octoginta minuta. Alter Veneris.) Hunc orbem uocat Aristoteles φώσφορον, οἱ δὲ ἥρας προσαγορεύουσιν, alij uocãt Isidis, alij Matris deûm. Plinius lib. 2. capite 8. uocat planetam uagum alterno meatu, quòd modo antecedat, modo subsequatur Solem. Sumptum hoc ex Cicerone, 2. de Naturâ deorum. Venus dicitur eidem Ciceroni, quòd ad omnes res ueniat: ab Sole nunquam absistens partibus sex atq; quadraginta longius: ut autor est Plinius libro secundo, capite octauo, Cicero 2. de Natura deorum scribit, Venerem non longius à Sole discedere duobus signis, hoc est sexaginta partibus. ambit circulũ suũ tricenis & duodequinquagenis diebus. Alter Mercurij.) Aristoteles in libro de Mundo uocat τὸν ἱερὸν, sacrum Mercurij siue Apollinis. Mercurius Græcis est ἕρμης, ab ἑρμηνεὺς interpres & nuncius. Ferè eodem interuallo temporis absoluit circulum suum, quo Venus: ocyore tamen ambitu nouem dierum. In infimo orbe Luna radijs Solis accẽsa conuertitur.) Nouißimum sydus est Luna, à Sole lumen habens, minimo ambitu circumuoluta, uicenis diebus septenisq; spacium sui circuli absoluens. Græcis σελήνη dicta, à σέλας & νέον, quòd nouum & uetus lumen recipiat à Sole: Plato in Cratylo. Nona tellus.) Videtur terram nonum facere orbem, aduersus omnes & ueteres & recentiores. Pondera nutu suo,) id est, natura sua.

Quæ

Quæ cum intuerer ſtupens,ut me recepi:Quis hic,inquam,quis eſt qui complet aures meas tantus & tam dulcis ſonus? Hic eſt, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus,ſed tamen pro rata portione diſtinctis, impulſu & motu ipſorum orbium conficitur: qui acuta cum grauibus temperans, uarios æquabiliter concentus efficit. Nec enim ſilentio tanti motus incitari poſſunt: & natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acute ſonent. Quam ob cauſam ſummus ille ſtelliferi cœli curſus, cuius conuerſio cōcitatior eſt,acuto & excitato mouetur ſono:grauiſſimo autem hic lunaris atque infimus. Nā terra nona immobilis manens ima ſede ſemper hæret, complexa mediū mundi locum. Illi autem octo curſus, in quibus duplex uis eſt modorū, ſeptem efficiunt diſtinctos interuallis ſonos,qui numerus rerū omniū ferè nodus eſt. Quod docti homines neruis imitati atque cantibus,aperuere ſibi reditū ad hunc locum:ſicut alij qui prȩſtantibus ingenijs in uita humana, diuina ſtudia coluerunt. Hoc ſonitu oppletæ aures hominum obſurduerunt, nec eſt ullus he-

betior sensus in uobis: sicut ubi Nilus ad illa quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus, ea gens quæ illum locum accolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. Hic uero tantus est totius mūdi in citissima conuersione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint. sicut intueri solē aduersum nequitis, eiusq; radijs acies uestra, sensusq; uincitur.

Hic est, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus.) *Interrogatus Africanus maior, quis esset sonus ille cœlestis tam dulcis. respondet,* Hic est, qui interual*lis coniunctus imparibus. Erit iam nobis res cum Pythagora, quanquam prolixius fortaßis quàm exigebat ratio scholiorum. Sed dabunt hoc nobis studiosi, quibus prodesse cupimus. non enim potest dici tantus concentus succinctius. Igitur Pythagoras autor harmoniæ cœlestis, cū ex collisione istorum corporum consonantias hic fecisset: eodem argumento id fecit in cœlis, in quibus diapason consonantiam ex eorum motu deprehendit: Quæ ut omnibus fiāt aperta, nonnullis definitionibus utemur. Sonus est, quod ex duorum corporum collisione fit. Interuallum est, spatiorum soni grauis & acuti proportio, seu habitudo. Spacium est, neruus, chorda, aër, aut quid simile, à quo sonum elicimus. Consonantia est, soni grauis acutiq; mixtura. Tonus est, consonantiæ principium, ex soni ad sonum sesquioctaua proportione proueniēs. Sesquioctaua*

quioctaua proportio est, quando maius continet minus semel tantum, & unam octauam minoris, ut, nouem ad octo. Sed quia tonus non potest diuidi in duo æqualia, duæ erunt partes toni inæquales: altera maior, quæ uocatur semitonium maius: altera minor, quæ uocatur semitonium minus. Consonantiæ simplices sunt tres, diatessaron, diapente, & diapason. Compositæ duæ, diapason, diapente,& bis diapason. Diatessaron est consonãtia, quæ ex interualli sesquitertia ratione nascitur. Est autem proportio sesquitertia, quando maius continet minus semel dumtaxat, & eius tertiam partem, ut, quatuor ad tria. Diapente, quæ nascitur ex sesquialtera. Sesquialtera est, quando maius continet minus semel tantum & alteram eius partem, ut tria ad duo. Diapason, quæ ex dupla: est autem dupla, quando maius continet minus bis tantũ,ut quatuor ad duo. Compositæ consonantiæ ex simplicibus constant. Sonus est multiplex: acutissimus & dicitur Nete:iuxta acutissimũ,& dicitur Paranete:iuxta mediũ, & dicitur Paramese: Medius, & dicitur Mese. Index,& dicitur Lichanõ, iuxta grauẽ,et dicitur Parhypate: grauissimus,et dicitur Hypate. Modi sunt septẽ,hypodorius, hypophrygius,hypolydius,dorius,phrygius,lydius, mixolydius. Melorũ tria genera,diatonici, chromatici & enharmonici. Diatonicum per Semitonium minus & duos tonos procedit, cuius Pythagoras in harmonia cœlesti habuit rationẽ. In hoc genere mixolydius est acutissimus, et hypodorius grauissimus. Sic igitur statuemus modos cũ uocibus,mixolydius nete,lydius paranete,phry

gius paramese, Dorius mese: hypolydius lichanon, hypophrygius parhypate, hypodorius hypate. Restat cognoscere Diapason cõsonãtiã fieri ex diapẽte et diatessaron, non aliter quàm duplam fieri dicimus ex sesquialtera & sesquitertia. Statuamus præterea, diateßaron constare duobus tonis & semitonio minore, quod aliâs in theorematis musicis demonstratum est: diapente tribus tonis & semitonio minore. hinc fiet, diapason constare quinq; tonis, & duobus semitonijs minoribus, quæ non complent tonum. His igitur præfatis, duplex erit consideratio orbium cœlestium. nam aut est habenda ratio motus diurni, aut proprij, quo unusquisq; propriè mouetur. Pythagoras, quem Cicero noster imitatur, nullã habuit rationẽ motus proprij, sed diurni dũtaxat, quo ordine Luna erit grauißima hypate, Mercurius parhypate, Venus lichanõ Sol mese, Mars paramese, Iupiter paranete, Saturnus nete: octaua sphæra sonũ habebit acutum, respondentẽ sono grauißimo Lunæ. Erunt igitur septem interualla, & octo soni. Porrò cùm hæc harmonia fiat per Diatonicum, erit ordo tonorum talis. Luna erit tonus, Mercurius tonus, Venus semitonium minus, Sol tonus, Mars tonus, Iuppiter semitonium minus, Saturnus tonus. erit igitur absoluta consonantia diapason, ex quinq; constans tonis & duobus semitonijs minoribus. Rursus Luna erit hypodorius, Mercurius hypophrygius, Venus hypolydius, Sol dorius, Mars phrygius, Iuppiter lydius, Saturnus mixolydius. Plinius aliter. Sed ego non uideo, quo argumento dicit Iouem esse phrygium, cum sit semitonium: nisi uelit hunc concentum non fieri in Diatonico, sed alio genere

nere. nos uero Pythagoram secuti sumus, quanquam fusius, & præter leges scholiorum. sed iam precati fuimus ueniã. Qui numerus rerum omnium nodus est.) *Septenarium docet esse nodum. Qui uolent huius loci enarrationem, legant ea, quæ annotauit huius orbis decus* ERAS. ROTEROD. *Huic loco congruit perfectio septenarij Homerica, & postea Vergiliana, O' terq; quaterq; beati: deinde obseruatio illa Hippocratis in admouendis medicamentis, & supputandis diebus imparibus.* Quod docti homines neruis imitati.) *Pythagorã indicat, & Aristoxenum, Terpandrũ, & alios musicos.* Aures obsurduerunt.) *Tanta est harmonia, tanta suauitas cœlestis musicæ, ut aures nostræ obsurduerint, non aliter atque Sol cum uisum nostrum attingit.* Catadupa nominãtur.) κατάδουπος *Hesychio est,* ὀργίλος καταῤῥάκτης, *id est impetuosus seu præceps locus, unde aqua ruit In Elephantide urbe Aegyptia sunt montes quidam, distinguẽtes Aethiopiam sub Aegypto ab Aegypto, in quibus sunt Nili cataractes, autore Herodoto, & Strab. lib. ultimo, ubi nobis narrat suam peregrinationem. Hinc est, ut Aethiopes qui agunt prope cataractas, & Aegyptij, propter magnitudinem sonitus obsurduerint.*

Hæc ego admirãs, referebam tamen oculos ad terram idẽtidem. Tum Aphricanus: Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum ac domum contemplari. Quæ si tibi parua, ut est, ita uidetur: hæc cœlestia semper spectato, illa humana contemnito. Tu

enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam consequi gloriam potes? uides habitari in terra raris & angustis in locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, uastas solitudines interiectas hosque qui incolunt terram, nō modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliјs ad alios manare possit: sed partim obliquos, partim transuersos, partim etiam aduersos stare uobis: à quibus expectare gloriā certe nullam potestis. Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam & circundatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diuersos, & ipsis cœli uerticibus ex utraque parte subnixos, obriguisse pruina uides: medium autem illum & maximum, solis ardore torreri. Duo sūt habitabiles, quorum australis ille (in quo qui insistūt, aduersa uobis urgent uestigia) nihil ad uestrum genus. Hic autē alter subiectus Aquiloni, quem incolitis, cerne quàm uos tenui parte contingat. Omnis enim terra quæ colitur à uobis, angustata uerticibus, lateribus latior, parua quædam insula est, circunfusa illo mari quod Atlanticum, quod magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui

tamen tanto nomine quàm sit paruus, uides. Ex his ipsis cultis notisq́ terris, num aut tuum, aut cuiusquam nostrum nomen uel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, uel illum Gangem transnare? Quis in reliquis orientis aut obeuntis solis ultimis, aut Aquilonis Austri'ue partibus tuum nomen audiet? Quibus amputatis, cernis profecto quantis in angustijs uestra se gloria dilatari uelit. Ipsi autem qui de uobis loquuntur, quàm diu loquentur?

Humana contemnito.) *Hortatur Africanus Aemilianũ, ut cœlestia semper spectet. Admonitio uerè Christiana, quanquam ex ethnico pectore deprompta: ut magno argumento esse debeat Christianis, tradidisse ethnicos pleraq;, quæ Christianum Euangelium sapiant. quamuis non eo spiritu id dixerint, quo nos & dicere, & facere debemus. Sunt enim hæc terrena, caduca, & planè uana, & quæ solo flatu facile ægrotent, labefactentur, atq; frangantur: illa uerò, cœlestia, sempiterna, quæ nunquam dissolui possunt, nec est morbus qui poßit ea affligere.* Vides habitari in terra raris & angustis locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, uastas solitudines interiectas.) *Notat quàm sit parua pars terræ, quæ habitatur, si conferatur cum interiectis solitudinibus, & cũ ea parte quæ non habitatur. nã utraq; Scythia, extra Imaum & intra Imaum, præsertim ea quæ*

septen

ſeptentrionalior eſt, omnino eſt deſerta: maxima pars minoris Aphricæ, Libyæ interioris, Aſenagarum, Nigritarum, Aethiopũ, inhabitata: bona pars Aegypti inculta noſtro ſeculo, magna pars Germaniæ et Sarmatiæ, quod aperte indicat Hercinia ſylua, ſexaginta dierũ iter occupãs, ſi ſpectes longitudinem: & nouem, ſi latitudinẽ, autoribus Cæſare, & Mela. partes ſeptentrionales Noruegiæ & Suetziæ, uniuerſa ferè Gotzia, ad hæc tota latitudo Tauri montis in Aſia inculta eſt. Taceo quanta ſit ſolitudo in Arabia Petrea, deſerta, & in maiore Armenia, & in Thracia mediterranea. Partim obliquos.) *Periœcos indicat, qui circùm habitare dicuntur. habent enim nobiſcum eundem parallelum & meridianum.* Partim tranſuerſos.) *Antœcos intelligit, qui in ſuo hemiſphærio eundem habent meridianum, quem nos: ſed nõ eundem parallelum.* Aduerſos.) *Ad Antipodas refertur, de quibus in noſtris Annotationibus in Pomponium Melam, nuper à nobis auctis, latiſsime dicturi ſumus, diximusq; publice in Academia Pictauenſi, & præterito anno frequentiſſimo auditorio Lutetiæ.* Circundatam cingulis.) *Zonas intelligit. Hos locos ubi de zonis agit Cicero, facile intelliges, tam in plano quàm in ſolido diſpoſitis quinque parallelis, utrunq; hemiſphærium continentibus. duæ zonæ quæ ſunt à polo arctico ad circulum arcticum, & à polo antarctico ad circulum antarcticũ, ſunt frigidiſsimæ, quòd longe abſint à corpore Solis.* Medium autem illum & maximum Solis ardore torreri.) *Zonam intelligit, quæ eſt inter duos tropicos cancri & capricorni. Sed cur ardeat, ratio eſt in promptu: quòd corpus Solis*

lis perpetuò inter duos tropicos decurrat. Ista igitur Zona ob calorem, & aliæ ob rigorem sunt inhabitabiles. non quòd non habitentur: nam compertum est hoc esse falsum. nam zona frigida, quæ uergit ad septentrionem, incolitur à Pilapelantibus & Engronclantibus. torrida zona, ab Aethiopibus fœlicis Aethiopiæ sub Aegypto, quæ est Presbyteri Ioannis, & ab Arabibus fœlicis Arabiæ, & in parte quadam Indiæ ditißima, ubi est Cambaya, Callicut, Cananor. habitatur & in bona parte Americæ, præsertim mediterranea: quæ hodie Peru dicitur, satis commode habitatur. Quod autem dictum est à ueteribus, zonas illas inhabitabiles esse, hoc ideo factum est, quòd regiones illas minime cognoscerent: uel, quòd non commodè habitarentur. Omnis enim terra quæ colitur à uobis, angustata uerticibus, lateribus latior.) *Geographi latitudinem terræ inter duos polos collocauere, longitudinem uero inter orientem & occidentem. & rectè quidem. Nam in omni re plana dimensio minor est semper latitudo, longitudo uero maior. Philosophi contrà longitudinem inter duos polos constituerũt, latitudinem uero inter duo puncta orientis & occidentis. Vertices appellat utrunq; polum, arcticum & antarcticum: latera, orientem & occidentem. Certum est, maiorem esse distantiam inter latera, quàm inter uertices. nam maior est tractus qui est ab Ampelusia promontorio, quod nunc dicitur La punta dalcacar, usq; ad Indiam extra Gangẽ (nam Romanis solus iste tractus notus erat) quàm sit tractus à Thyle insula usq; ad Aethiopiam sub Aegypto.* Parua quædam insula est.) *Homeri fuit sententia, & Aristotelis*

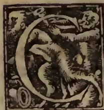
ſtotelis in libro de Mundo. Τῶν τε νήσων αἱ μέν εἰσι μεγάλαι, καθάπερ ἡ σύμπασα ἥδε οἰκουμένη λέλεκται. Vel Caucasũ hũc quem cernis, tranſcendere potuit.) *Seculo Scipionis nullũ erat Romanorũ nomẽ apud Caucaſum, minus apud Indos. Caucaſus ramus eſt Tauri montis. Taurus mõs ita diuidit totã Aſiam, ſicut Apenninus Italiam, Atlas mons Africam: & Idubeda, ſiue Iubalda Hiſpaniam. Eſt igitur Caucaſus, inter Pontum Euxinum & Caſpium ſinum, uergens ad Scythiam, quæ nunc minor Tartaria dicitur, iuxta Colchos, Albanos, & Iberos.* Vel illum Gangem tranſnare.) *Ganges amnis eſt ingens: oritur in parte quadam Tauri montis, quæ uocatur Imaus: fluit per mediam Indiam, à ſeptentrione in meridiem, defluens in Oceanum Indicum.* Quibus amputatis.) *Si igitur amputemus partes illas terræ, quibus ignoti ſumus, uix reſtat angulus terræ in quo gloria noſtra dilatari poßit. Ad hæc qui nos celebraturi ſunt, uix uno momento id facient, cũ hominũ uita breuißima ſit.* Quinetiam.) *Pergit deprimere hæc humana, & terrena. Si proles, inquit, futurorum hominum laudes uniuſcuiuſq; noſtrum à patribus acceptas poſthac cupiat poſteris tradere, certè non poterit. nam certum eſt, perituras urbes complures, & oppida uarijs alluuionibus. quod ſi ita ſit, & uidemus ante nos fuiſſe, unà cum urbibus peribunt homines, qui noſtra erant prædicaturi. Iam illud manifeſtum eſt, præcones noſtrorum actorum nec annum uicturos. nam quod uiuant annum ſolarem, uel minimum eſt. De magno anno id uelim intelligas, quem aliqui triginta ſex millium annorum faciunt, recentiores quadraginta nouem*

uem millium. Macrobius quindecim millium. Mar. Tullius rationem sequitur Platonis. est enim magnus annus Platonicus, triginta sex millium annorum: sed Cicero ab excessu Romuli supputat. Neq; te sermonibus uulgi dederis, neque in præmijs humanis spem posueris rerum tuarum.) *Sententia pia, & digna Christiano philosopho:* Noli, *inquit, aduertere quid dicat uulgus, cum magister sit erroris: nec spem aliquam reponas rerum tuarum in homine. nam uirtus ipsa ducet te ad uerum decus.* Quod de te.) *Nec refert quid de te alij dixerint. dicent enim in his terræ angustijs, in quibus omnia obruuntur hominum interitu, & obliuione posteritatis extinguuntur.* Quæ cum dixisset.) *Respondet Aemilianus se id præstaturum omnibus modis, quod Africanus admonet.* Et ille, Tu uero enitere.) *Docet Africanus, potißimam hominis partem animam esse, cuius nomine homo immortalis redditur.* Deum te igitur scito esse.) *Similitudine quadam homines dij uocantur. Nam quemadmodum Deus uiget, sentit, prouidet, regit, & moderatur orbem: ita animus uiget, sentit, prouidet, & moderatur corpus. Hinc fit, ut similitudine ac functione Deo sit quam similimus.* Nam quod semper mouetur.) *Ratiocinatio est: sed Platoni in Phædro demonstratio, mihi uero Sorites est. qua argumētatione ostendit Plato, animā esse immortalē. M. Tullius in Tusculanis, cū referret Aristotelis sententiam de anima, cōcordiam Platonis & Aristotelis in motu animæ indicauit, cum dixit animā perpetuò*

moueri

moueri et agitari. Sorites Platonis hoc modo colligitur: in primis anima ſeipſã mouet, deinde à nullo alio mouetur, tum principium eſt alijs mouendi: iam, poſtquam eſt principium, non fit ex alio: aliàs amitteret rationem principij. hinc ſi non fit ex alio, & omnia alia ex eo, non oritur: quod ſi non oritur, nec poteſt interire: nam ſi interiret, interiret principium motus: quo interempto, non mouerentur cœli, minus hæc inferiora, & ſubinde ceſſaret omnis motus, & uita omnis concideret. igitur eſt animus æternus & immortalis. Sunt autem optimæ curæ.) *Hæc eſt totius Somnij peroratio.*

PETRI IO. OLIVARII IN CICERONIS PHILOSOPHIAM MORALEM ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ, *ad illuſtriſsimum Principem Franciſcum à Soto Maiore, Ducem Beieranum.*

Ollecturo mihi, ut iuſsiſti, Princeps clariſsime, Ciceronis philoſophiam in τὰ κεφάλαια, hoc eſt in capita, paulò altius repetẽda ſunt, quæ ille Autor de ſectis Philoſophorum in pleriſque locis adducit. idq́; libenter facturus ſum, ut poſsim ipſe commodius ſcribere: & tu, quæ ſcripturus ſum, facilius intelligere. Et *quando tam ſerio rem iſtam efflagitas, dabo operam, ut hac mea diligentia, tametſi exigua, ſint tibi uel in promptu, quæ*

ptu, quæ M. Tullius, cui tu non satis tribuis, tribuis autẽ quantum potes, scripsit. Omittam seriem illam Hebræorum, Chaldæorum, ac Aegyptiorum, unde philosophiam habemus. Esset enim immensæ uetustatis repetitio. A Socrate auspicabimur, uiro cum optimo, tum etiã oraculo Apollinis sapientißimo. Huic enim fuere auditores permulti, & inter alios Plato, Antisthenes, & Aristippus. Horum solus Plato, illius uiri ingenium ac sermones immortales reddidit: cum ipse ne literam quidem reliquisset. A Platone fuere Aristoteles & Xenocrates: Aristoteles Peripateticorum, Xenocrates Academiæ ueteris nomen obtinuit. Ab Antisthene Cynici primum, deinde ueteres Stoici. Sed ab Aristippo Cyrenaici: unde Epicurus. Ex alijs Socratis discipulis, fuere Herillus & Pyrrho. Deinde ex Xenocrate, Polemon & Crantor, ueteres Academici. ex Aristotele, Theophrastus. Polemonẽ audiuit Arcesilas, princeps nouæ Academiæ. Is ex uarijs Platonis libris hoc maxime arripuit, nihil esse certi. itaq; nihil affirmabat. Eodem seculo floruit Zeno Cytieus, autor nouorum Stoicorum. Porrò Arcesylæ auditor fuit Carneades. Omnes isti ex Socrate, perinde atq; ex quodam fonte manarũt. Sunt qui uolunt Socratẽ suis colloquijs præbuisse ansam alijs uariè sentiendi. Quòd si scripsißet, dicunt posse fieri, ut eius sententia planè constitisset, nec ullus datus fuisset locus dubitandi. Cicero Academicos copiosiores ac elegantiores, Peripateticos subtiliores facit. In istis mirum artificium, in illis copiam probat. Academici dialogis prodiderunt sua: qui mos fuit ueteris & nouæ Academiæ, & quem secutus est Cicero. Peripatetici definiẽdo

Socrates, & qui ab eo philosophi.

Peripatetici.

Academia uetus.

Cynici.

Stoici ueteres.

Cyrenaici.

Academia noua.

Stoici noui.

& diuidendo industria quadam multa tradiderũt. Atqui
Ciceronis Academicæ quæst. *idem autor Academicis primas, secũdas Peripateticis defert : idq; contendit in quæstionibus Academicis. quanquàm eos nominibus differentes, re autem congruentes*
De Finibus bonor. & mal. *appellet. Hanc concordiam molitur ille in Academicis, & in libris de Finibus. Triplex ratio est philosophãdi utrisq; : una de uita & moribus, altera de rebus naturalibus, tertia de ratione disserendi. Quod attinet ad mores & ad uitam instituendam, illud præcipuũ est, & maximum, quod ad finem bonorum uel malorum spectat: in qua re Peripateticis cum Academicis conuenit. Nam omnis illa antiqua philosophia Academicorum, finem bonorum in bonis animi, hoc est in uirtute collocauit, quibus addebat bona corporis, ad uirtutis usum idonea, sine quibus ipsa uirtus frigeret. Hoc idem Aristoteles sensit, quanquam in bonis corporis nimius. Quæ omnia Cice. in quinto de Finibus, & in Academicis refert. Cætera alia, quæ ad officia pertinent, ex æquo utrisq; congruunt: & usq; adeò, ut non sit quod dubitet aliquis, desciuisse Aristotelem in hac re à Platone. Atq; hæc quidem de concordia Academicorum & Peripateticorum, in his quæ ad finem bonorum attinent. De quibus aliter sensit Aristippus, & post eũ Epicurus. Aristippus in uoluptate finẽ bonorum statuit, Epicurus ἐν τῇ ἀπαθείᾳ, quam dictionem nos, scilicet, indolentiã uertere possumus: cuius cum proprium nomen ignoraret, uoluptatem appellauit. unde rectius sensit, quàm locutus fuit. Nemo non scit, summã felicitatem omni carere dolore. Stoici uero, quorum princeps fuit Zeno, solam uirtutem summum bonum appel-*

lant

lant: quam sententiam amplificauit Chrysippus, & post Chrysippum Panætius. Herillus & Pyrrho scientiã summum bonum esse censent, omnia exæquant. negant enim aliud alio melius esse: itaq; omnem delectum adimunt. nã ubi rerum æqualitas est, ibi nulla potest esse electio. De his omnibus uberrimè Cicero in libris de Finibus. & in Academicis: ad quos te mittimus. nostrum enim erat, tantum indicare locos. Venio ad Officia, in quibus nihil nõ habent cõmune Stoici cum Academicis & Peripateticis: de quibus paulo fusius egi, quòd uideam te mirum in modum in ea affici. In primis officium aiunt id esse, quod uitæ hominum prosit, officiat nemini. Oritur autem officium ex ipsius hominis initijs atq; natura, ut quæ sibi ac alijs conueniant, uideat: quæ uero noceant, fugiat. Quod duplex faciunt, alterum summum & rectum, quod Græci κατόρθωμα uocant: alterum medium, quod καθῆκον, id est conueniens, & decens. libuit Panætio ita officium illùd appellare. Officij materiam docent esse, decorum, siue honestum: Græci uocant τὸ πρέπον. cuius decori ac honesti partes sunt, Sapientia, Iustitia, Magnitudo, & Temperantia: ex quibus partibus omnia officia existunt. De Officijs.

Diuus Ambrosius ad imitationẽ Ciceronis eadem ferè, quæ ille scripsit, temperauit præceptis Christianis. Horũ omnium exempla leguntur apud Ciceronẽ in tribus illis libris Officiorum. illustres enim sunt, & plurimum ualent exemplorum uarietate. Nos autem quædam capita persequemur. Igitur Academici, Peripatetici, & Stoici, Sapientiam uolunt in indagatione ueri ac inuentione collocari: Iustitiam, in hominum societate tuenda, tribuen- D. Ambrosius de Officijs.

do suum cuiq;, & rerum contractarum fide: Magnitudinem, in animi excelsi atq; inuicti robore: Temperantiã in omniũ quæ fiunt, quæq; dicuntur, modo & ordine. Tres ultimæ partes uersantur in actione uitæ. Prudẽtiæ & Sapientiæ sunt illa, scire uerum: cõtraria, labi, errare, nescire, decipi. duo uitia: alterum, incognita pro cognitis habere: alterum, nimis magnũ studium in res obscuras atq; difficiles conferre. Iustitiæ coniuncta est beneficentia, cuius duo sunt genera: alterum, ne cui quis noceat: alterum, ut cõmunibus pro communibus utatur, priuatis autem ut suis. Communia esse omnia natura, priuata uero nulla natura: sed aut ueteri occupatione, ut qui quondam in uacua uenerunt: aut uictoria, ut qui bello potiti sunt: lege, pactione, conditione, aut sorte. Iustitiæ contraria est iniustitia. Huius duo sunt genera: alterum eorum, qui inferunt iniuriã. quod fit duobus modis: aut aliqua perturbatione animi, ueluti ira: aut consultò, & data opera. quod etiam fieri cõtingit duobus modis: aut fraude, aut ui. Alterum genus est eorum, qui ab ijs, quibus infertur, si possunt, non propulsant iniuriã. Hoc temperauit Diuus Ambrosius in libris Officiorum. Sed horum duorum generũ prius oritur aut ex metu, cum is qui alteri nocere cogitat, timet, ne si id fecerit, ipse aliquo afficiatur incõmodo, quam speciem exercent tyranni: aut ex auaritia, siue cupiditate, ut adipiscantur ea, quæ concupierunt: aut ex ambitione, quòd ambiant imperia, honores, & gloriam. Posterius uero fit, aut propter uitandas inimicitias, aut laborẽ, aut quia sumptus suscipere nolunt: aut negligentia, pigritia, & inertia, aut proprijs studijs & occupationibus im

bus impediti. Copiosius hæc tractantur à Cicerone in libris Officiorũ, à nobis hic strictim. quanquàm ea illustriora fiunt exemplis: quæ quoniam innumera sunt apud M. Tullium, ad eundem rursus mitto Celsitudinẽ tuam. Nam quæ scribo, non ob aliud scribo, quàm ut frequentior sit tibi lectio Ciceroniana. Ex hoc fonte iustitiæ manant leges, perinde ac riuuli. Sed quia rerum quædam sunt sacræ, id est, quæ ad Deos & eorum cultum pertinẽt: quædam uero profanæ: sacras regunt pontifices, profanas magistratus profani: idcirco leges traditæ sunt, & pontificiæ & profanæ. utrasq; Cicero egregius Iuriscõsultus, in libris de Legibus prodidit. in quibus multa colligit de lege naturali, inde ex duodecim tabulis alias, multa etiã ex his quæ procedente tempore latæ sunt. Porrò ex naturæ seminibus & initijs, ut diximus, ex quibus quæ nobis ac alijs conueniunt, uidemus: quæ uero noceãt, fugimus: oritur amicitia. cuius encomium, ac uberrimos fructus, perbelle explicat Cicero, in Dialogo de Amicitia, ubi leges amicitiæ, fontem & utilitatem graphicè depingit: fontem amicitiæ amorem esse putat, nõ fictum, minus simulatum: à natura, non ab indigentia profectum, & quamuis aliquantulum pondus utilitas amicitiæ sit, cum sæpe à simulatis amicis ea præstetur, non uisa est fons amicitiæ. Media ad beneuolentiam sunt, in primis consanguinitas, præcipue parentũ & natorum: tum uirtus (nam nihil est quod magis alliciat homines ad diligẽdum, quàm uirtus, unde fit, ut etiam eos, quos nunquam uidimus, amemus:) deinde beneficiũ acceptũ. postea studium perspectum. cui adiungitur cõsuetudo. Ad hæc etiam illud addidit, uerã

De legibus.

De amicitia.

amicitiam uacare ab omni assentatione. Huc quoq; spe-
Epistolæ. *ctant, quæ in Epistolis scribit. nam etiam illa ex beneuo-lentia originem habent, dum alios alijs commendat, alios consolatur, alios admonet, alios hortatur, alijs sponte pol licetur operam suam: & huius generis plurima, quæ sine*
De Repub. *philosophia planè ieiuna sunt & frigida. Nec est quod silentio prætereamus, quanto iudicio præmiserit regia instituta, leges, auspicia, ceremonias, comitia, prouoca-tiones, patrum cõcilium, equitum ac peditum descriptio-nem: quod eruditißime, ut alia, in sex aureis libris de Re-*
Som. Scipionis. *pub. fecit, quorum unicum solum fragmentũ extat, Som-nium uidelicet Scipionis. Iam ut omni ex parte offi-cia constarent, adiecit iustitiæ adminicula, accusationem*
Orationes. *& defensionem. id quidem fecit in Orationibus tanto ap-paratu uerborum & sententiarum, tanto strepitu argu-mentorum, tam locuplete oratione, deniq; tam diuite di-ctione, ut in nullo alio loco melius ac diuinius philoso-phatus fuerit. Ipse autor est in libris de Natura Deorum, nunquàm tam belle se philosophatum fuisse, quàm in ora tionibus. Equidem existimo, & sæpius dixi amicis meis, nihil esse, siue spectes dictionem, siue moralem philoso-phiam, siue ius & Cæsareum & Pontificium, siue gra-ues sententias, quod ille non ad unguem tractauerit: tanta fuit eius copia, tanta & tam ampla supellex. Non dicam, quanto fluxu discutiat locos communes: diceres splende-re in orationibus maius quiddam, quàm homines exco-gitare poßint. Omitto referre gradatim, quæ ille in sin-gulis orationibus adducit. longum enim esset ea recense-re. Dicam semel, orationes M. Tullij omnem rationem*

instituen

instituendæ uitæ, omnem historiam, omne ius, siue sacrũ, siue profanum, omnem denique maiestatem & autoritatem comprehendisse. Quæ ex iustitia oriantur, diximus quàm strictissime. Nunc ad ea quæ magnitudinem in se continent, festinat oratio. Magnitudo igitur, in excelso atque inuicto animo consistit: ut sit munus inuicti animi, mortem ipsam cõtemnere. quod quemadmodum debeat fieri, docet M. Tullius tum in Paradoxis, tum latius in primo Tusculanarum quæstionum. in eo enim libro ex sententia Academicorum, Peripateticorum, & Stoicorum (ut obiter recenseamus locos in quibus istæ sectæ conueniunt) multa scripta reliquit. Porrò de contemnenda morte, Socraticè quidem, & ex Phædone Platonis multa profert: ex quibus planè colligit, corpus carcerem esse animi: agere ibi animum non sponte, sed ui quadam: non esse locum illum animi, sed puriorem, uidelicet cœlum: ægrotare dit animum tam diu, quàm diu est in corpore: mortem, solutionem eius esse à corpore, reditum ad cœlestia, & sanitatem quandam: deniq; nihil esse in morte, quod fortem & inuictum animum terrere debeat. Inde ad placita, quæ sunt propria Epicureorum, se conuertit: dum in secundo Tusculanarum quæstionum, dolorem non esse summum malum, aduersus eos ualentissimis argumentis contendit: colligens, dedecus maius esse malum. Hinc ad ea, quæ sunt propriè Stoicorum, se transfert: quærens, num ægritudo in sapientem cadat. Sed nec ægritudinem corporis intelligit, sed animi perturbationes, quas Græci πάθη appellant. Has nolunt Stoici in sapientẽ cadere. In quarto narrat, quid senserit Pythago-

Paradoxa, Tusculanæ quæstiones.

ras & Peripatetici, de animi perturbationibus: an uidelicet in sapientem cadant. & secutus Platonem, animum in duas partes diuidit: alteram, rationis participem, (& hæc constantissima est, non enim potest perturbari:) alteram, expertem: in qua ponuntur motus turbidi, iræ & cupiditatis. Postremo, in ultimo libro ostendit, quanti sit momenti uirtus, ad bene beateq; uiuendum: quod cum summis ipsius philosophiæ laudibus præstat. De senectute. *Eadem facilitate in Catone maiore admonet, perferendam senectam, quantumuis innumeris morbis sit plena: etiam si de illa prouerbium extat, Senectus morbus. Leuat suis exemplis nonnullas senectutis molestias: profert in medium senectutis exercitamenta uirtuti coniuncta, quæ in omni tempore incredibiles afferunt fructus: refert quantum solatij secum adducat iucunda recordatio anteactæ uitæ, multorumq; benefactorum. quæ omnia nobilitat ille exemplis: à quibus, quoniam illic recte apposita sunt, me contineo. Tuum erit, ea uel sæpius legere, Princeps ornatissime. Cæterum postquàm hæc sunt à M. Tullio tractata eruditissime, & immenso quodam dictionis ac exemplorum fluxu, restabat illud, quo ablato nostra moralis philosophia funditus euertebatur: de Fato uidelicet, de quo magna olim fuit dubitatio.* De Fato. *Nam si est fatum, ut plerique existimarunt, Dei prouidentia, uim necessitatis afferens: non dubium est, omnem tolli actionem uitæ. Propterea Cicero in libello de Fato, in primis fatum dicit esse prouidentiam Dei: in quo omnes ferè conueniunt. in hoc tamen discrimen est, quòd Democritus, Heraclitus, Empedocles, & Aristoteles, necessitatem fato adiungunt: alij*

uero

uero prouidentiam illam probant, ſed neceßitatem damnant. Chryſippus tanquam arbiter honorarius, medium habet, declinans ad eos qui motus uoluntarios neceßitate liberatos uolunt. Habes princeps Beierane in ſumma, & quodam (ut ita dicam) compendio, quæ M. Tullius in uarijs libris de moribus fuſißime ſcripſit: ſed habes ea ſine ullo apparatu, & ſine ullo planè fuco eloquentiæ. Factum quidem à me data opera. Nam cum tibi illa ſcriberem, Principi infinitis negocijs occupato, & bonarum literarum candidato, habui rationem utriuſq;: ne me accuſares imprudentiæ, quòd his meis nugis obſtreperem tuis delicatißimis auribus. Nunc non aliud uiſus ſum facere, quàm oſtendere Oceanum: nec præter inſtitutum. nam illud principio decreueram. Quod an abſoluerim, tu ipſe uideris: mihi ſatis eſt, paruiſſe iußis. Et hoc erit, dum uiuam, mihi magnæ curæ, ut uel his meis munuſculis literarijs, in quibus noſtrum ociolum conſumimus, facile cognoſcas, quàm ſim tibi deditißimus. Futurum enim eſt, ut hoc tuo fauore in literas, & in ſtudioſos, reuiuiſcant illæ in noſtra Hiſpania, quæ alioqui abſq; tuo patrocinio ſepultæ fuiſſent, quo exemplo poſteritas ipſa te & imitabitur, & mirabitur. Vale, ex Caſtro tuo Beierano.

FINIS.

VIRO CLARISSIMO ALBERTO BENDEDEO CAELIVS CALCAGNINVS S.

CIO ego quàm difficile ſit, grauiſſimo iudicio tuo ſatisfacere: ut uix quicquam ſit tam exactum, cui cenſura tua notam non præfigat. Quos ergo tu riſus, dij boni, excitabis? quom me hominẽ mediocris literaturæ in Officijs Ciceronis ingenioſum eſſe uoluiſſe ſenties. Eris tamen aliquanto in me fortaſſe æquior, ſi tecum cogitaueris, hæc me non antea ſcripta uoluiſſe, quàm tu loca aliquot Ciceronis in diſquiſitionem uocaueris: quin & uniuerſum tertium de Officijs librum in ordinem redegeris. Nullo enim alio inuitamento allici poteram, ut tantum inſanirem, niſi tu prior hoc mihi iter quaſi præmuniſſes, atque hanc feneſtram aperuiſſes. Quare aut tu te mihi æquum iudicem præbebis, aut ego tuũ in te exemplum regeram: ut uel utrunque noſtrũ eodem iudicio abſolui, uel utrunq; damnari ſit neceſſe. Bene Vale.

Diſqui

DISQVISITIONES ALIQVOT IN libros Officiorum M. T. Ciceronis, Cælio Calcagnino autore.

RIMO mihi titulus non planè satisfacit, DE OFFICIIS. Nam plenius atq; uberius De Officio existimassem, sicuti & Panætius inscripsit περὶ τοῦ καθήκοντος. Nec me fallit, Ciceronē lib. XVI. Epist. ad Atticum, ex professo hanc inscriptionem magis probasse, ceu pleniorē. Sed suæ sententiæ nullam rationem affert: quare nulla eum alia causa motum ad titulum immutandum arbitror, quàm ut à Panætio euariaret, cui palàm reclamat: quo iure, quá'ue iniuria se illi offerat occasio. Quare quum in uniuersum de eo quod ad hominem pertinet, quodq; agi deceat in omni uitæ genere, his libris pertractet Cicero: nō autem ad aliquarum personarum officia & functiones se obstringat: multo plenius est, multoq; latius propositum Ciceronis complectitur Officiū, quàm Officia. Sicut de situ terræ, quàm terrarū, libētius Geographicos meos inscripserim, sic de imperatoris officio rectius liber inscribatur, quàm imperatorū, in quo in uniuersum præscribatur, quid imperator agere debeat, & qua ratione imperatoriā potestatē administret. Contrà, uitas imperatorū, & de imperatoribus commentarios nuncupauerim, quibus non omnium

nium, sed aliquorum gesta comprehēdam. Sunt enim nonnulla uerba, quæ in numero unitatis uberius quid significent, quàm in numero multitudinis. Ad hoc exemplum titulum quoque DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM immutauit, quem Zeno περὶ τέλους, mea quidem sententia multo cōmodius inscripserat, ipso etiam Cicerone assertore, qui in tertio de Finibus inquit: Quom enim hoc sit extremum, sentis enim credo, me iam diu quod τέλος Græci dicunt, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summū: licebit enim finem pro extremo aut ultimo dicere. Quom ergo hoc sit extremum, cōgruenter naturæ cōuenienterq; uiuere, necessario sequitur, omnes sapiētes semper feliciter, absolute, fortunate uiuere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere.

31 Idem se definiturū officium pollicetur, quod à Panætio prætermissum fuisse miratur. Nec tamē ego uideo eum præstitisse, quod pollicebatur. nam protinus officij diuisionē, non definitionem aggreditur: Omnis, inquit, de officio duplex est quæstio. Quo loco obseruandum est, Ciceronē ueritate coactum de Officio, non autem de Officijs quæstionem proposuisse, & mox rursus ita conscripsisse: Atq; etiam alia diuisio est officij. Differre autem diuisionem à definitione, nemo est tam ignarus Dialecticæ, qui nesciat, uel ipso Cicerone autore in Topicis. Nam iusta definitio è genere ac differentijs constat, nec ad finitionē accersenda est diuisio: nisi forte in æquiuocis, ne in Sophistarū laqueos incidamus. Nec mihi argutator aliquis obijciat, diffinitionem & definitionē differre: prioremq; illam ad diuisionē magis, id est διαίρεσιν, quàm τὸν ὁρισμὸν

spectare

ſpectare. Nam hanc ſibi Cicero defenſionẽ ademit, quom ex Platonis imitatione dixit, omnem quæ à ratione ſuſcipitur aliqua de re inſtitutio, debere à definitione proficiſci, ut intelligatur quid ſit id, de quo diſputetur. Idemq; in Topicis: Finitio eſt, inquit, quæ id quod definitur explicat quid ſit. cuius etiã inueſtigãdæ rationẽ docte enarrat. In definiendo enim ille ordo ſeruandus eſt, ut quum ſumpſerimus ea, quæ ſunt rei quam definire uelimus cum alijs cõmunia, uſq; eò perſequendũ, dum proprium efficiatur, quod nullam aliã in rẽ transferri poßit. Ob id ergo ſubijci debuit: Officiũ eſſe actionẽ in omni uita, cum uirtute ac ratione coniunctum. Actio, genus eſt: in omni uita, tam eam officij partem complectitur, quæ ad finẽ bonorũ, id eſt felicitatem adipiſcendã, quàm eam quæ præceptis conſtat cũ uirtute differentia. quòd quicquid à uirtute abiunctum, ab officio longe abſit & ratione. Altera differentia cõmunem hanc uitam attingens, in qua decorum, id eſt τὸ πρέπον requiritur. nihil enim agendum eſt, cuius probabilis ratio afferri non poßit. Totus autem hic locus à Cicerone erutus eſt ex Phædro Platonis, apud quẽ ita Socrates loquitur: περὶ παντὸς μία ἀρχὴ τοῖς μέλλουσι καλῶς βουλεύεσθαι, εἰδέναι δεῖ περὶ οὗ ἂν ᾖ ἡ βουλή. ἢ ἅπαντος ἁμαρτάνειν ἀνάγκη. τοὺς δὲ πολλοὺς λέληθεν, ὅτι οὐκ ἴσασι τὴν οὐσίαν ἑκάστου. ὡς οὖν εἰδότες, οὐ διομολογοῦνται ἐν ἀρχῇ τῆς σκέψεως. προελθόντες δὲ τὸ εἰκὸς ἀποδιδόασιν, οὔτε γὰρ ἑαυτοῖς, οὔτε ἄλλοις ὁμολογοῦσιν. *Hoc eſt: Iis qui recte atq; ordine cõſulere uolunt, unũ eſt omnium principiũ, cognoſcere quid illud ſit, quod in conſultationẽ uenit: aliàs error accidat oportet. Nam pleriq; neſciũt, ſe rei cuiuſq; propoſitæ ſubſtantiã ignorare,*

ignorare. sed quasi sciāt, & perspectū habeant, in ipso di sceptationis initio eam declarare nō curant. In progressu igitur orationis, quod par est subsequitur, ut multa nec sibi nec alijs cōsentanea loquantur. De hoc loco nuncupatim meminit Cic. in I I. de Finib. Omnis autē in quærēdo, quæ uia quadā & ratione habetur oratio, præscribere primū debet, ut quibusdā in formulis ea res agatur: ut inter quos disseritur, cōueniat quid sit id de quo disseratur. Hoc positū in Phædro à Platone probauit Epicurus, sensitq; in omni disputatione id fieri oportere. Iureconsulti atq; Oratores non temere se definitionibus obstringūt, existimantes eas plerūq; subuerti solere, ex quo fiat, ut quicquid ijs fuerit superstructum, protinus cōcidat. de qua re ita Vlpianus libro quinquagesimo Digestorum: Omnis definitio in iure ciuili periculosa est. rarum est enim, ut nō subuerti poßit. Et Quintil. lib. V I I. Rarißima enim apud oratores reperietur illa ex consuetudine philosophorum ducta seruitus. Est enim certè seruitus, ad certa se uerba obstringendi. idq; faciēdum in libris Ciceronis de Oratore uetat M. Antonius. Nam est etiā periculosum, cum si uno uerbo sit erratum, tota causa cecidisse uideamur. optimaq; est illa uia, qua utitur Cicero pro Cecinna: ut res proponatur, uerba periclitentur.

I I I Verba Ciceronis sunt: Hac diuisione, quom præterire aliquid maximū uitium in diuidendo sit, duo prætermissa sunt. nec enim solum, utrū honestum an turpe sit deliberari solet: sed etiam duobus propositis honestis, utrum honestius: itemq; duobus propositis utilibus, utrum utilius. At tu hæc Cicero, quod tua pace dictū sit, nimis cupide, ne dicam

ne dicam anxie, Panætio obijcis. An tu uir tanti ingenij, tantusq; dogmatis professor, non meministi, apud Stoicos eiusceemodi gradus esse sublatos? neq; dato utili, aliud utilius: neq; dato honesto, honestius aliud inueniri? Sed fac, ut aliquando in cõmuni & uulgari uita hæc in dubiũ reuocari uideantur. Quid si nõ duo tantũ, sed tria & quatuor, uel etiã plura dubitando accurrãt. puta, pater grauiter ex morbo laborat, tu ignarus eius remedij es, quod patri salutẽ restituat. Eodem tempore amicus de fortunis, de capite, de dignitate periclitatur: tu causarũ patronus auxilio esse potes, eidemq; grati animi testimonium reddere, quom ille te aliquando fortunæ indignitate oppressum sublcuauerit. Eodem tempore ignis uicinas ædes corripuit, uerendumq; tibi, ne tuæ ædes tua cum familia protinus conflagrent. Eodem tempore hostis patriam aggreditur, & propemodum intra mœnia irrumpit. Vt uno tempore te dubitare oporteat, non iam quid utilius, quid honestius: sed quid utilißimum, quid honestißimum sit ex omnibus. Hinc patris salus te uocat, hinc amici, hinc uiciniæ tuarumq; ædium periculũ: hinc præsens patriæ, tuorumq; ciuium direptio ac seruitus. Sanè si huic diuisioni semel fenestrã aperueris, non est ubi sistas. Nam & quid utile, & quid utilius, & quid utilißimum: & si ulterius promouere licet, ex plurimis utilißimis quid præpõderet, erit inquirendũ. In quo nõ aliunde, quàm ab ipso Cicerone, testimoniũ mutuabor. Is enim in præfatione secũdi libri de Officijs ait: nõ solum quid utile, quid inutile, sed ex utilibus quid utilius, aut quid maxime utile, quærendum esse. Quare ne ad hanc infinitatẽ descẽdere oporteat, Pa-

natianæ

nætianæ obsecro diuisioni acquiescamus, præsertim quom Aristoteles lib. v. Ethicorum ita scribat: Boni nanq; rationem subit minus malum, ad maius malum comparatũ. Minus enim malum magis quàm maius est expetibile. At quod expetitur, bonum est: & quod magis, maius. Ex quibus planè colligimus, Diuisionem hanc à Cicerone allatam cõtra Panætium: honesti scilicet, & magis honesti: utilis, & magis utilis: esse superuacaneã. Siquidem minus utile, utile esse desinit, si magis utili conferatur. In affulgẽte sole, cætera lumina hebetantur, sic sub Dictatore cæteræ iurisdictiones abolentur. Huius rei argumentũ inde quoq; elici potest: quòd si contingat eodem tempore opitulantem esse amico & parenti, qui parentem grauiter laborantẽ destituerit, & amico fuerit opitulatus, improbè dicetur fecisse. quamuis certũ sit, quod abdicata * comparantur. Amico opitulari bonum est, sed comparatio rei conditionem mutat: ceu qui in altera parte trutinæ ponderculum, in altera magnum pondus exposuerit. Pondusculum enim magno ponderi collatum, nullius propè ponderis, nulliusq; grauitatis existimabitur.

IIII Philosophi discendi studio impediti, quos tueri debebant, deserunt. itaq; eos ad Rempu. ne quidem decessuros putat Plato, nisi coactos. Aequius autem erat, id uoluntate fieri. Nam hoc ipsum ita iustum est, quod rectè fit, si est uoluntarium. Tu rectè quidem Cicero. Nam bonarum malarum'ue actionũ modus ac mensura est, hominis uolũtas. Sed enim ne in Platonis sententiã arguteris. Nec enim Plato debere philosophos, aut posse cogi dixit, ad Reip. gubernationem: sed eos sibi sua sponte hanc necessitatem

impos

impositurοs, ut quum tempus postulauerit, id est, quum nullus idoneus publicæ administrationi præsidebit: uel magnum aliquod periculum imminebit ciuibus: tum ipsi se à rerum contemplatione ἄκοντες ἑκόντες, ut dicunt, auellent. Et sicut nauis Salaminia, ut aiebat Themistocles, non nisi ad necessaria tempora, necessariasq; functiones expetebatur: ita ipsi non nisi rerum & temporum ratione impulsi, prodeant in medium, suorum ciuium commodis ac saluti consulturi. Certe Plato quinto libro τῆς πολιτείας tradit, non esse munus nautarũ & gubernatorũ, eos rogare, qui naui uehũtur ut se uehi sinãt: sed eorũ potius qui uehuntur, orare, ut gubernatores & nautæ eorũ curã suscipiant, atq; in portum peruehant. Pari ratione neque philosophorum interesse, ut rogẽt ipsi se ad publicam administrationem admitti: sed ut rogentur potius, ut uelint ipsi Reipub. clauum capessere, & laborantem ciuitatẽ sua prudentia sustinere. Alioqui multa accidere possunt, quæ philosophos deterreant, ne reip. curã suscipiant. quod & Cicero in quadam ad Lentulum epistola attigit: Id iubet, inquit ille, Plato, quẽ ego autorẽ uehementer sequor, tantum cõtendere in rep. quantũ probare tuis ciuibus possis, uim neq; parẽti, neq; patriæ afferre oportere. Atq; hanc quidẽ ille caussam sibi, ut nõ attingendæ reip. fuisse: quòd cum offendisset populũ Atheniensem propè iam desipientem senectute, quum eum nec persuadẽdo nec cogendo regi posse uidisset, cum persuaderi posse diffideret, cogi fas esse non arbitraretur.

Sunt autem priuata natura nulla: sed aut ueteri occupatione, ut qui quondam in uacua uenerunt: aut uicto- V.

m ria, ut

ria, ut qui bello potiti sunt: aut lege aut pactione, conditione, sorte. Quòd in diuisione præterire aliquid, maximum uitiũ in diuidẽdo sit, ut paulo superius hoc libro, & in Topicis ipse testatur: quid de ijs dicemus, quæ edicto prætorio nobis addicta sunt? nam edictum prætoris à lege diuersum est. quid de ijs, quæ cõtractu nobis & precio ita comparauimus, ut nostri mancipij facta sint? quid de ijs, quæ prædio nostro alluuione fluminis accreuerunt? quid de ijs, quæ se nobis forte fortuna obtulerunt? ut thesauri inuentio, ut auium captura, quæ libero aëre uagantur. Quod si quis omnia hæc ad legem referat, quæ, quid quaque in re obseruari oporteat, cõstituerit: tum uero in alterum diuisionis uitiũ non multo minus inciderit. Sicut enim in diuisione desiderari aliquid turpe est, ita aliquam diuisionis partem redundare turpißimũ. Nam & qui in uacua uenerunt, & qui uictoria potiti sunt, qui pactione, conditione, sorte, usucapione aliquid tenẽt: ij omnes promiscuè se lege defendunt. Apud M. Varronem, in emptionibus dominum legitimum sex ferè res perficiunt. si hæreditatem iustam adijt, si ut debuit, mancipio ab eo accepit, à quo iure ciuili potuit: aut si in iure cesßit, cui cedere potuit, & id ubi oportuit: aut si usu cepit: aut si è præda sub corona emit: tum item, quom in bonis sectione ue cuiusuis publicè uenit.

VI. Qui autem non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriæ: tam est in uitio, quàm si parẽtes, aut amicos, aut patriam deserat. At hoc nimis Stoice dictum est, & quod inter Paradoxa referri oporteat. Quid si sontem defendam? si eum qui alium prius iniuria prouocarit? si eum denique, cuius

cuius causa & mihi & meis diuturnas offensas concitem? sanè hæc ab obrussam & rigorem illum Zenonis metiri, duram & plenum inclementiæ existimauerim. Præsertim quom in medio hominum, neque inter perfectos uiuamus. Adde quòd ut ipse paulo post monet, multa circumspiciēda sunt in omni officio: & consuetudo exercitatioq; capiēda, ut boni ratiocinatores officiorum esse poßimus: & addendo deducendoq; uidere, quæ reliqui summa fiat, ex quo quantum cuiq; debeatur intelligas. Quid præterea, si peregrinus & ignotus in periculo sit? si itidē is, qui de te optime meritus sit? Quid si plures eodē tempore defendendi sint? Quid si cōstituto in periculo opitulari nō possis, nisi alium, puta amicū uel necessariū læseris? Profecto hæ omnes circūspectiones sententiā Ciceronis infirmāt. Quæ uero, malū, hæc cōparatio? quàm absona, quàm ueritati refractaria? Ergo ignotū ac peregrinū, et forte nihili hominē destituisse, iuxtà par scelus existimabis, ac si parētes, quibus uitā educationēq; debeo: ac si amicos, quos eadē mihi uolūtas idēq; studiū cōiunxit: ac si deniq; sanctissimam patriā, in qua omnia iura reposita sunt, prodidero. Vide obsecro, ne si positionē tueri uolueris: & pietatē erga parētes, et necessitudinē inter amicos, & charitatē in patriā uili nimis loco habuisse uideare: quā publico ac latè nimis ꝓfuso humanæ societatis uinculo adæquaueris.

Cicero liberalitatē cum iustitia confundit. Habent omnino aliquam inter se uicinitatem, præsertim ea parte, quæ in erogando constat. dat enim utraque pro dignitate bene meriti, sed iustitia multo latius euagatur. Sanè Aristoteles duplicem iustitiæ proportionem tribuit: geome- VII

tricam alteram, alteram mathematicam. Arithmeticã uersari in contractibus scribit: in quibus omnes homines pares esse decet. Geometricam uero, unicuiq; suum dispensare, quantus est cuiusq; captus & existimatio. Hæc imperia ac magistratus præclare natis ingenijs præbet, cæteris pro suo modulo munera & ministeria partitur. Propriũ est liberalitatis pecuniam aspernari, eamq; ad publica hominũ commoda impartiri: multos habere suo beneficio obstrictos, nemini quicquã imputare, à nemine uicem reposcere. Hãc Philosophi animi magnitudini ac despicientiæ rerum humanarũ proximiorem, quàm iustitiæ, existimauerunt. Posset aliquis fortasse ea ratione tueri Ciceronẽ, quòd istæ uirtutes coniunctæ sint, ac ita proximæ, ut mutuo uinculo teneantur. quòd qui dixerit, incidet in Menedemi Eretriẽsis sententiã, q omnes uirtutes unã esse uirtutẽ arbitrabatur, eãq; pro suis functionibus diuersis nominibus appellabat. aut. Plut. in lib. de Virtute morali.

VIII *Et quanquam omnis uirtus nos ad se allicit, facitq; ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse uideatur: tamen iustitia & liberalitas id maxime efficit. Cur hoc fiat, Cicero prætermittit ostẽdere. Ostendit id Aristoteles: quòd cæteræ scilicet uirtutes habenti decori sint, & emolumento: sola iustitia & liberalitas non habenti, sed cæteris potius mortalibus prosint, aliorumq; gratia & commodo exerceantur, ob id etiam eas ἀλλοτρίας ἀρετὰς, id est, alienas uirtutes, ueteres appellauere: quòd publicæ utilitatis gratia potius quàm priuatæ, inuentæ sint. omnis autem uirtus, quò se pluribus adiutricẽ præbet, hoc est apud omnes charior, maioreq; in admiratione habetur. Si igitur Cicero*

cero quum Officiorum librum ſcriberet, Ariſtotelē habuiſſet in manibus, potius quàm Panætiū: non dubito, quin fœcundiora uberioraq; ſuis ciuibus præcepta tradidiſſet, eaq; locupletioribus argumētis et rationibus cōprobaſſet.

Et Themiſtocles quidem nihil dixit, in quo ipſe Areo pagū adiuuarit. An parum dixit Themiſtocles, parumq; iuuit Areopagum, quum oraculum interpretatus eſt? quum oſtendit ſuis ciuibus, quæ forent lignea mœnia? quum perſuaſit, ut ſe nauibus tuerētur: quum Regi uafro conſilio utile oſtēdit, in anguſtijs pugnare? ſed quid opus dicto fuit? quum nauiter atq; induſtriè agendo patriam ſeruauerit. Quod niſi fortiter pugnando, ſeq; maximis pe riculis exponendo, præpotentis Regis uires fregiſſet: certè Areopago locus non ſuperfuiſſet, ſed unà cum Areopagitis ſalus & gloria Athenienſium concidiſſet. Poſſem hic togæ belliq; conſilia cōparare, poſſem ciuiles caſtrenſesq; labores conferre: eaq; expaſſis eloquentiæ uelis exaggerare, quæ in Oratione pro L. Murena incredibili facūdia Cicero proſecutus eſt. Sed in re plana, atq; omnibus expoſita, non adeò oportet eſſe eloquentē. IX.

Prudētia apud Ariſtotelem, inter uirtutes Architectonicæ locum obtinet: utpote quæ cæteris imperet, & reliquas moderetur. ob id Socrates, omnes uirtutes prudentiæ nomine appellabat. quam ſententiam Ariſtoteles in moralibus arguit. Non enim omnis uirtus prudentia eſt, ſed nulla uirtutum eſt ſine prudentia. Plato in Legibus prudentiam oculum, iuſticiam pulchritudinem, temperantiam ſanitatem, fortitudinem manum animi uirtute inſtituti eleganter nuncupabat. X.

XI *Duplex omnino iocandi genus. unū illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum elegans, urbanum, ingeniosum, facetum. quo genere non modo Plautus noster, & Atticorum antiqua Comœdia, sed etiam philosophorum Socratici libri referti sunt. De iocis Plautinis stat Horatius aduersus Ciceronem:*

At nostri proaui Plautinos & numeros, &
Laudauere sales: nimium patienter utrunq;,
Ne dicam stulte, mirati, si modo ego & uos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto.

Si detur tamen mihi liber iudicandi locus, in Ciceronis malim quàm Horatij sententiam descendere. Nam multū mihi & salis & fellis, & facetiarum & scōmatum habere uidetur Plautus, iocisq; & personis pulcherrime inseruire. ut mirari subeat Horatium, grauißimi alioqui iudicij scriptorem, tam inique super iocis Plautinis decidisse: quòd satis constet, eum imitatum esse Siculum Epicharmum, quem Cicero in quadam ad Atticum epistola uafrū appellat. Et sanè constat, Siculos homines ad ioca & dicta multum acuminis habuisse. Nec profecto uidetur Horatius hoc ignorasse, quom dixit:

Plautus ad exemplum Siculi properare Epicharmi
Dicitur. Mouet me quoque Varronis autoritas, qui in censura comœdiarum Plautinarum non alio fere argumēto usus est, quom eas à supposititijs secerneret, nisi quòd quæ iocis & lusibus redundarent, eas incunctanter omniq; abdicata dubitatione Plautinas pronunciabat. Adde quòd in hoc genere longe plus fidei Ciceroni quàm Horatio haberi par est: utpote quom Ciceronis iocos col-

legerit

legerit, & in aliquot uolumina digesserit Tyro libertus, si credimus Quintiliano.

Pulchrè Aristoteles in Ethicis, & Plutarchus in commẽtario de Virtute morali, ostẽdunt, inter continentem incontinentẽ, temperantem intemperantemq; quid differat. Continens cum affectibus colluctatur, & uincit: incõtinẽs reluctatur quidem, sed uictus dolet. Cõtrà temperans nullam habet luctam, sed pacatis affectibus utitur, XII

Vt mare tranquillum, quod nulla impellitur unda. Intemperans uero, sine lucta manus dat affectibus, seq; obsequentem ad nutum omnium uoluptatum sponte profitetur.

Cicero trahit officiũ ab honesto, ab utili: tum quo modo pugnet honestum cum utili, quid honesto honestius, quid utili utilius explorandum proponit. At ego à iucũdo quoq; officium exquirendũ puto. Tria enim sunt, ob quæ quispiam expetit: honestum, utile, iucundũ. Tria rursus, ob quæ refugit: turpe, inutile, atq; molestum. Et uirtutem facultatem esse, scribit in secundo Ethicorum Aristoteles, agendi res optimas circa uoluptatem. & Speusippus, uoluptatem congenitam nobis attestatur. ob id nobis etiam maxime elaborandum est, ut eam moderemur. Nam medicamenta ex contrarijs constant. cæterum sicut ex populari opinione utile ab honesto separamus: ita & iucundum ab honesto atq; utili iure separari potest. Quatenus ergo sequendum sit quod iucundum est, disquiri ex officio debet. Tum illud quoq; dubitari poterit, utrum iucundius: an agriculturam exercere, an uxorem ducere, an cœlibẽ uitam uiuere: & ex tribus quid præstet: cultum'ne XIII

agri, an uillaticam pastionem, an mercaturam persequi. Incurrit in hanc iucundi mentionem Cicero, nolens, aut certè aliud agens, in fine tertij libri de Officijs: qua admonitum miror non attulisse in medium, multifariam hanc atq; operosam diuisionem, honestum & turpe, utile & inutile, iucundum & non iucundum, honestum cum utili contendens, iucundum cum honesto decertans, iucundum cum utili depugnans, quæ sexcuplex erit diuisio. Quòd si honestum & honestius, & utile & utilius, iucundum & iucundius addamus: iam ad nouenarium usq; numerum procedet diuisio.

XIIII. Vt enim uenustas & pulchritudo corporis secerni non potest à ualetudine, sic hoc de quo loquimur decorum, illud totum quidem cum uirtute confusum, sed mente & cogitatione distinguitur. Generale quoddam decorum in omni honestate: aliud huic subiectum, quod ad singulas honestatis pertinet partes. Non negauerim esse quoddam decorum, in uniuersum per uirtutes perfusum: quoddam rursus particulare, ad singulos actus priuatos pertinens. Sed prius illud in natura absconditum est, & ratione magis quàm sensu dignosci potest: sicut omnia uniuersalia, quæ sensu percipi nõ possunt. Priuatum autem hoc alterum, mihi uidetur locis, temporibus, personis, alijsq; delectibus circunscribendum esse: non quidem more poëtarum, apud quos turpes sententiæ laudantur, quum sunt turpibus personis attributæ: sed ciuilis cuiusdam modestiæ respectu. Nam hortari ad uirtutem intempestiue: fortitudine uti quum parum oporteat, uel leuis causa urgeat:

si in

si in conuiuio aliquis seueritatem adhibeat: si puer de iustitia inter senes disputet: Hæc omnia, & his similia, dedecent. contrà, si loca, tempora, personæ, cæteriq; respectus & delectus seruentur, mirum sanè quàm omnia deceant. Egregius mimus animaduertere debet quid suæ personæ consentaneum sit. nam si paruus Hectorem agat, tum illud Antiochenorum in eum quadrabit: Astyanactē uidemus, ubi reliquisti Hectorē? si quis amicum ad uenationem exiturum, ad fortitudinem & animi magnitudinē hortetur: uel is seipsum paret ita, ac si contra hostes conflicturus: tum omnes clament, paruo pedi magnum calceū induxisti, uel Colossi ornamenta pumillo imposuisti. Atq; hoc est fortasse, quod inquit Cicero: Iustitia non uiolat homines, uerecundia non offendit.

Cicero & hic & alibi multis locis dicit, nihil esse tam cōsentaneum naturæ, quàm uirtutem. credo ex ea ratione, quia natura semper bonum appetit: & quanto quodque bonū maius est, eo magis appetitur. Nihil autem uirtute melius: nihil ergo à natura magis appetitur, quàm uirtus. & hæc ratio quidem apud me plurimum pollet. Sed cōtrà Aristoteles uirtutē in parte irrationali uersari scribit, & naturalibus affectibus, uoluptati præsertim obluctari. Eius rei argumētū est, quòd nemo natura uirtute præditus inuenitur, sed lōga omnes exercitatione. In his enim, quæ à natura proficiscūtur, nō opus est exercitatione, sed protinus natura duce ea amplexamur. sic ridemus, sic ambulamus natura spōtè: nec ut his in rebus meditemur, opus est. At in his quæ ad uirtutem spectant, longa assuetudine & crebris actibus opus est. Hinc scilicet emanauit uetus illa XV

& digna memoratu sententia. ἑλοῦ βίον τὸν ἄριστον, ἡ συνήθεια δὲ ἡδιστὸν ποιήσει: Elige optimum genus uiuendi, suauißimum id reddet assuetudo. Deniq; communis est philosophorum assertio, uirtutem non naturalem, sed nec præter naturam esse. Testimonium reddit huic opinioni Plato in Gorgia: ὡς τὰ πολλὰ γὰρ ταῦτα φασὶν ἐναντία ἀλλήλοις ἐστὶν, ἥτε φύσις καὶ ὁ νόμος: Vt plurimum enim hæc, ut aiunt, contraria sunt inuicem, lex scilicet & natura. ob id & beatus Paulus testatus est se habere aliam legem dominantem membris suis, & menti suæ repugnantem.

XVI Alteram officij diuisionem adscribit Cicero in perfectū seu commune, quod κατόρθωμα Græci appellant: & mediū, cuius cur factū sit, ratio probabilis reddi potest. Ego perfectū illud quod uocat, si ad æquilibrium redigatur, longe imperfectißimum puto. Hoc enim illud est, quod flecti nescit: quod neq; locorū, neq; temporum, neq; personarū rationem habere potest: quod conniuentibus oculis, & obstinatis animis, mediū illū rigorem tenet, à quo nulla ratione deduci potest. Hoc Diogenes tuebatur, hoc Timon ille μισάνθρωπος: hoc Stoici, qui alapam incutere, & parentem iugulare, par crimē putant. Hoc si quando in iudicijs uersatur, summū ius à nostris, à Græcis ἀκριβοδίκαιον uocatur. Quod nonnulli summā crucem, alij summā iniustitiā definiuere. Huius temperamentum æquitatē arbitramur, quæ locorū, temporū, personarumq; delectū habet. hæc misereri solet, ac tum demum parcere: nisi ad maleficiū peruersa uoluntas & dolus malus accesserit. sic perfectißimi huius officij acerbitatem ac duriciē mediū alterum officiū, quod solū officij nomine dignū est, moderatur. Quod ni faciat,

trāſit ille animi rigor in mores, efficitq; homines inclemē tes, inexorabiles, & quales à Græcis ἀπάθεις *appellātur.*

Quo loco Cicero de prudentia ac ſapientia agendum XVII *proponit, utranq; uidetur ita commiſcere, ut non facile intelligas quid prudentia ſapientia differat, quod'ue ſit utriuſq; munus.* Ciceronis *uerba ſunt:* In *prima parte, in qua ſapientiā ac prudentiā ponimus, ineſt indagatio atq; inuentio ueri. eiuſq; uirtutis hoc munus eſt proprium.* Vt *enim quiſq; maxime perſpicit, quid in re quaq; uerißimū ſit: quiq; & acutißimè & celerrimè poteſt & uidere & explicare rationem, is prudentißimus & ſapientißimus ritè haberi ſolet.* Hoc primū nego *prudentiam & ſapientiam eandem eſſe uirtutem.* Nam *prudētia eſt exacta rerum humanarum diſcretio: quæ in conſilijs & omnibus ijs quæ in dubitationem ueniunt, dominatur. ſapientia autem eſt rerum humanarum diuinarumq; cognitio.* Hæc *in ijs quæ ſemper eodem modo ſe habent, diuinis puta & æternis, uerſatur.* Prudentiæ *munus, non tam uera & falſa, quàm bona & mala, utilia & inutilia, appetenda & refugienda intermiſcere.* Super *ijs conſultamus, quæ aliter atq; aliter ſeſe habere poſſunt, quæq; adiutrice indigent fortuna. nam reluctante fortuna, prudentia ſuum nunquā finem adſequatur.* At *ſapientia tam ſublimi & excelſo loco poſita eſt, ut rerū humanarum uicißitudines lōge deſpiciat. fortunæq; ipſius imperiū nihil ad ſe pertinere arbitretur.* De *prudētia uerba ſunt Ariſtotelis, quem iure* Plato *philoſophū ueritatis appellabat.* Videtur *itaq; prudētis eſſe, bene cōſulere poſſe circa ea, quæ ſibi ſūt bona, ac pro ſūt: nō aliqua ex parte, ut quænā ad ſanitatē, uel uires, ſed*

quæ ad bene uiuendũ omnino conducant. Argumento est id ita esse, eos etiã qui circa aliquid uersantur, prudentes dici: quom bene ad finẽ studiosum aliquẽ excogitauerint ea, quorum nulla ars. Quare & omnino prudẽs is est, qui ad consultandum est aptus. Ex ijs facile intelligas, prudentiam non circa uera & falsa (hoc enim commune est humani animi, omniumq; uirtutũ propositum:) sed circa utilia & inutilia uersari. Sed quid ego peregrinus aduocationibus utor? quom Cicero non multo posterius eodẽ libro aduersus se testimonium dicat, ut hic propè sui oblitus uideatur. Eius uerba non pigebit subscribere: Prudentia, quam Græci φρόνησιν, aliam quãdam intelligimus, est rerum expetendarum fugiendarumq; scientia. Illa autem sapientia, quam principem dixi, rerum est diuinarum atq; humanarum scientia, in qua continetur, deorum & hominum communitas, & societas inter ipsos. In hac ergo quæstione non aliunde, aut aliò libentius, quàm à Cicerone ad Ciceronem appellauerim.

XVIII. Libro Officiorũ 3. Est etiam, inquit, ius bellicũ, fidesq; iurisiurandi sæpe hosti seruanda. Quod enim iuratum est ut mens conciperet fieri oportere, id obseruandum est. Quod aliter, id si non fecerit, nullum periurium est. ut si prædonibus pro capite precium non attuleris, nulla fraus est: ne si iuratus quidem id nõ feceris. Nam pirata non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum hoc non fides esse debet, non iusiurandum commune. non enim falsum iurare peierare est: sed quod ex animi tui sententia iuraueris, sicut uerbis concipitur, more nostro id non facere, periurium est. Scitè enim Euripides

ripides:Iuraui lingua, mentem iniuratam gero. Regulus uero non debuit conditiones pactionesq; bellicas & hostiles perturbare periurio. Cum iusto enim & legitimo hoste res gerebatur, aduersus quem & totum ius fœciale, & multa sunt iura. Hoc loco mihi uidetur Cicero parũ *constantiam suam seruasse, quom iurandum cuiquam arbitratur, quod mens concipiat fieri non oportere, præsertim quom in his libris, decretis* Stoicorum nomẽ *dederit: apud quos nullus est tam grauis metus, qui in constantem uirum cadere poßit, qui non malit mori, quàm quicquam præter dignitatem aggredi.* Nunc *mutto, quòd neq; prædoni fallendam fidem, neq; gladium furioso abiurandum putãt.* Quod *si ex seueritate illa* Stoica, *& duricie summi & absoluti officij, alio loco à nobis improbati, aliquid recidendũ putamus: sanè tacito quodam hominũ iudicio constitutum est., ut prædoni & sicario fides seruetur.* Non *quia sit ex perduellionũ numero definitus, nec ut ex suo scelere aliquid cõmodi lucrifaciat: sed ne uiolato hoc iureiurãdo protinus materia detur ad maius nefas: & captiui, qui spe prædæ seruantur, ut aliquando incolumes emittantur, præcisa utilitatis expectatione, actutũ iugulũ præbeant carnifici.* Illud *quoq; nõ uideo quomodo probari poßit, falsum iurare non esse peierare, sed quod ex animi tui sentẽtia iuraueris.* Sicut *enim oratio nõ dicentis, sed audientis gratia inuẽta est: ita iusiurandũ non eius qui se iuramẽto obstringit, sed eius cui obstringitur causa institutũ est.* Et *profecto si iuras, ut fallas, ab ipso usq; principio periurium est.* Nam *quid aliud peierare est, nisi perperã & in alterius fraudem iurare? quod in ipsis fit*

auspicijs

auspicijs, quum uerbis conceptis te in iuramentum adigis: atq; ita inducis animum, ut iam tuam fidem fallas, quocunq; id nomine aut titulo prætexas. Certè Plato 11. Legum libro id fieri uetat, nequid in deos pecces, quorũ maiestas uiolari putatur, si parum religiosè iusiurandum seruaueris: cuius ipsi aut testes, aut uindices inuocati sunt. Ob id probè ac sanctè fecisse uidentur, qui nunquam subeundum iusiurandum monuerunt. Ea causa Socrates uel canem uel anserem, Zeno capparum adiurabat: non quòd in ijs aliquid numinis esse suspicarentur, sed nequando temerè deorum nomine abuterentur. Hoc prætereà in disquisitionem uocandum puto, quodnam sit iusiurandum, quod inuitus aut ex animi tui sententia susceperis. Nihil enim à quoquam inuito fieri aut dici existimandũ est, cuius principium in nobis ipsis situm sit, ita ut id agere, aut prætermittere, integrum sit nobis. Nam quæ pendent ex animi nostri sententia, ea planè nostra fieri sponte, & in nostra esse potestate, uel Epicteto autore, iurè dixerimus. Econtrà, quæ extra nos sunt, quæq; principiũ & impulsum habent aliunde, ita ut reluctantes repugnantesq; nos urgeant, hæc merito cogentia & uiolenta dixerimus. Cuius rei iudicium est, quòd dum hæc aguntur, uel acta sunt, dolemus: in superioribus autem illis, nullum doloris testimonium accedit: ex quo facilè agnoscas, non esse uiolẽta, neq; præter animi uolũtatẽ. Qui enim captus est à prædonibus, qui in uinculis retinetur apud Tyrannũ, si quid peieret sui commodi gratia, ut se in libertatem uendicet, seq; ab ea neceßitate eximat: sanè uolens et propria animi inductione hoc agit. Neq; aut dũ peierat, neq;

quum

quũ peierauit, angitur: sed lætatur potius, se ea fraude uel prædonibus uel Tyranno imposuisse, suisq; rebus consuluisse. Quod planißimè testimoniũ est, cũ nihil coactũ & præter animi sententiã fecisse. Atq; hoc peritißimi in hac censura sentiũt. Quid uerò dicã, quòd nonnulla sunt, quæ animum mordent, & permoleste habent, & tamen nostra sponte prouenisse arbitrantur? ut si quis cruciatibus actus patriã prodiderit, si ui tempestatis consternatus iactũ fecerit. Nec enim uerisimile est, quenquã aut patriã prodere, aut suarum rerum iacturam facere uelle. hæc tamen etsi molestiam afferant, etsi pœnitẽtia permoueant animos: quia ortum habent ab animi nostri sententia, idcirco uolũtaria censentur. Ex ijs in confesso est, quoties quis falsum iurat, quia uolens & sciens fallit, quia Deos suæ testes fraudis uocat, quia suo scelere non afflictatur, sed potius gaudet, sibiq; gratulatur: eũ periurio obstringi, nec ullo prætextu suo latebrã inueniri posse facinori. Quòd si quis hac in re argutator dixerit, huius periurij principiũ non à libertate consilij nostri, sed uel à timore, uel à spe, uel ab alio quopiam affectu proficisci: is se nihil dixisse demũ intelliget, si obseruauerit, nullam esse actionem humanam, quæ ab aliquo humani animi motu non ortũ capessat. Aut amor, aut libido, aut uoluptas, aut alius quispiam affectus mortalium animos percellit. Ita in functionibus humanis nihil erit, quod uoluntarium & ultroneum dici poßit. Quod quàm sit absurdum, melius agnoscent, qui recta opem uoluntate metiuntur, & ijs præmia deberi contendunt: quàm à nobis poßit oratione explicari.

Cicero propè in fine tertij de Officijs; Conferamus igitur XIX

tur in pauca. Nam ut utilitatẽ nullam esse docuimus, quæ honestati esset cõtraria: sic omnẽ uoluptatem dicimus honestati esse cõtrariã. Ego contrà, honestate nihil melius, nihil dulcius, nihil magis uoluptificũ, nihil magis naturæ consentaneũ puto. Ac longe illos falli arbitror, qui uoluptatẽ ab honestate diremerunt: quom hæc duo sint omniũ maximè, animantium generi accommoda. Multoq; minus, mea sentẽtia, uoluptas ab honestate, quàm utilitas seiungi potest. Nam ratio uoluptatis multo magis per se innata est, quàm ratio utilitatis: quæ plerunq; extra nos est, et adscititia aduenit. Neq; uoluptates nunc libidines, aliasq; improbitates uoco: quibus & honestati & uoluptati nihil magis contrariũ arbitror, nisi quatenus naturæ necessitati morigeramur. sed consentientem animi & corporis habitũ, tranquillitate & constantia perfruentẽ. Hanc deniq; ueram uoluptatẽ existimo, quæ ab honestate nunquam abiungi potest. Certe huius sententiæ nostræ Eudoxum, uirum grauissimũ, & Aristotelem philosophorum acutissimum, autores habemus. quorum alter uoluptatem summũ bonum, alter summũ bonum non constare sine uoluptate contendit. Vt nemo putet, uel solum Aristippum, uel solum Epicurum fuisse uoluptati patrocinatum. Tametsi hoc inter nos atq; illos interest, quòd illi uoluptatem brutis communem, & corpori agnatam admirantur: nos cœlestem illam tantum, & Dis hominibusq; Dis similimis familiarem approbamus.

XX Idem ait: *Mercatura autem si tenuis est, sordida putãda est: sin magna, & copiosa, multa undiq; apportãs, multisq; sine uanitate impartiens, non est admodum uituperanda*

peranda. Atq; etiam si satiata quæstu, uel cõtenta potius, ut sæpe ex alto in portum, ex ipso portu se in agros possessionesq; contulerit: uidetur iure optimo posse laudari. Hanc ego sententiam non uideo quomodo rationi cõsentaneam putem. de mercatura enim in uniuersum quærimus, probanda an improbanda sit. si probanda est, profecto tam probari institorem oportet, qui cymbam onustam pipere, quàm qui in gentem onerariam nauem ultimis ex regionibus adduxerit. Non enim hic quæstio est de rei quantitate, sed de qualitate. Quærimus enim, uitiũ an uirtus in re sit: quæ qualitatem, non quantitatem spectant. Si uirtus inest, planè tota laudanda est: sin uitium, tota reijcienda. ueteratoriã artem, & impostricẽ, totam reprobamus: siue in re exigua, siue magna impostura facta deprehendatur, tota enim mala est. Statuariam laude prosequimur. siue in coloßis, siue in chamæteris formandis industriã ostendat. etiam ille Pyrrhicus, qui Rhyparographus uocatus est, ex tonstrinarũ & asellorum pictura suã commendationem tulit. Potest ergo mercatura, quæ in rerum magnarum magniq; sumptus conuectionibus agitur, illustrior fortasse, non melior uideri: quàm quæ in rebus perexiguis uires intendit. quando quibus modulus quisq; suã metiatur industriam, non ab arte pendet, sed à cuiusq; facultate. Penetrent alij Euxinum, & ad ultimos nauigent Garamantas, quibus magnas opes fortuna indulsit: atque inde raras & exquisitas merces conuehant. Huic, qui rerum & fortunarũ difficultate premitur, sat erit, ex Sicilia medimnos aliquot frumẽti, aut ex Chio amphoras uini nõ adeò multas ferre, in subsidium laborantis annonæ.

n Par indu

Par industria, par uoluntas utriusq; pari mihi quoq; laude uidentur prouehenda. Atq; hic forte angustæ fortunæ institor, maiorem uideatur aliquibus gratiam emereri, quòd leuiore quæstu proposito, paria tamen maris cœliq; sæuientis pericula non reformidarit. Cato enim quodam sciscitante, quid sibi de mercatura uideretur, non mercaturam damnauit: sed magnitudinem periculorum, quæ à mercatoribus persæpe adiri solēt, exhorruit. Quis enim iure mercaturam qualis qualis & quantulacunque est, improbauerit? Cuius ope factum est, ut humano generi innumera commoda proueniant, & totus propè orbis in communionem ueniat. Rectius Aristoteles: qui non in quantulis rebus, sed in quibus euigilaret mercatura obseruauit. Nam quæ distrahit ea quæ sibi profusius sup petunt, quæq; commodis hominum inseruit, hanc recipiendam approbandamq; existimauit. Contrà, quæ uilius emit quædam, ut deinde carius uendat, & (quod in monopolijs maxime fieri solet) publicam flagellat annonam, (cui etiam uoce Græca καπηλικὴν nomen fecit) hanc prorsus explosit. Haud multo secus, & quæ instrumenta luxuriæ suppeditat, est ciuitate iure exturbanda. sic Lycurgus eos, qui delicias & scitamenta gulæ apparabant, exilio multauit. Sic Romani eos urbe eiecerunt, qui uicto Antiocho, & Asia in potestatem redacta, exotica unguenta nundinabantur.

XXI *Illud non prætermittam, aliquos fortasse nostræ huic disquisitioni ità posse occurrere, ut officij definitionē non prætermissam contendant: quoniam post perfecti & medij officij diuisionem, utriusq; definitionem subiunxerit. Sic enim*

enim inquit Cicero:Hoc autem cõmune officium uocant, atque sic definiunt, ut rectum quod sit, id perfectum esse definiant. Medium autem officium id esse dicunt, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi poßit. Quorũ opinioni rectè ita responderi posse arbitror, multum scilicet interesse, an quis genus, an generis formas differentias'ue definiat. Perfectum autem & medium officium non esse genus, sed duas generis differentias. Diuiditur enim officium in perfectum & medium, sicut animal in rationale & irrationale. Quod si quis utrunq; per se definierit, nõ is in cõmune animal definisse existimandus est: quãdo in definitione generis, puta animalis, differentiæ omnes ueluti rationalis & irrationalis includuntur. Tam enim rationale quàm irrationale animal est, si Platonicis credimus. At quom genus partimur, suæ cuiq; parti sua differẽtia tribuenda est. Quo fit, ut longe diuersa sit generis formarumq; definitio. Genus omnes differẽtias cõplectitur: quæ deinde seorsum generi additæ, singulas formas pariunt. sic perfectũ, sic mediũ officio adiunctũ, duas separatas formas efficiũt: quarũ unaquæq; sua cõtenta est differentia, quom tamẽ omnes intra generis complexũ delitescãt. Quare ut ad institutũ redeã, permulti interest, an quis in uniuersum genus, an generis formas definiat. Ex quo facile nobis constare potest, officium quatenus genus est, nõ esse definitum: cuius definitionis Cicero nobis expectationẽ cõcitauerat. Quod si illud quoq; exactius explorare lubeat, qualis scilicet hæc ipsa sit medij perfectiq; officij definitio: eam profecto parum idoneam, parumq; accommodatam cognoscemus, ad officij naturam sub-

stantiamq; declarandam: utpote cui genus, hoc est caput ipsum definitionis desit. Quid enim designat? Perfectum est id, quod rectum sit. aut, Medium id esse dicunt, quod cur factum sit ratio probabilis reddi possit. Sanè hoc nihil est, mea quidem sententia, quàm in uitiū illud incidere, quod Græci ταυτολογίαν dicere solent, quom idē se ipso exprimitur. Dic enim per Musas rogo, quid pronomen ID eo loco tibi significet. Quippe mihi officium repetit, ut ita interpretari sit necesse; Perfectum officiū est id officium, quod rectum sit. & medium officium est id officiū, quod cur factum sit probabilis ratio reddi possit? Quæ omnino absurda, & Cicerone ipso indigna est repetitio: tum quæ ad officij substantiam indicandam sit omnino superuacua. Quòd nisi hanc interpretationē approbemus, periculum est, ne protinus in paralogismum illum Sophistarum incidamus, quom dicunt: Officium perfectum ex definitione Ciceronis est, id quod rectū sit: sed perpendiculum est, id quod rectum est: Nihil ergo repugnat, quin perpendiculum sit officium. Huius argumenti maxima propositio in promptu est: Cuicunq; competit definitio, eidem competit definitum. His adde, quòd perfecti officij definitio medio officio, & uicissim medij officij definitio perfecto bellißime accōmodari potest. Nam & perfectum officium est id, quod cur factum sit probabilis ratio reddi poßit. Neq; enim quisquam puto tam contumax est, qui sine probabili ratione perfectū officium geri contendat: aut medium officium esse, id quod rectum non sit. Alioqui si rectum non est, peruersum ac præposterum id esse fateamur oportet.

Ciceronis

Ciceronis uerba sunt: Ex quatuor autē locis, in quos XXII
honesti naturam uimq; diuisimus, primus ille, qui in ueri cognitione consistit, maxime naturam attingit humanā. omnes enim trahimur & ducimur ad cognitionis & scientiæ cupiditatē, in qua excellere pulchrum putamus: labi autem & errare, nescire & decipi, & malum & turpe ducimus. Soleo ego apud familiares meos, qui mecū incredibili amore atq; admiratione Ciceronis tenētur, persæpe testari, non aliud uolumen mihi uideri negligentius à Cicerone conscriptum, quàm hoc de Officijs: ut propemodum aliud agens hoc egisse uideatur. Quod ego inde profectum arbitror: quòd eo tempore Ciceronis animus, sublato C. Cæsare è rebus humanis, uarijs curarum fluctibus agitaretur: atque hinc Octauio, qui deinde Augustus appellatus est, studeret: inde Antoniū acerrimè oppugnaret, neutri satis fideret. Quare mihi uideor animaduertere, hæc à Cicerone in summis animi auocationibus literis mādata. Nisi enim hoc foret, quî fieri potest, ut tam diuinum ingenium, tanta eloquentia illustre, tot disciplinarū præsidijs muniū, tam oscitanter multa effuderit? neq; in his solum quæ ad morum cognitionem, sed & quæ ad dicendi facultatē pertinent. Id quod habeo persuasum, multis uisum iri admirabile: qui sentētiarum dulcedine capti, quæ hoc libro continentur, quibusq; uita egregie institui potest, nullum aliud uolumen huic præferendum existimarunt. atque illud Plinianum frequenter in ore habent: Hæc uolumina non modo in manibus habenda, sed etiam ediscenda esse. Quod ego tamen non de his tantum uoluminibus de Officijs, sed de omnibus quæ felicissimo illo

Ciceronis calamo conscripta sunt, à Plinio dictum arbitror. Quod uero ad dicendi rationem pertinet, si quando aliàs desipiendi otiũ dabitur, puto me id facile posse certis aliquot testimonijs obtinere. At nunc quod ostendendum suscepimus, id pro uirili prosequamur. Illud primũ uideor mihi dicturus, Ciceronem prudentiam scientiamq; non recte permiscuisse: quom hæc duo multũ inter se dissideant. Prudentia siquidem in consultatione tota consistit, quom scilicet nobiscũ ipsi quid sequẽdum, quid'ue fugiendum sit, perquirimus. quæ sanè dijudicatio in ijs solum posita est, quæ aliter atq; aliter se habere possunt. Nã de certis ac exploratis, nõ est quod quisquam consultationem ineat. Quare neminem inueneris, qui de capessenda homini felicitate quicquam dubitet: quando felicitatem sibi omnes mortales pro fine statuunt. Sed quibus rebus felicitas statuenda sit, hoc est demũ quod propè omnibus seculis atq; in omnibus diatribis in disquisitionem uocatum est: alijs uoluptatem, alijs uirtutem, alijs alia comprobantibus. At scientia, utpote quæ in demõstratione posita est, ex ijs pendet, quæ eodem modo semper constant, quorumq; principia aliter se habere non possunt. Neq; enim eorum haberi potest demonstratio, quorum principia euariant, atq; inter se dissentiunt. Quod ut melius intelligi posit, sciẽdum est, duas esse animæ rationalis partes: quarũ altera solemus ea cõtemplari, quorum principia in diuersum abire nõ possunt: altera ea intuemur, quæ desultorijs & alternãtibus principijs prodeunt. In priore scientiam, in posteriore prudentiã statuimus. ob id rectè dictum putamus, prudentiã circa cõtingentia & incerta,

certa, ſcientiã circa certa & neceſſaria uerſari. prudentiã in parte opinabili intellectus, quam διανοητικὴν Græci uocant: ſcientiam in parte optimate ſedem habere. illam de particularibus, hanc de uniuerſalibus, illam de rebus humanis, hanc de rebus æternis decernere. Quom itaq; uirtutes omnes, quæ ad mores pertinent, rerum agendarũ officijq; delectum habeant: prudentia una eſt, quæ inter eas plurimum eminet, & apud omnes quaſi architecti uice fungitur: uiamq; deliberandi aperit, & ad præſcriptum quodammodo limitem perducit. Quare in prudentia uim ſubducendi, in ſciẽtia uim cognoſcendi eſſe dixerũt: ſcientiamq; nullis fructibus agi, ſed ablegato omni affectu ſuas implere functiones. Contrà prudentiæ partes eſſe, uarias rationes inire, uarijsq; excurſibus agi, donec quid agendum, quid fugiendũ ſit conſtituerit. Iis adde, quòd prudentia circa res geſtas ſe minime exercet, ſed futura tantum ſibi proponit: at ſcientia uerſatur in his, quæ neque deſierunt, neq; unquã deſitura ſunt. Sic Philoſophos ſapiẽtes, multarumq; ac maximarũ rerũ capaces uocamus: prudentes nequaquã, utpote qui in re familiari, in Repu. in communi deniq; uita cõniuent, ſintq; omnibus his in rebus plus nimio negligentes. Hinc Thaletẽ ab ancillula deluſum accepimus, quòd cœleſtes ambitus explorans in foueam concidiſſet. unde illud uetus: Qui quæ ſunt ante pedes non uidet, cœli ſcrutatur plagas. Quin & belluas nonnullas prudentiam habere dicimus, ſeu mauis quandam prudentiæ imaginem. Nam & nidulos admirabili artificio futuræ proli architectantur, quam deinde alunt incredibili ſolertia: in futuras etiam tempeſtates proſpi-

ciunt ea, quæ uitæ necessaria augurantur. Contrà *nulli belluarum scientiam irrogamus, quòd uis excurrendi cõficiendiq́; syllogismi in nulla agnoscatur.* Hoc est *scilicet, quòd nõ facile inuenias, qui aberret in ijs quæ ad sciẽtiam pertinent. Atqui in ratione subducenda, & delectu rerum faciendarũ, prudens sæpe fallitur.* Et *licet diligens consilium adhibeat, id tamen non potest incertum nõ esse, quom in rebus fortuitis admoueatur.* Consilio *uero scientia minime indiget, utpote quam breui tẽpore, boni opera præceptoris adsequi possumus.* Mature *autẽ consulendum est, ut iam in prouerbium abierit:* Moram *nulli rei esse præterquam consilio salutarem, illudq́; uetus frequenter usurpamus:* Romani *sedendo uincunt.* Ob *id rectè dictum est à maioribus, prudentiã fortuna egere, ut summã aliquando uoti adsequatur: quom scientia sit longè supra fortunam posita, eiusq́; præsidio minime egeat. quid quòd iuuenes scientiã sibi comparare possunt, puta* Geometræ & Musici *effici possunt: quando scientia uniuersalibus constat. sed iuuenem prudentia præditũ non facile inueneris: quando hæc à particularibus pendet, quorum notioni præfecta est experientia. Atqui hanc iuuenes ob ætatem assequi non possunt.* Hoc *quoq; inter prudentem scientemq́; discrimen agnoscimus, quòd prudens nemo est, nisi bonus idem sit, si* Aristoteli *credimus: sciens malis peruersisq́; moribus etiam uti potest. nam prudentiæ opposita est uersutia: scientiæ uel sola inscitia, uel nihil est oppositum.* Voluptas *ac dolor ex confesso nullũ inuehunt scientiæ uitium.* Nam *qui uoluptate fruitur, aut dolore torquetur, nihilominus compertum habet, triangulo*

treis

treis inesse angulos duobus rectis pares: at prudentiã dolor æque ac uoluptas interpellat. Prudens enim persæpe manus dat affectibus, & nunc odio, nunc amore huc uel illuc rapitur. Ex quo temperantia conseruatrix prudẽtiæ dicta est, & inde σωφροσύνη nomẽ nacta est apud Græcos. Deniq; non scientia, sed prudentia iter illud præmunit, quod ad rectum uirtutis propositũ nos aliquando perducit. Scientia ad mores parum confert. nam si percũctetur quis, an bene moratus sit Pericles: non scientem, neq; sapientem, sed uel prudentem, uel iustum, uel liberalem respondemus, uel alio quopiã uirtutis titulo eũ exornamus. Prudentia præterea ad agendum pertinet, rerumq́; agẽdarum delectũ habet. nam omnis uirtutis laus in actione cõsistit. At scientia non in actione, sed in multarum optimarumq; rerum disciplinarumq́; cognitione uersatur.

Fundamentum autem iustitiæ est fides, id est, dictorũ conuentorumq́; constantia & ueritas. XXIII *Mallem dixisset, fidei fundamentum esse iustitiam. Fides enim ad iustitiam refertur, nõ iustitia ad fidem. Tolle fidem, erit tamen adhuc locus iustitiæ, magnaq́; eius portio superstes manebit. Quod si quis clemẽtius cum Cicerone agere uelit, dicet fidẽ, siquid fides ad iustitiam fulciendam pertinet, uix unius particulæ fundamentũ esse posse. Quom enim iustitiã duobus fastigijs metiamur, uniuersali altero, quo iustitiã interpretamur publicam naturæ legẽ, ab ipsis primũ natalibus mortaliũ animis insitam, qua bonũ malumq́; secernimus: uidemus quid appeti, quid refugi oporteat, cuius denique complexu omnis uirtus clauditur, ex quo carmen illud apud Græcos effluxit,* ἐν δ' δικαιοσύνῃ συλλήβδην

n ς

λήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐστι. & tritum illud: Neq; hesperum, neq; luciferum æque esse admirabilem. Alterum est iustitiæ fastigium, minus illud quidem uniuersale: utpote quod iustitiam unam, non reliquas etiam uirtutes complectatur. sed & hoc quoq; biceps est. Altera distributiua iustitia, quæ à Græcis διανεμητικὴ dicitur, cõtinetur: ad quam, Geometricam proportionem referimus. Hæc ea est scilicet, quæ imperia, honores, magistratus, cuiq; pro dignitate dispensat. Altero ea iustitiæ pars includitur, quæ ἀλλακτικὴ uocatur à Philosophis, & ad contractus cõuentionesq; hominum refertur. in qua Arithmetica uersatur proportio, quom scilicet omnibus ex æquo, quod suum est impenditur. Ad hanc sponsionum æqualitas, ad hanc spectat iurisiurandi sanctitas. in hac una fides, id est, dictorum conuentorumq; constantia dominatur. nam in cæteris quas diximus partibus, non uideo cui usui esse posit. certe in eis aut nullum, aut omnino peranguſtum, mea quidem sententia, locum habere potest.

XXIIII Illud quoq; uidetur in disquisitionẽ uocari posse, cur Cicero prudentiam loco principe inter uirtutes statuerit. quam in quartam demum classem, & post ipsam iustitiã Aristoteles collocauerit, quom in fronte & inter antesignanos fortitudo ordinẽ ducat. Vterq; sanè uidetur iustus rationibus suã tueri posse sententiam. Quãdo Cicero uidit prudentiam unã esse, quæ se cæteris ducẽ uirtutibus præbeat, meritoq; apud Platonem uice oculi fungi. nam planè ablegata prudentia exoculatæ sunt omnes, suumq; munus implere non possunt. Iurè itaq; prudẽtiæ princeps locus debetur. Atqui diuersa ratio Aristoteli persuasit, ut in quar

in quartum locum eam reijceret. Tres enim priores uirtutes, fortitudinem puta, temperantiam, & iustitiã, parti animæ ratione carẽti tribuit, easq; tantum moralibus adnumerat. Tum demum aliam diuisionem init eius animæ partis, quæ rationis est compos: quom eius partem alterã contemplationi earum rerũ, quæ semper eodem modo se habent, præficit. quo loco scientia & sapientia imprimis præpollet. Pars uero altera præsidet consultationi earum rerũ, quæ neq; æternæ sunt, neq; eodẽ modo semper se habent. Hic autẽ prudentiæ primæ partes cedunt, quæ quoniam certo quodam modo inter morales intellectualesq; uirtutes ambigit, ex eo in limite utrarumq; consulto ab Aristotele constituta est, & in quartum deniq; ordinem transcripta. Cæterũ quòd fortitudinẽ ante ipsa principia coordinarit, ideo factum uidetur: quoniã neq; temperantia, neq; iustitia, sine fortitudine esse potest. nam etsi mutuo quodam inter se nexu uirtutes omnes morales continentur, fortitudo tamen una omnium maxime ad continentiã temperantiamq;, & rursus continentia & temperantia ad iustitiã pertinet. Quid enim aliud est temperãtia, nisi aduersus corporis uoluptates lucta? de quibus uoluptatibus iam euictis atq; expugnatis, temperantia propemodum trophæum statuit. Iustitia uero quomodo suũ unicuiq; tribuat, aut suas alias functiones persequatur, nisi temperantiam in comitatum adsciuerit? ob hæc iure optimo princeps locus fortitudini fuit tribuendus.

Cicero & hic & multis alijs locis extollit exemplũ illud Reguli, quasi singulare quoddam fidei testimonium. XXV quod puto pulchrè & commodè in examen disquisitionemq;

nemq; posse pertrahi. sed prius ad uerbũ sententiã Ciceronis trãscribamus. M. Attilius Regulus, quom cõsul iterum in Africa ex insidijs captus esset, duce Xanthippo Lacedæmonio, Imperatore autẽ patre Annibalis Hamilcare, iuratus missus est ad Senatũ: ut nisi essent redditi Pœnis captiui nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem. Is quom Romã uenisset, utilitatis speciẽ uidebat: sed eam, ut res declarat, falsam iudicauit, quæ erat talis: Manere in patria, esse domi cũ uxore, cum liberis: quam calamitatem accepisset in bello, cõmunem fortunæ bellicæ iudicantem, tenere consularis gradũ: quis hæc neget utilia? quæ cẽses? magnitudo animi & fortitudo negat. An locupletiores quæris autores? Harũ enim est uirtutũ propriũ, nihil extimescere, omnia humana despicere: nihil quod homini accidere posit, intollerandum putare. Itaq; quid fecit? In Senatũ uenit, mandata exposuit: sententiã ne diceret, recusauit, quandiu iureiurando hostiũ teneretur, nõ esse senatorẽ. Atq; illud etiam, ò stultum hominem (dixerit quispiam) & repugnantẽ utilitati suæ: Reddi captiuos negauit esse utile. Illos enim adolescentes & bonos duces esse, se iam confectũ senectute. Cuius cum ualuisset autoritas, captiui retenti sunt, ipse Carthaginẽ redijt. neq; eũ charitas patriæ retinuit, nec suorũ. Neq; uero tamen ignorabat, se ad crudelissimum hostem & ad exquisita supplicia proficisci. Sed iusiurandũ conseruandũ putabat. Itaq; tamen quom uigilando necabatur, erat in meliori causa, quàm si domu senex, captiuus, periurus, & consularis remansisset. Vidit Cicero, quàm parum sapienter hoc factum sit à Regulo, occurritq; aliquot quæstionibus, quæ intendi

intendi potuissent. Maluit tamen positionē Stoicorū tueri, quàm ex sententia decedere. Ita etiā Ciceronis & scriptorum plerunq; mos est, inseruire tempori, & quo iure quaq; iniuria proposito patrocinari. Illud uero mihi primum petendum duco, quid Regulo persuaserit, ut Legationem susciperet ad Senatum, ut se hostibus iureiurando obstringeret: nisi impetrasset, ut captiui redderentur, se reuersurū. Nam si hoc iam secū ipse præcogitarat, captiuos reddi non debere: cur frustra homo senex tantū itineris, superuacuamq; operam aggreditur? cur hosti illudit? qui non alia causa eum mittendū iudicauit, nisi ut operā daret adniteretúrq;, ut captiui redderentur. At Regulus non modò ea parte hostē fallit, quòd de reddendis captiuis nihil agit: neq; liberū iudiciū, ut par erat, senatui relinquit: sed ipse contra fidem ac ius iurandū, contra morem patriæ (neq; enim erat facultas ei sententiā dicendi in Senatu: neq; ciuis, neq; Senator erat: sed maxima capitis diminutione perculsus. atq; interim dum erat hosti obstrictus, nulla erat spes cōsequendi postliminij.) Ille inquā contra datæ fidei sacramentū, non modo nō suadet faciēdum quod suadendū susceperat, sed quantū potest hortatur ne id fiat, cuius causa legatus aduenerat. Quid est obsecro præuaricari? si hic non præuaricatur. quid fidem frāgere? si hic fidē non frangit. At patriæ utilitatē (dicat aliquis) fide hostibus data multo antiquiorē habuit. Verū hostes nō utilitatis patriæ gratia, neq; ut suorū beneficio inseruiret, ei legationē ad Senatū demandarūt: sed ut rem Carthaginensiū procuraret, easq; partes obiret, quæ ad fidē tanti uiri pertinere uidebātur. quid quòd neq; suum, neq;

neq; ſuorũ cõmodum uidetur ſatis intellexiſſe, quom patriã tanto ciue, ampliſsimũ ordinẽ tam eximio Senatore, totã deniq; Remp. tam forti imperatore orbauit. Atqui captiui illi, adoleſcẽtes, & boni duces: ipſe ſenex, et propè inutilis Reip. Quomodo inutilis, qui tãta adhuc prudentia, tanta pollebat animi cõſtantia? qui tãta patriã charitate cõplectebatur? An tu hũc inutilẽ, dum uiuit, exiſtimare audes? An inutilis Appius, qui & ſenio cõfectus, & captus oculis, Pyrrhũ nõ admittendũ intra urbẽ cenſuit, præclara illa oratione, de qua Ennius: Quò uobis mẽtes rectæ quæ ſtare ſolebant. Antehac, dementi ſeſe flexere ruina? An Cato? qui ſuprema propè ætate, dum ſecuritati poſteritatis cõſulit, arrepta recẽtis fici occaſione Carthaginẽ delendã perſuaſit. nã protinus tertiũ bellum Punicũ decretũ eſt, quo deinde Carthago interijt. quo tẽpore Cato iã è uita emigrarat. Quos uerò tu mihi adoleſcẽtes narras? quos duces obijcis? Ceu uero neſciamus præclarã illã Africani ſententiã, qui unũ ſe malle ciuem ſeruare, quàm multos hoſtes occidere profitebatur. At tu mihi ſæpius fidẽ, iuſiurandũ, promiſſorũ conſtantiã ingeris, quaſi uero ego aduerſus hæc nõ poſsim uxoris & liberorũ, & totius familiæ amicorumq; beneuolentiam, tum etiã patriæ charitatẽ, & cætera neceſsitudinũ pignora regerere. Adde amoris uinculũ, quo quiſq; ſibi naturæ inſtinctu deuincitur. Eſt id ſanè tenaciſsimũ, atq; arctè nobis impreſſum. Quod quum omnibus inſitũ eſſe debet, tum ijs maximè, qui de ſocietate hominũ, qui de rebus mortaliũ poſsũt benè mereri, ut eo quiſq; impenſiorẽ curã ſibi ac ſaluti ſuæ impendat, quo poteſt melius ac prolixius cõmuni hominũ

conſortio

consortio accõmodare. Turpe enim est, & propè impiũ, eum non se tanti facere, quanti uirtutes & splendor animi & rerũ à se gestarum gloria postulat. Quare ego pace tanti uiri, nõ adeò Regulum laudauerim, qui uolens ac sciens in eum se locũ coniecit, qui sibi atrocißima supplicia & exitiũ cum summa suorum ciuiũ iactura excitauit. Quid uero dicam, quòd sæuißimorũ etiã hostium causam meliorem fecit? qui quom illum acerbißime torquerent, eum meritas suæ perfidiæ, ac τῆς παραπρεσβείας, id est uiolatæ legationis pœnas luere causabantur.

FINIS.

DOCTISS. VIRI

LEONIS BAPTISTAE DE Albertis Florentini, Triuia, siue de Causis Senatorijs in M. T. Ciceronis locum lib. II. de Officijs: breuis illa quidem, sed accuratißima interpretatio: ad magnificum uirum Laurentium Medicen.

HABES tu quidem Laurenti, & ueteres & optimos autores, & præceptores eruditißimos, à quibus ista quæ ad dicendi facultatem faciant, abundè suppeditentur. Hoc tamen opusculum nostrum intelliges nonnihil prodesse, ad copiam argumentorum. Si quid erit, quod ex nostra scribendi breuitate apertius dictum desideres: id Landinus atq; Lentilius, præceptores tui, uiri doctißimi, exp

mi,explicabunt. Te hortor, patrem atq; auuum tuum, uiros cum cæteris uirtutibus maximos & illustres, tum etiam literis ornatos imiteris, uti facis: quo patria tales una ex familia, hæreditaria uirtute & meritis habuisse in Remp. insignes principes, glorietur. Vale.

Causarum Senatoriarum genera.

SENATORIAS *causas aduerti, uticunq; illæ quidem sint, & quacũq; ducantur argumentatione, non plus esse generibus quàm sex. Ea nos genera similitudine quadam Triuia nuncupabimus, quòd in his omnis senatoria disceptatio uersatur & peruagatur. Triuia igitur hæc sunt: Lex, meritum, arma, societas, pecunia, & mos. Quodcunque istorum descriptione reddetur explicatius. Verum toto hoc opusculo uelim non cum exacta philosophantium norma mihi esse rem, sed cum patrijs consultoribus, deputes.*

Lex. *Erit itaque apud nos Lex, perscripta quædam perfinitáq; degendæ uitæ, rerumq; agendarum ratio & modus, quam publicè omnes, aut publici aliqui constituerunt.*

Meritum. *Merita quisq; facile intelligit esse ea, quæ dictis factis'ue proborum aut improborum debeantur.*

Arma. *Armorũ appellatione, non uti apud Iurisconsultos ferrum aut fustes & lapides tantũ comprehendi uolo: uerũ præter hæc, peditem, equitem, phalangem, legionem, classem, totamq; expeditionum uim & adparatum, quo publicas uindictas prosequi, & salus patriæ ciuiumq; libertas tueri seruariq; manu posit. quibus rebus quæcunq; eam habent uim, ut nolentes repugnantesq; cogant ad officium, atq; contineant,*

contineăt, adſcribenda ſunt. ab iiſdem etiam Imperatoris conſilium & peritiam eſſe nequicquam ſecludendam duco. Societatem adpello, quam eandem ſeu fœdus & confœderationem, ſeu conſpirationem atque conſenſum, ſeu tale quiduis adpelles, non aſpernabimur. Modo intelliges me de his rebus atque adminiculis loqui, quæ ab externis uolentibus & conſentientibus ducta, plurimum Reipublicæ conferant. Pecunias dicemus eſſe, non æs tantum, aurum'ue ſignatum: ſed eam in primis omnem opulentiam, rerumq; affluentiam, quæ ad communia ciuium ſtudia, motuſq; armorum, paciſq; ornamenta conferant. Quo in numero ſunt: ueſtis, pecus, annona, tela, ſcuta, currus, naues, & iſtiuſmodi. Morem ſtatuemus quaſi legem quandā, ſato inchoatam, uſu ſuſceptam: quæ non ſcripto & pœnis, ſed hominum adprobatione, rectiq; opinione ſeruetur. Atque triuium quodq; duos habet ad diſceptandū aditus, ubi argumenta contendant. Nam aut de lege roganda conſultant, aut contra de lege abroganda. Meritis in promptu eſt, præmia, aut contrà deberi pœnas. Circa arma uerſabitur conſultatio, ut aut armis poſitis in pace ſimus, & in ocio degamus: aut ut ſumptis armis ad bellū & contra hoſtes utamur. In ſocietate penſabitur horum alterum, ut eam aut ineant, aut ſuſceptam dirimăt. Pecuniā aut colligunt, parantq́;, aut iam conquiſitā & aſſeruatam petunt, ut erogent, atq; in uſus conferant. Morem uero aut inchoandum, aut abolendum ſtatuunt. De his igitur, & circa hæc, ſenatoria omnis habebitur ratiocinatio. Sed ratiocinatio ipſa habet locos perſuaſionum, in quibus argumenta uerſantur. Perſuaſionū quidē loci æque numero, uti et Triuia,

Societas.

Pecunia.

Mos.

Perſuaſionum loci.

quoq; sex: Poßibile, necessarium, facile, honestum, utile, delectabile. Ex quocunq; eorum, quod ipsum etiam Triuijs accidit, duplex ad persuadendum facultas praebetur. Nam aut dicunt, hoc, puta ut arma suscipias, necessarium, utile, honestum esse, & huiusmodi: aut contrà difficile, impoßibile, tristißimumq; esse. Et tantam habet uim in causis senatorijs ista haec, ut interdum uno aut altero quouis istorum bene comparato, tota causa ilico comprobetur. Vti si quisquam ostenderit, exhausto aerario, & fessis longa bellorum molestia ciuibus, non patere unde pecuniā sumas: difficiliusq; Hannibalē abigere, quàm arbitrentur: nihil amplius sit, quod contra disceptetur. Ista ut confirmentur, earum rerum suffragijs indigeat, de quibus mox transigemus. Sed iuuat prius intelligere, qualia ista quidem ipsa sint.

Necessaria. Necessaria ueteres existimauerunt ea esse, quibus ademptis cessaret illud, quod ijsdem non amotis non cessasset.

Necessitas. Est item necessitas, cum quid cogare, ut facias.

Poßibilia. Poßibilia ea erunt, quibus inest causa atque ratio, cur quid fieri poßit.

Facilia. Facilia quidem sūt, quae prona, & procliuia, & admodum parata sunt; ut leui labore, & cura non multa fiant.

Vtile. Vtile erit, quod conferat, & conducat, coadiuuet & corroboret, opituletur, conseruet, & quae etiam ueluti instrumenta ad agendum sint.

Honesta. Honesta sunt, quae ex officio digna, con cedentia, conuenientia: quae'ue insignia, egregia, praeclara'ue sint: quae'ue decora, laudabilia, gloriosa, existimabilia, sancta, religiosa, & cum uirtute coniuncta: quae'ue maiestatem ac nominis posteritatem exornent.

Iucunda. Iucunda uoluptatem & laetitiam faciunt: qualia sunt, quae grata, amoena, suauia sensibus ueniunt: quae'ue ex animi sententia succedunt, ut uindicta, amatae rei aßequutio,

inimicitiæ, calamitas: quæ demum illectant, quæ trahunt, quæ detinent animos per alacritatem, hilaritatem & festiuitatem. Quæ autem istis contraria sunt, totis illa quidē partibus pugnāt atq; aduersantur. Nanq; nō necessario, cessasse possumus. Impoßibilia penitus tollunt perficiendi uiam, conatusq; frustrantur. Difficile impoßibilium natura sapit. Inutile neq; confert, neq; opitulatur, neq; conseruat: sed potius nocet atq; penitus lædit. Inhonesta cum turpitudine coniuncta sunt. Tristia & ingrata omnē animi uoluptatem tollunt atq; amouent. Itaq; persuasionum loci suapte natura huiusmodi sunt, quales recensuimus.

Sed in Senatorijs disceptationibus euenit, ut adiūctionibus quibusdam ipsa hæc quæ transegimus, non semper, neq; ubiq; esse perseuerent. Vt exēplo intelligamus, eccū: Natura sui facile, poßibile, ac propè neceßarium est, arborem, quæ primo floruerit uere, fructū autumno edere. Sed adiunge ueternosam, & infectam: aut adiunge turbulenta tēpestate, & uentis sæuißimis quassatam: sequetur nimirū in arbore, ut id neq; facile, neq; admodum poßibile sit. Ergo quod ipsum erat facile natura sui, poßibileq;, atq; admodū necessarium: nunc istiusmodi adiunctione redditū est ut sit neq; facile quidem, neq; poßibile. Alio itē utamur exemplo: Apud ueteres religione acti nobiles adolescentes, nudi, & cū loris per uicos urbis discursitabant, festis Bacchanaliū diebus. Hac ætate ne pede quidē nō uestito licet prodire in publicū, seruata honestate ciuili, atq; familiarium decore. Alia igitur tempora alios mores attulerūt. Fratris uxorē apud Hebræos cogebatur frater defuncti ducere: apud nos lege prohibemur, cognatæ affinē petere. Alia igitur illis ratio ut ita instituerint, alia fuit nobis. Ex quibus omnibus perspicuum est, superiora illa

cum locis, tum temporibus, tum etiam personis, & cæteris
Adiuncta. *istiusmodi imitari. Quas res sic uenit in mentem adpellare adiunctiones, quòd primis illis locis persuasionum adiungantur ad persuadendum. Et sunt numero quidem non plures sex: Persona, Locus, Res, Causa, Tempus, Modus.*

Hæc item oportet intelligere, qualia sint: notationibus quibusdam membrorum, & partium earum, in quas diuidantur.
Persona. *Persona ea erit, cuius opera ueluti imperio ministerio'ue Resp. utatur. Et personarum quidem alia est, quam natura dedit: & alia, quam institutum, & ars, & industria adiecit: alia, quam fortaßis Respub. posuit. Vtamur quoq; hoc loco exemplo. Cæsari, Alexandro, atque etiam Catoni, personam natura dedit, ut essent illi quidem tales, ut facile diligas aut uereare. ut uero esset alter censorio supercilio grauis, alter facundia & lepore gratus, alter maiestate frontis imperiosus, institutũ studiumq; fortasse perfecit. ut uerò hic dictator, alter autem rex haberetur, neq; ex natura, neq; ex instituto, sed aliũde sumpsere. Ex quo aliud Cæsari Senatori & priuato, aliud Cæsari rerum domino fuit more hominum facile, poßibile, honestum, & quæ cum his annumerantur. Rursus personarum alia diuina, alia non diuina. Nam in personarum numero superos quoq; locari uolumus. quandoquidem superûm ope magis, quàm hominũ cõsilio & opera, resp. regatur atq; cõsistat. Itẽ alia profana, alia sacra, alia publica, alia priuata. In publicarũ numero non capita singula, ciuium præsertim reputãtur: sed integer potius numerus, quo magistratus cõtineatur. Magistratus uerò aut in uno aliquo cõsidebit, ut sacerdos, prætor, rex: aut ĩ pluribus, ut Triũuiri, collegiũ Epulonũ, Tribuni pleb. Senatus: atq; demũ in his, in quibus uniuersa ciuitas comprehendatur. Inpri-*

uatorum autem numero continentur affines, coniuncti, sodales, patroni: adde & architecti, & oratores, & his similia: & istis etiam contraria, ut seruus, ignotus, inimicus.

Et talis locus perplurimus est. Non prosequar omnia. tantum quæ ad rem faciant, non prætermittam. Habet Locus. enim locus ipse aliquid aliunde sumptum, quod cum loco ueniet: aliquid uerò non aliunde quàm ab se, sed innatum atq; insitum, ut sit capax, ut hac aut altera forma et qualitate præditus sit. Innatum dicimus esse loco, segregariq; non potest, ut non sit publicus, priuatus, sacer, & quæ istis similia sunt: aliunde iniunctum atq; impositum est, cum amoueri ista possunt, loci forma & natura non mutatis aut uitiatis. Rerum autem notiones, quæ ad id de Res. quo agimus accommodentur, sunt: quibus fit, ut res altera ab re altera differat. Differt enim res ab re multa ex parte, his quibus ab loco locus. sed præcipue, differt his, quæ quantitate & qualitate, & huiusmodi annotantur.

Causam esse hanc apud nos interpretamur, illud quod Causa. moneat, ut aliquid fiat, aliquid aggrediamur atq; assequamur. In rebus causa, quæ ab re alia fit, prope habet quandam necessitatem: ut cũ ea res sit, proculdubio altera subsequutura sit. Sed animos nostros mouent cura & ratio tuẽdi sui, metus honestatis, salutis, libertatis, cupiditas item gloriæ, imperij & rerum. mouent etiam, quæ dolorẽ indignationemq;, iras et odia concitant: uti sunt aliorum obtrectatio, æmulatio, iniuria, & cætera generis eiusdem, quæ molestiora sunt, quàm ut ea diutius perferenda censeas. Nec hic sum nescius, causas apud philosophos esse quatuor. Sed inter patrios Senatorios & multitudinem, abunde ista sunt. Philosophos tamen non aspernamur.

Tempus. Tempus triplex est: antequam agas quid, dumq; id agitur, & re iam perfecta & absoluta. Fit etiã, ut apud multitudinem tempora moueantur ex his, quæ sunt penitus temporis: uti cum dicunt, Syllæ tempora duriora fuisse quàm Marij, & bellorũ tempora plena esse sollicitudinũ. Quæ omnia eò dicta sunt, quòd uelint motũ atq; statum quendam rerum annotare, quæ id tempus tulerit. Modus. Modus tamen, etsi potißimũ esse uideatur rerum agendarũ ordo, habet tamen aliquid in se, quod plus importet. Nam in ordine illud attenditur, ut illud fiat prius, illud simul, aliud posterius. In modo autem rebus adhibendo pensabitur, ut ne quid excedat aut desit, ut etiam nihil fiat non attemperate & aptũ ad rem. Itaq; hæc sunt, quæ ad caussas senatorias faciant, Triuia, & persuasionum loci: & adiunctiones. Triuiorum, Locorũ, & adiunctorũ usus. Ex quibus uaria, et multiplex, & prompta, & facilis argumẽtorũ ratio subministratur: hunc in modum. Comparabimus altera alteris, & sui generis & non sui generis: singulorumq; partibus repetitis ac pensitatis, aptiora, & quæ pulcherrime faciant ad rem seligemus. Nam si quid forte incidat, ut disceptẽ, arma ne capienda sint, iugabimus triuia triuijs sic. Pensitabimus enim, lege'ne aliqua hic utemur, an sit ex lege quod iubeat, hoc est ex ratione uitæ bene degendæ. Meritis'ne, aut bonorũ & malorũ sic fiat satis, cõmunibus'ne rebus amicorũ & confœderationũ ista conueniant. Pensitabimus etiam facultates publicas, & copiam earum rerũ, quæ usui futuræ sunt, & priscos maiorũ mores atq; ritus, bonorumq; cõsensum. Ex his comparationibus & pensitationibus, quo pacto argumẽta eliciantur, non est quod prosequar. Nam illa quidẽ sese ultro proferent, & quid ualeant, clare atq;

dilucide

dilucide ostentabūt, ut quiuis ingenio uel mediocri bellissime sibi cōmodissima poßit desumere. Copulabimus etiā Triuijs locos persuasionū, et pensitabimus, quid partibus & membris cuiusq; cōducat. Pensitabimus etiā, futurū'ne ullo pacto sit, ut spretis armis incōmoda quæ immineant, cessasse poßint. urgeat'ne quidpiā, ut non sine armis tuti esse poßimus. Facultatem'ne arma præbeant, ut leui labore quæ instituimus perficiamus. Sit'ne in armis ipsis positum, quod cōferat, corroboret, conseruet imperij maiestatem, decus, religionem: quod gaudia, expectationes, uoluptatesq; ciuium augeat, atq; cōfirmet. Reddant'ne aptiora, ac faciliora, quæ posthac usui futura sunt. Et huiusmodi, alternis comparationibus mirabere, quantā uim argumentorū offendas. Copulabis itidem adiunctiones cum triuijs, tum etiam locis persuasionū, tum etiam sui ordinis cæteris adiunctionibus. Pensitabimus enim, arma'ne per hos dies solennes capere honestum sit: famam, nominis'ne potestatē læsura sint. Detrimento'ne futura sint legibus, censibus, amicitijs publicis: si collectitiam manū seruorū, præsertim leui hac suspicionum causa moti sumpserimus. Semper omnia ad rempub. referenda sunt. Et quod egregie explicabit argumenta, erit, si cōparationibus annotabimus singula, quid ea quidem inter se similitudine aut dißimilitudine couenianti: siue pensitabimus in potestatibus singulorū, quid'nam habeat quodq;: quid'ue ad eas res perfruendas aut perferendas ualeant, quæ animum in hanc aut in alteram sententiam poßint trahere.

Hæc in uniuersum ex typo sequenti melius æstimabis, sic:

O 4 CAVS

CAVSAE SENATORIAE.

COMPARABIMVS ALTERA ALTERIS.

LIBRORVM DE OFFICIIS LECTIO QVID

conferat, Philippi Melanchthonis Commentatiuncula.

Vemadmodum uetant in exercēdo sterili solo, aut sumptus facere, aut sumere laborem: ita lecturis scriptorē aliquem, in primis uidendum est quid doceat, & quam inde accessionem ad studia nostra facere possimus. Porrò uix pauci in relegendis scriptoribus secū ipsi deliberant, ecquod operæ precium facturi sint. Et bona pars discentium in uniuersum nescit, ad quem scopum studia omnia dirigenda sint. Proinde initio huius libelli & argumentum operis indicandum est, & quid conferat studijs nostris. Ea demum est solida eruditio, de rebus moribusq; rectè iudicare posse. Deinde, quæ animo comprehenderis, perspicuè & commode explicare atq; eloqui. Rerum cognitio ad iudicandum & ad parādam prudentiam est necessaria. Magna inprimis optimorum uerborum copia requiritur ad dicendum: uoco autem rerū scientiam, Physiologiam, Mathemata, præcepta de ciuilibus moribus. Nam de religione hic nihil dicimus. Estq; ad communē uitam inprimis utile, ea tenere, quæ de moribus deq; ciuili uitæ consuetudine tradita sunt. Beluā dicas, nō hominem, quisquis non est excultus hoc doctrinæ genere, & ad humanitatem & ciuilia officia adsuefactus. Nam uirtutis incunabula atq; rudimenta sunt hæ literæ, quibus ad honestatem teneri animi aluntur & incitantur. Porrò non alius extat libellus de moribus absolutior Officijs Ciceronis,

